

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 09653

ERAYNERUNGEN FUN A
IDISHEN DRAMATURG

Leon Kobrin

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

לעזו קאבריו

ערלינגערונגען פון א
אידישען דראמאטורג

א פערטעל יאהרהונדערט
אידיש טעאטער אין אמעריקא

ערשטער באנד

ארויסגעגעבען פונ'ם
קאמויטעט פאר
קאבריו'ס שריפטען

Copyright by
LEON KOBRIN
1925

לעזר קאברין.

אינהאלטס פארצייכנים.

פארווארט פונ'ם פארפאסער ————— זייט 7

„די פרייע אדישע פאלקס-ביהנע“.

יואל ענטין — מיין ערשטע באגעגעניש מיט איהם. זיין ארבייט אין דעם דאזיגן גען פאראיין. זיין אינטערעס צו מיינע ערשטע שאפונגען. ווי אזוי „די פרייע אדישע פאלקסביהנע“ איז געשאפען געווארען פון א רוסישען אפיציר. זייט 13

די אדישע ביהנע אין יענער צייט.

ווען הורוויץ און לאטיינער האבען געוועלטיגט. — דער לשון אויף דער איי-דישער ביהנע. — די אקטיארען און דער עולם אין יענער צייט. — זייט 23

די קינסטלער-כווחות אויף אונזער דאמאלטיגער ביהנע.

ווי זיי האבען זיך אנטפלעקט אין דער בעסערער פיעסע, און דער אידעאלאזום פון אונזערע פיאנערענדאקטיארען ————— זייט 33

דער איינדרוק וואס דאס דאמאלטיגע אדישע מעצטער האט געמאכט אויף איזראעל זאנגוויל.

ווי ער האט אויפגעפיהרט זיינע א פיעסע אינ'ם אדישען מעצטער. — די ענגלישע קריטיקער און דאס אדישע מעצטער. — דער געלאף פון ענגלישע דיריזקטארען נאך אדישע אקטיארען. „פאטריאטען“ אינ'ם אדישען מעצטער. זייט 40

אן אידעאלער קולטור-טרעגער.

א ווייטערע באראקטעריסטיק פון י. ענטין, זיין קאמערציע מיט סיגארעטען און העפטען. זיינע קונדען אין די שעפער. ווי ער האט פארשונגען מאלער'ן ז. 49

ג. מ. שמר.

1. — ווי אזוי איך האב זיך באקאנט מיט איהם. — ווי איך האב זיך איהם פריהער פארגעשטעלט ————— זייט 65
2. — ווי שמר האט געשריבען זיינע ראמאנען, ווי ער האט געענטפערט זיינע קריטיקער ————— זייט 70
3. — די דעבאטע איבער שמר'ן. די אומאנגענעמע לאגע, אין וועלכער איך האט זיך דאן געפונען ————— זייט 76

מיין ערשטע פיעסע „מינא“.

ווי אזוי זי איז ארויפגעשעלפט געווארען אויף דער ווייסער וועלט און ווי אזוי צוליב איהר האבען גארדין מיט זיינע פריינד פארלאזען „די פרייע אדישע פאלקסביהנע“ — ווי אזוי מען האט געמאכט שלום צווישען גארדין'ען און מיר. — ווי גארדין און איך זיינען צוקריגטערהייט ארויס פאר'ן פובליקום. זייט 81

יעקב גארדין.

1. — די פערזענליכקייט מיט'ן שטארקען ווילען. דער געבארענער פיהרער און קעהרער, זיין האלטונג און דער איינפלוס וואס ער האט געהאט. — ז. 109

2. — די טעאטער סכיבה, געגען וועלכער גארדין האט געהאט צו קעמפען. — ווי אזוי מען האט אין יענער צייט גרימירט פארפאסערס „יאָלדען“. — זייט 114
3. — מאַנלעכקא פארווערט גארדיוען אריינצוקומען אין טעאטער, ווען מען פיהרט אויף זיין ערשטע פיעסע „סיביריא“. גארדיו'ס נצחון — זייט 119
4. — ווי אזוי די אַקטיארען האָבען זיך געבויען פאר גארדיו'ס ווילען. — זיין קאמף געגען די „סטארס“ פונ'ם אידישען טעאטער — — — — זייט 124
5. — די ערציהערישע ריכטונג פון גארדיו'ס פיעסען. — דער לעהרער, וואס האט געפערדיגט זיין לעהרע דורך זיי — — — — זייט 129
6. — די ווירקונג, וואס גארדיו'ס „פראַזא“ האט געהאט אויף די אַקטיארען און אויפ'ן פובליקום — — — — זייט 132
7. — דער סך הכל פון גארדיו'ען און זיין טעטיגקייט — — — — זייט 137

קעני ליפצין.

1. — איהר באציהונג צו גארדיו'ען און איהר טאַלאַנט — — — — זייט 145
2. — ליפצין אין דער היים, ווי זי האט זיך געגרייט צו אן אויפטריט. זייט 149
3. — נאך א פאר שטריכען פון מאדאם ליפצין'ס טאלאנט. — איהר מאַז, מייקעל מינץ, א מערקווירדיגער כאַראַקטער. — זיין טראַגעדיע — — — — זייט 154

דוד קעסלער.

1. — ווי איך האב איהם געלעזען מיין „איסט סייד גהעטא“, און די לעקציע, וואס ער האט מיר וועגען דעם געהאלטען — — — — זייט 167
2. — ווי אזוי קעסלער האט זיך פארהאלטען צו פיעסען, וועלכע ער האט נישט ליב געהאט — — — — זייט 173
3. — ווי אזוי הויפטמאַז'ס „וועבער“ האָבען מיר אַרויסגעהאַלפּען, בעת איך האב געלעזען ווידער מיין „איסט סייד גהעטא“ און ווי אזוי מען האט די דאָזיגע פיעסע געשפּילט — — — — זייט 178
4. — קעסלער'ס באַריהמטער „חטאָנטי“. — ווי ער האט ניט פארשטאַנען קיין פיעסע, ווען מען האט זי פאר איהם פארגעלייענט, און פארוואס — זייט 184
5. — אן אומאנגענעמע ערפאהרונג, וואס איך האב אַמאַל מיט איהם געהאַט. ז. 191
6. — ווי אזוי קעסלער האט אַמאַל געשפּילט דעם „ישיבה בחור“ — — זייט 197
7. — קעסלער א מינ פענאַמאַז, וועלכער איז פול געווען מיט קאַנטראַסטען. — א ווילדער זשעני — — — — זייט 201
8. — די קנאה פון סטאַרס איינער צום אנדערען, און ווי אזוי קעסלער האט זיך צוערשט באַצויגען צו „יאַנקעל בוילע“. — — — — זייט 208
9. — דער ערשטער ערפאלג פון „יאַנקעל בוילע“, ווי אזוי מען האט דערהערט נעמען פון אַקטיארען, וואס מען האט זיי פריהער ניט געהערט — — זייט 214
10. — ווי אזוי קעסלער האט געשפּילט „יאַנקעל בוילע“ און ווי אזוי בעסי ווייסמאַן איז „אריינגעפאלען“ אין דער ראל פון נאַטאַשאַן — — — — זייט 218

בילדער אינ'ם ערשטען באַנד:

דער פארפאסער	נ. מ. שמו	מאדאם קעני ליפצין
יואל ענטין	יעקב גארדין	מייקעל מינץ
	דוד קעסלער	

פונ'ם פארפאסער

אין די דאָזיגע צוויי ביכער בין איך אויסען געווען צו געבען עראינערונגען — דורכאויס ניט קיין היסטאָריע — וועגען די הויפט־שאַפער פון אונזער אַמאָליגער בעסערער אידישער ביהנע, און, ממילא, וועגען אונזער דאַמאָלדיגען בעסערען, אזוי גערופענעם רעאַליסטישען, טעאַטער בכלל — מיט וועלכע איך בין פּערזענ־ליך געשטאַנען אין נאָהענטער פאַרבינדונג איבער אַ פּערטעל יאָהרהונדערט אַלס דראַמאַטורג.

אויפֿלעבען בין איך אויסען געווען דורך די דאָזיגע עראינע־רונגען יענע פּיאַנירען פון אונזער אַמאָליגען בעסערען טעאַטער, יענע שאַפער, מיט'ן אמת'ן נאָט'ס פונק אין זייערע נשמות, סיי פאַר זיך אַליין — ווייל אזוי פיל טייערע און ליכטיגע מאַמענט־טען אין מיין גאַנצן שווערען לעבען זיינען פאַרבונדען מיט זיי! — און סיי פאַר יענע טויזענדער און טויזענדער מענשען, וואָס האָב־בען זיי געזעהן און פון זייער פייער זיך אָנגעצונדען און פון זייער באַנייסטערונג מיטגעריסען געוואָרען, און בפרט פאַר יענע, וואָס האָבען ניט געזעהן נישט זיי און נישט זייער טעאַטער און האָבען נאָר קיין אהנונג ניט, וואָס פאַר גרויסע שוישפּילערישע כחות אונזער אַמאָליג טעאַטער האָט פאַרמאָגט און וואָס פאַר אַ קאַמפּ דאָ איז געפּיהרט געוואָרען ביי אונז פאַר אַ בעסערע אידישע ביהנע און וואָס פאַר אַ הויכע מדרגה די דאָזיגע ביהנע האָט אַ גע־וויסע צייט געהאַט דערגרייכט...

יא, גרויסע כחות האָט אונזער אַמאָליגע ביהנע פאַרמאָגט, גרויסע שאַפּערנדע כחות, וואָס נאָר פּיאַנערען זיינען גע־בענשט מיט אזעלכע. וואָרים שווער איז דער וועג פון דעם

פּיאָנער, איבער וועלכען ער מוז דורכגעהן. פול מיט שטיינער און דערנער איז דער דאָזיגער וועג, און אַמאָל מיט טיפע גריבער און זומפען. ניט פאַר אַ מענשען מיט געוועהנליכע כחות איז ער...

דער פּיאָנער בלומעט ביי יעדען טראָט, און דאָך געהט ער ווייטער. ער פאַרלירט די כחות טראָפען נאָך טראָפען אויף די שטיינער און דערנער, און דאָך שטעלט ער זיך ניט אָפּ, ראַנגעלט זיך ווייטער מיט די שטערענישען, קעמפט ווייטער אויף זיין וועג, קעמפט ווייטער...

מחמת ער איז איינער פון יענעם מין מענשען, וואָס זיי זיינען גאַנץ וועניג פאַראַן ביי אַלע פעלקער, פון יענעם באַזונדער-רען מין, וועלכער איז לכתחילה געבאָרען געוואָרען, צו באַפרוכ-פערען און באַלעבען מיט זיין בלוט און זיין זאָפט, מיט זיינע ליידען און זיין ליבע דאָס, וואָס איז פריהער וויסט און טויט גע-ווען...

ניט וועניגער שווער איז אויך געווען דער וועג פון די פּיאָ-נערען פון דער אידישער ביהנע און נאָר פון זייער בלוט און זייער זאָפט, פון זייערע ליידען און זייער ליבע איז ער באַפרוכ-פערט און באַלעבט געוואָרען...

וויפיל זיי איז דאָס אויסגעקומען צו קעמפען!
איז נישטאָ קיין טעאָטער, שפּילט מען אין שיערס, אין קליימען און אין שטאַלען...

זיינען נישטאָ קיין פיעסען, שטעלט מען פאַר אַ דיאָלאָג צווישען צוויי, צווישען דריי פאַרשוניען — פון אַ חסיד, אַ זעל-נער...

זיינען נישטאָ קיין פרויען, וואָס זאָלען וועלען שפּילען טעאָטער, ווערט מען אַליין אַ פרוי, שפּילט מען אַליין אן אַלמע באַבע, אַ יונג מיידעל...

לייזט זיך אויף דאָס טעאָטער אין רומעניען, פאַהרט מען נאָך רוסלאַנד שפּילען...

פאַרבאָט מען אידיש טעאָטער אין רוסלאַנד, פאַהרט מען

נאך גאליציע, נאך לאַנדאָן, נאך אמעריקא און מען שפילט איר
דיש טעאטער...

די כחות פון דעם פיאנער רוהען ניט. דער גייסט צו שאַ
פען און צו בויען לאַזט איהם ניט רוהען, ער רייסט זיך צו
אנטפלעקען, ווי א פארשפארט פייער...

אויף שריט און טריט שטיינער און דערנער: באַליידיגונגען
פון דער פאָליציי אין רוסלאַנד; הונגער אין גאליציע און אין
לאַנדאָן; הונגער, שפאָט און באַליידיגונגען די ערשטע צייט
אין אמעריקא (פון די דייטשע יאָהודים) — און זיי גיבען זיך
ניט אונטער, די שאַפענדע כחות פון דער אידישער ביהנע, זיי
שפילען און שאַפען אן עולם פאר זיך, שאַפען אן אידיש טעאטער.
דאָס אַלצדינג אויסצוטראַגען, דאָס אַלצדינג אויסצוקעמ
פען האַבען נאָר געקאָנט מענשען, וואָס זיי האַבען אין זיך גע-
טראַגען יענע שאַפענדע כחות, וועלכע זיינען שטאַרקער איידער
אַלע שטערונגען, יענע שאַפענדע ליבע, פאַר וועלכער מען ברענגט
גערן קרבנות.

אָט וועגען די דאָזיגע פיאַנערען פונ'ם אַמאָליגען בעסערען
אידישען טעאטער אין אמעריקא זיינען מיינע עראינערונגען.
און אויך וועגען יענער צייט, ווען די פיעסען פון בעסערען
דראַמאַטורג האַבען געצונדען ביים שווישפילער זיין קינסטלער-
אַמביציע נישט-נאָר פאַר סתם טעאטער, נאָר פאַר דעם
בעסערען טעאטער, און האַבען איהם געגעבען די מעג-
ליכקייט זיינע גרויסע כחות פאַנאַנדערצואוויקלען, און ווען דאָס
שפילען פונ'ם שווישפילער האָט באַגייסטערט דעם דראַמאַטורג
און געוועקט ביי איהם דעם חשק צו שרייבען נייע פיעסען, און
ווען זיי צוזאַמען, דער דראַמאַטורג מיט'ן שווישפילער, האַבען
געשאַפען דעם אַמאָליגען היגען בעסערען אידישען טעאטער און
א באַגייסטערטען עולם פאַר איהם...

איך, וואָס אויף מיין גורל איז אויסגעפאַלען צו זיין איינער
פון די פאַר שרייבער, וועלכער צוזאַמען מיט יעקב גאַרדינ'ען איז
געשטאַנען אַמנאָהענסמען צו יענער ביהנע און צו יענע אונזערע

פיאָנערען אַקטיאָרען און אַקטריסעס, וואָס יעדער און יעדע פון זיי אָהן אויסנאָם האָט געשפּילט אין מיינע פּיעסען און וואָס יעדער און יעדע פון זיי איז געווען אַ באַזונדער אינטערעסאַנט וועלטעל, — איך האָב זיך באַמיהט אַרויסצוברענגען אין די דאָזיגע עראַינערונגען מיינע יענע ביהנע, אַזוי ווי איך האָב זי געזעהן, און איהרע הויפט־שאַפּער — אַזוי ווי זיי זיינען געבליבן בען לעבען אין מיין זכרון...

דערביי וויל איך באַמערקען, אַז אין די דאָזיגע עראַינערונג גען האָב איך זיך אָפּגעשטעלט בלויז אויף מענשען, מיט וועלכע איך בין פּערזענליך געקומען אין דער נאָהענסטער באַריהרונג אַלס דראַמאַטורג און, פאַרבייגעהענדיג, אויף אַ פּאָר, וואָס, הגם זיי האָבען נישט געהאַט קיין שייכות מיט דער דאַמאָלסדיגער בע־סערער אירישער ביהנע אין אַמעריקא, ווי, למשל, די באַריהמטע אַברהם גאָלדפּאָדען און נ. מ. ש. מ. — האָבען זיי אָבער אַ געוויסען אינטערעס פאַר מיר אַליין און זיכער פאַר דער לעזער אויך.

אַרונטער זיינען היינט יענע מענשען פון יענער ביהנע, פון וועלכער זיי האָבען אַמאָל געלאָזט הייליכען זייער באַזעלט, פייער־דיג וואָרט, אַרונטער איז מיט זיי יענע ביהנע, נאָר די עראַינער־רונג האָט זיך נאָך זיי אָפּגעשטעלט!...

זאָלען די דאָזיגע עראַינערונגען, געשריבען פון איינעם, וואָס האָט העכער אַ פּערטעל יאָהרהונדערט מיטגעלעבט און מיטגעליטען און מיטגעקעמפט מיט יענע פיאָנערען פאַר אַ בעסער איריש ביהנע, זיין אַן אויסדרוק פון טיפּער ליבע און אַכטונג צום אָנדענס פון זיי און פון זייער אַרבייט!...

יאַנואַר, 2 1925. ברוקלין, נ. י.

„די פרייע אידישע פאלקס־ביהנע“

„די פרייע אידישע פאלקס-ביהנע“.

יואל ענטזין, מיינ ערשטע באגעגעניש מיט איהם. זיין ארבייט אין דעם דאזיגען פאראיין. זיין אינטערעס צו מיינע ערשטע שאפונגען.

אין יענע יאָהרען פון פרעהליכער אַדימקייט און באַפֿליגעל־טען שטרעבען, ווען מיר האָבען דאָ אזוי פרעהליך געהונגערט און מיט אזא שמחה געאַרבייט אויף דעם שווערען, נאָך־ניט צואַקערטען גייסטיגען פעלד אונזערען, האָבען מיר זיך באַקאנט. אין 1897 איז דאָס געווען. אויף אַ מיטינג פון דער דאָ-מאָלסדיגער „פרייע אידישע פאלקס-ביהנע“, אין אַ האָל אויף איסט בראָדוויי, דאָרט האָב איך איהם, יואל ענטזין'ען, צום ער-שטען מאָל געמראָפּען. ער איז געווען דער סעקרעטער פון יענעם פאראיין.

די „פרייע אידישע פאלקס-ביהנע“ — אַ נאָמען נאָך דער „פרייער פאלקס-ביהנע“ אין דייטשלאַנד, וואָס די סאַציאַליסטישע אַרבייטער האָבען דאָרט געגרינדעט, — האָט געאַרבייט פאַר אַ בעסערע אידישע ביהנע.

די נשמה פון יענעם פאראיין איז געווען יעקב גאָרדין. כמעט די גאַנצע אידישע אינטעליגענץ איז דאָרט פאַר-טראָטען געווען. אַלע אידישע דאָקטוירים פון איסט בראָדוויי, מוזיקער און מאַלער, ס'רוב מענשען, וואָס האָבען זיך קיינמאָל ניט אינטערעסירט ניט מיט דער אידישער ליטעראַטור און ניט מיט דער אידישער ביהנע, זיינען דאָרט מיטגלידער געווען, אפילו צוויי אמת'ע רוסען אויך — דער באַקאַנטער רוסישער סאַציאַליסטיסט אַלע שניקאָוו, דער אַרכיטעקט פון קאַרנעגיע

האַל, און איינער קאָנסטאַנטינאָוויטש, אַ רוסישער מאַלער.

ווי צווי קומען אזוינע מענשען, די כמעט אידישע גוים און גו'אישע אידען, צו אזא פאראיין? וואָס פאַר אַ שייכות האָבען זיי געהאַט צו דער אידישער ביהנע?

דער תירוץ איז: דער איניציאַטאָר פון יענעם פאראיין איז געווען אַ רוסישער אָפּיצער. דאָס האָט אזוי פאַסירט:

אין דער צייט פון דער אמעריקאַניש-שפּאַנישער מלחמה זיינען דריי רוסען — אַן אָפּיצער, דער מאַלער קאָנסטאַנטינאָ-וויטש און נאָך איינער — געקומען קעמפּען פאַר די קובאַנער געגען די שפּאַניער.

נאָך דער מלחמה זיינען די דריי רוסען געקומען נאָך ניו יאָרק און האָבען זיך דאָ צוגעטוליעט צו דער רוסיש-אידישער קאָלאָניע.

יענעם ווינטער האָט גאָרדין געלעזען לעקציעס ביי די רוסישע סאָציאַל-דעמאָקראַטען איבער מאַליער, איבסען און שעקספיר. די לעקציעס זיינען שטענדיג שטאַרק באַזוכט געווען. די היגע אידישע אינטעליגענטען און די פאַר רוסען האָבען מיט חשק זיי באַזוכט.

זיינען די דריי רוסען אויך צו די לעקציעס געקומען. איינמאָל, אויף גאָרדינ'ס אַ לעקציע, האָט זיך אויפגעהויבען דער אָפּיצער און געהאַלטען אומגעפּעהר אזא רעדע:

— מיינע הערען אידישע אינטעליגענטען, איהר לעזט דאָ פאַר לעקציעס איבער איבסען, מאַליער, שעקספיר, און אייער אייגענעם אידישען טעאַטער לאָזט איהר איבער אין אזא זומפּ... איך האָב באַזוכט אייער אידיש טעאַטער און איך קען ניט פאַרשטעהן, ווי אזוי דערלאָזט איהר, אידישע אינטעליגענטען, מען זאָל קאָרמענען ביי אייך אינ'ם אידישע טעאַטער מיט אזוינע אומגעלומפּערטע זאַכען דעם עולם. האָט איהר אזוי פאַרגעסען אייער חוב צום פּאָלק, מיינע הערען — אידישע אינטעליגענטען?!

און זיין רעדע האָט אַ טיפּען איינדרוק געמאַכט — דער עיקר דערפאַר, מסתּמא, ווייל דער רעדנער איז געווען אַ גוי — און תּיכּה אויפ'ן פּלאַץ האָט זיך דער עולם אָרגאַניזירט אין אַ „פּרייע אידישע פּאָלקס־ביהנע“, מיט'ן צוועק צו אַרבייטען פאַר אַ בעסערע אידישע ביהנע און צו באַקעמפּען דעם שונד אויף איהר.

כמעט אַלע, וואָס זיינען אינ'ם האָל געווען, האָבען זיך פאַר־שריבען אַלס מיטגלידער. צווישען זיי: גאַרדין, דר. אינ־גערמאַן, דער מוזיקער פּאַנאַראָו, דר. יוליאַנס האַלפּערין, דר. מאַקס גירזשאַנסקי און דער דאַמאָלסדיגער ביבליאָטעקאַר פון עדיוקיישאַנאַל אליענעס גראַסמאַן, וועלכער, ווי מען דערצעהלט, איז שפּעטער אַוועק צוריק נאָך רוסלאַנד, האָט זיך דאָרט גע'שמר'ט און איז געוואָרען אַ „מיראַוואַי סודיאַ“ אין אַדעס, און נאָך אַנדערע פון די רוסיש־אידישע אינטעליגענטען זיינען אריינגעטראָטען אין יענעם פאַר־איי, און די צוויי רוסען סטאַלעשניקאָוו און קאַנ־סטאַנטינאָוויטש אויך.

די לעצטע צוויי האָבען זיך דאָרט געפיהלט היימיש, ווייל די מיטנינגען זיינען געפיהרט געווען אין דער רוסישער שפּראַך, אַזוי אויך די דיסקוסיעס. בלויז די פּראָטאַקאָלען פון די מיטינג־גען זיינען פאַרשריבען געווען אין דער אידישער שפּראַך.

ערשט שפּעטער האָט מען דאָרט ביסלאַכווייז אָנגעהויבען צו פיהרען די דיסקוסיעס אין אידיש. בלויז איין דר. א.ב. קאַספּע האָט שטענדיג גערעדט רוסיש, בעת ער האָט אַ לעקציע פאַרגעלעזען, צי בעת ער האָט אין אַ דיסקוסיע אַנטייל גענומען, ווייל אין אידיש איז איהם שטענדיג שווער געווען צו געפינען דעם נויטיגען אויסדרוק.

געוועהנליך, איז ער לכתחילה אַרויסגעפּאָרען אויף אידיש. נאָר באַלד האָט ער זיך אַרויפגעכאַפט אויפ'ן רוסישען וואַגען, און „פּאַשאַל“, אויך ווי מיט אַ וואַגען איבער „הרודעס“. ווייל באַמת איז דר. קאַספּע, זאָל ער מיר מוחל זיין, קיינמאַל קיין

רעדנער ניט געווען, כאָטש וויסען האָט ער געהאַט אַ סך מעהר, איידער די אַנדערע אינ'ם פאַראייניגן, וועלכע האָבען לייכט און גלאַט גערעדט.

גאָרדין האָט זיך געשטעלט כראש פון דעם פאַראייניגן, און פאַר סעקרעטער האָט מען אויסגעוועהלט ענטיני'ען, וועלכער איז צו יענער צייט געווען אַ סטודענט פון קאָלאָמביא אוניווערזיטעט. אַט דאָרט האָב איך זיך צום ערשטען מאל געטראָפּען מיט איהם.

איך געדענק ניט, ווער עס האָט מיך דעמאָלט פאַרגעשלאָגען אַלס מיטגליד אין דער „פרייער אידישער פּאָלקס־בייהנע“. דוכט זיך, אז בודיאָנאָוו (בודין), מיט וועמען איך בין דעמאָלט גאַנץ נאָהענט באַפריינדעט געווען. איך געדענק אָבער קלאָר דעם איינדרוק, וואָס דער סעקרעטער פון דעם פאַראייניגן האָט דאָן אויף מיר געמאַכט, בעת איך האָב איהם צום ערשטען מאל געזעהן.

וואָס טוט דאָ אַט דער קליינשטעדטעלדיגער בחור, וואָס איך וואָלט שווערען, אז ער איז ערשט נעכטען אָנגעקומען פון ערגעץ אַ ליטווישען קליין שטעטלעך, וואו ער האָט זיינע טעג און נעכט אין אַ קלויז איבער דער גמרא פאַרבראַכט? און וואָס זיצט ער עפעס אזוי פאַרבמורעט און בייז?

גאָרדין רעדט דאָרט עפעס. פאַרויצענדער איז דר. אינגער־מאַן. אַלע קוקען אויף דער אימפּאַזאַנטער פיגור פון דעם רעד־נער, וואָס דערצעהלט מיט אַן ערנסטער מינע אַ קלוגען אַנעקדאָט, פון וועלכען אַלע לאַכען. דער רעדנער גלעט זיך די שענהע, שוואַרצע באָרד, נעמט זי אריין אין זיין שטאַרקען פויסט פון אונטען ארויף, ווי זיין טבע איז געווען, קוקט דורכדרינגענדר מיט זיינע שאַרפע אויגען אויפ'ן עולם פאַר זיך און טוט ניט אפילו קיין שמייכלעך. נאָר ווען עס איז שטיל געוואָרען, פאַר־דוקט ער די ביידע גראָבע פינגער פון זיינע הענט אויבען פון ביידע זייטען וועסט, שטעלט אויס מעהר זיין מעכטיגע, ברייטע

ברוסט, און ערשט דעמאָלט טוט ער אַ שמייכל איבער דעם ווייז, וואָס ער האָט פריהער געזאָגט. דער עולם לאַכט ווידער. בלויז דער קליינשטעדטעלדיגער בחור לאַכט ניט און שמייכלעכט ניט. ער זיצט אויף זיין שטול נעבען אַ טישעל, ניט ווייט פון דער פּלאַטפאָרם, קוקט אויף גאַרדינ'ען און הערט זיך צו מיט אַזאַ מינע, ווי דער רעדנער וואָלט איהם בלוטיג באַליידיגט. און דער רעדנער רעדט דוקא ניט וועגען איהם, נאָר וועגען דעם רוסישען דראַמאַטורג אַסטראָווסקי'ן און דעם אידישען — לאַטיינער'ן, געדענק איך.

גאַרדין האָט אָפּגערעדט, און דאָ — דער בחור רעדט. נאָר אַן אַנדערש מענש... האָט איינגעשטשעמעט די פיס אין דער פּלאַטפאָרם מיט עפעס אַ מין עקשנות, אַזוי ווי ער וואָלט געזאָגט: „אַט דאָ שטעה איך און דאָ בלייב איך!“ — האָט אַ באַוועג געטאָן זיינע ביידע אַרעמס מיט צונויפנעדריקטע פּוּיסטען, אַזוי ווי ער וואָלט זיך געגרייט צו מאַכען גימנאַסטיק, און גענומען רעדען מיט האַרץ און עפעס אַזוי פאַר'עקשנ'ט, און געמאַכט מיט די פּוּיסטען, אַזוי ווי ער וואָלט זיינע ווערטער מיט זיי אַרויסגעזעצט...

ער האָט גערעדט דוקא אין אידיש און דוקא געגען גאַרדינ'ס מיינונג איבער אַסטראָווסקי'ן, און די גאַנצע אינטעליגענץ, גאַרדין אַליין אויך, האָט איהם אויסגעהערט מיט גרויס אינטערעס. ער האָט מיך פאַראינטערעסירט. מיר האָבען זיך באַקאָנט. דאָן האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז ער אַליין האָט מיך נאָך פון פריהער געקאָנט, דאָס הייסט, מיין שרייבען.

ארום יענער צייט איז דאָ ערשינען אַ מאַנאַטשריפט „דער נייער גייסט“, די ערשטע צייט אונטער דער רעדאַקציע פון אַלעקסאַנדער האַרשאַווי, וואָס ד. קאַנטאַר אַ וויטש האָט אַרויסגעגעבען. אין די ערשטע נומערען פון יענעם מאַנאַטשריפט זיינען אָפּגעדרוקט געווען מיינע צוויי ערצעהלונגען: „די פידעל“ און „איך בין דאָן אַלט געווען 17

יאָהר", האָט ענטין מיר דעמאָלט געזאָגט, אז ער האָט אַ סך מענשען רעקאָמענדירט זיי צו לעזען, אזוי געפעלען זיינען זיי איהם.

מיר האָבען זיך באַפריינדעט. ער איז געוואָרען אַ שטענדיגער דינגער בן־בית ביי מיר. דעמאָלט האָב איך זיך ערשט דער־וואוסט, וואָס פאַר אַ מענשליכע וואַרימקייט און אפילו צאַרטקייט שלאָגט אונטער זיין אָפּט כּמורנער און אַמאָל בייזער מאַסקע. מיין הויפּט־חינה האָב איך דאָן געצויגען פון פאַרקויפּען צייטונגען, האָט ער געזוכט פאַר מיר שטענדיגע קונים צווישען זיינע באַקאַנטע און לאַנדסלייט. באַזונדערס געדענק איך איין גוטען קונה, וואָס ער האָט פאַר מיר געקראָגען. דער דאָזיגער קונה, וואָס האָט געהאַלטען אַ וואַרשט־געשעפט אויף עלען און העסטער סטריט, דוקא אַן אינטעליגענטער און סימפּאַטישער איד, האָט ביי מיר באַשטעלט צוויי ענגלישע צייטונגען, וואָס איך האָב איהם געזאָלט צושטעלען יעדען אינדערפרי אַרום פינף פאַרטאָג, בעת ער האָט זיין וואַרשט־געשעפט, וועלכעס איז אויך געווען אַ „לאַנט־שרום", געעפענט.

די צייטונגען האָב איך איהם אַלע מאָל פינקטליך צוגעדשטעלט. פינף פאַרטאָג האָב איך זיך שוין געוואַרימט ביי איהם אין קראָם (דאָס איז געווען ווינטער, געדענק איך, און אָנגעטאָן בין איך אזוי געווען, אז די קעלט האָט געהאַט דעם פרייסטען צו־טריט צו מיר).

דעם דאָזיגען קונה מיינעם האָב איך אָפּגעהיט, ווי דאָס אויג פּונ'ם קאַפּ. ערשטענס, אזא „קאַסטימער", אזא קונד, צוויי צייטונגען אַ טאָג, פּערצעהן סענט אַ וואָך, ווען די גאַנצע הכנסה מיינע פון דער קאַמערציע מיט די צייטונגען אַרום און אַרום האָט אין דער בעסטער וואָך דערגרייכט די סומע פון אַיין דאָלאַר מיט אַ האַלב, דאָס הייסט, אַרום צוואַנציג סענט מיט עפעס אַ טאָג! — און צווייטענס, און דאָס איז געווען נאָך וויכטיגער פאַר מיר, איך האָב מיט דעם דאָזיגען קונה מיינעם, ווען איך האָב איהם יעדען פאַרטאָג די צייטונגען געבראַכט, געקאָנט

רעדען וועגען ליטעראטור און וועגען דער ארכייטער-באוועגונג, מיט וועלכער ער האָט זיך אויך אינטערעסירט.

בין איך טאָקע אָפּט מיט איהם דאן אָפּגעזעסען שעה'ן לאנג און געשמועסט וועגען די דאָזיגע ענינים, וואָס האָבען אזוי ווייניג שייכות געהאט מיט ווארשט-און-צייטונגען-קאָמערציע...

אָט אין יענער צייט איז ענטין אָפּט געבליבען ניאנטשען מיין זוהן, וואָס איז א יאָהר צוויי אלט געווען. ווייל מיין ווייב איז ניט יוצא געווען מיט מיין צייטונגען-קאָמערציע און איז גענאנגען אַרבייטען אין אַ שאַפּ. האָט עמיצער געדאַרפּט בלייבען מיט מיין זוהן, ביז איך בין פאַרטיג געוואָרען מיט מיין קאָמערציע. איז ענטין, וועלכער האָט צו יענער צייט ביי מיר געמאַגט און גענעכט טיגט, אָפּט מיט איהם געבליבען.

אַ וואוילע ניאנקע איז ער געווען. איך דערמאָן זיך: אַמאָל, ווען איך קום אהיים, טרעה איך איהם ביי דער קעראַסינקע: ער קאָכט גרייפלאך פאַר מיין בן-יחיד. אן אנדערש מאָל טרעה איך איהם, ווען ער קאָרמעט דאָס קינד. שטופט איהם דאָס לעפעל מיט געקעכט אין מויל אריין און רעדט צו איהם, ווי א מאמע: „פרעס, גולן, פרעס, קיין מארציפאָנעס קען דיר דוין טאַמע ניט געבען!“ און אַמאָל טאַנצט ער גאר מיט'ן קינד אויפ'ן אַקסעל אַ חסידיש'ען טענצעל...

איך שרייב און לעז פאַר איהם. איז איהם געפעלען, ווערט ער אָנגעצונדען מיט התלהבות, דאן שרייט ער:

— אַי, גוט, גוט! קאָכרין, גוט!

און טרויסעלט דערביי מיט ביידע אָרעמס און טאַנצט אונטער אויף די פיס, און אַן אמת'ע גוטסקייט טאַנצט אויף אויף זיין פנים. קיין סימן פון זיין געוועהנליכער כמאַרע איז דאן אויף איהם נישטאָ.

געפעלט עס איהם ניט — איז ער דאן אָנגעבלאָזען און אָנגעמכורעט, און ער שרייט:

— טויג אויף כפרות, אויף כפרות, אויף כפרות! צורייסט עס, פאַרברענט עס, אויף כפרות!...

און עס וועט אייך ניט העלפען, ווען איהר וועט מיט איהם ארגומענטירען. ווייל האָט ער זיך עפעס אריינגענומען אין קאָפּ, וועט איהר דאָס אפילו מיט אַ דובינע פון דאָרט ניט ארויס-שלאָגען.

איך שרייב דאָן מיין ערצעהלונג „יאנקעל בויִלע“, איז ער פון מיין אַרבייט צופרידען, און גאנץ אָפט הער איך פון איהם זיין וואַרימען און התלהבות־דיגען: „גוט, גוט, אי, גוט!“ פאַר דער „פרייער אידישער פאָלקס־ביהנע“ אַרבייטען מיר ביידע גאנץ איבערגעבען, ער נאָך מעהר ווי איך. גאנץ אָפט געהען מיר ביידע ארויס מיט פעקלאַך צירקולאַרען אונטער די פאַכוועס, ער אין איין גאַס, איך אין אַן אַנדערער, כדי באַקאנט צו מאַכען אַ לעקציע פון גאָרדינ'ען, צי פון אַן אַנדערען, צי אַמאָל פון ענטינ'ען אַליוו, וועגען דראַמע און אידישען טעאַטער. ווי האָט דאָן אויסגעזעהן די אידישע ביהנע?

די אידישע ביהנע אין יענער צייט.

די אידישע ביהנע אין יענער צייט.

ווען הורוויץ און לאטיינער האָבען געוועלטיגט. ווי די טירען פונ'ם מעאטער זיינען פאַרשלאָסען געווען פאַר פאַרפאַסערס-יאָלדען. דער לשון אויף דער אידישער ביהנע. די אקטואַרען און דער עולם אין יענער צייט.

אין יענער צייט האָט די אידישע ביהנע אויסגעזעהן ווי אַן אַרימער באַלאַגאַן, וואו אַ תהורוכהרוועלט האָט זיך געטור מעלט; וואו עס זיינען אויפגעטראָטען פאַר אַן אומאַנטוויקעלטען טעאַטער-עולם ניט קיין קינסטלער, נאָר „אַקטיאָרשטיקעס“, לַצִים, קאָמעדיאַנטען, מיט צוגעקלעפטע כערד און פּאות, אַמאָל אין לאַנגע זשופּיצעס און ס'רוב אין בגדי מלכות, מיט בלעכענע פאַנצירען, שווערדלאַך און גאָלדענע קרוינען פון פּאַפּיר.

די דאָזיגע אקטואַרען, ס'רוב פון זיי מיט גאָט'ס פונק אינ'ם האַרצען, טאַלאַנטען פון ערשטען ראַנג, האָבען אָבער קיין אהנונג נישט געהאַט פון זייערע כחות, מיט וועלכע גאָט האָט זיי גע- בענשט, און ניט פון זייערע אויפגאַבען.

זיי האָבען קיין דרד-ארץ ניט געהאַט ניט פאַר זיך און ניט פאַר זייער פּובליקום.

די שפּראַך אויף דער ביהנע — אַז מען האָט פאַרגעשטעלט ניט קיין געבילדעטען אידען, האָט מען געמוזט רעדען קוני-לעמעל און שמענדריק-שפּראַך; און אַז מען האָט פאַרגעשטעלט אַ גע- בילדעטען, צי גאָר אַ פּרינץ, חלילה, אָדער אַ קיסר, האָט מען געמוזט „שפּרעכען“ דייטש. (איינמאָל אַ „דייטש“ געווען!)

פון אינדיווידועלען, כאַראַקטער-דיאַלאָג, דאָס הייסט, אַז די פאַרשידענע פאַרשוינען פון דער פּיעסע זאָלען רעדען זייער באַזונדערען כאַראַקטעריסטישען לשון, וואָס, אַגב, לויט דעם

דארף, דער עיקר, געאורטיילט ווערען, נאך מיין מיינונג, יעדע דראמאטישע ווערק אויף דער ביהנע — פון דעם מין איז קיין סימן ניט געווען אין די פיעסען פון די דאמאלסדיגע צוויי הויפט פארפאסער הורוויץ און לאטיינער, וואס האבען באהערשט די אידישע ביהנע.

פאר זייערע פיעסען האבען זיי געהאט איין כלל: דארף דער אקטיאָר שפילען אַ שמש, צי אַ מלמד, צי סתם ניט קיין געבילדעטען, מוז ער, ערשטענס, זיין אַ קאָמיקער, און, צווייטענס, מוז ער רעדען קוניילעמעל שפראך; און דארף ער שפילען אַ העלדענדראָלע, און אַ העלד איז דאָך, ניט שוין, אַודאי און אַודאי געבילדעט, מוז ער ריידען דייטש.

איך דערמאָן זיך ווי דער פארשטאָרבנער פראָפעסאָר הורוויץ האָט איינמאָל פאַר מיר קריטיקירט גאָרדינ'ען. ער האָט געהאַט אַ טבע צו רעדען אונטער דער נאָז. מאַכט ער איינמאָל צו מיר אונטער דער נאָז אומגעפעהר אזוי:

— זיי שרייען „גאָרדין“. וואָס גאָרדין? אַ דראַמאַטורג איז ער? מען רעדט ביי איהם פראָזא... אויף דער ביהנע אַזא פראָזא, ווי אויף דער גאַס... געהערט? אַרויפגעבראַכט העסטער סטריט אויף דער ביהנע! אַ פרינץ אַפילו רעדט דאָך ביי איהם אַזא פראָזא! געהערט? זיי טומלען: גאָרדינ'ס פראָזא!... שטעלט זיך פאַר, ווען גאָרדין זאָל אויפפיהרען האַמלעט, פרינץ פון דענעמאַרק, פון שעקספיר', וועט ער איהם אויך לאָזען רעדען העסטער-סטריט פראָזא!...

פרעג איך איהם דעמאָלט:

— ווי דען זאָל האַמלעט רעדען אויף דער אידישער ביהנע? קוקט ער מיך אָן:

— וואָס מיינט איהר — „ווי דען?“ דייטש דארף ער רעדען! האָט איהר שוין אַמאָל געזעהן, אַז אַ פרינץ זאָל רעדען אידיש? און איהר ווילט דאָך אויפפיהרען פיעסען, וואָס זאָלען זיין טריי צום לעבען? נו, נו, ווייזט מיר עפעס אַ פרינץ, וואָס זאָל רעדען פראָזא אַזוי ווי אויף העסטער סטריט, — מאַכט דער „פראָפּע

סאָר" צו מיר אין אַ טאָן פון נצחון, אזוי ווי ער וואָלט זיכער געווען, אז אויף אזא אייזערנעם אַרגומענט וועל איך איהם בשום אופן ניט קענען ענטפערען.

און, איך דערמאָן זיך, אז ווען איך האָב איהם דעמאָלט אויף דעם געענטפערט, האָט ער מיך אונטערבראָכען:

— וואָס דרעהט איהר אַ קאָפּ! אויף דער ביהנע דאַרף מען רעדען אַ בעסערע שפראַך, אַ שעהנערע שפראַך, נישט קיין קוגעל־שפראַך. מיר ווילען אויסאידלען די שפראַך, שעהנער זי מאַכען...

אזוי אומגעפעהר האָט מיט מיר אַרגומענטירט איינער פון די צוויי הויפט־זיילען פון דער דאָמאָלסדיגער אידישער ביהנע. דאָס איז געווען אַ פּאָר יאָהר שפעטער נאָך דער גרינדונג פון דער „פרייער אידישער פּאָלקס־ביהנע“, ווען דאָס טעאָטער פון הורוויץ און לאַטיינער האָט שוין גוט געפיהלט דעם מעכטיגען האַמערען פון גאַרדינ'ען, און ווען איך אַליין האָב אויך צו איהם אַ צוטריט געקראָגען.

אין יענער צייט, ווען די „פרייע אידישע פּאָלקס־ביהנע“ האָט געאַרבייט, וואָלט פּראָפעסאָר הורוויץ מיט מיר ניט אַרגור־מענטירט; ער וואָלט גאָר אינגאַנצען ניט געוואָלט רעדען מיט מיר. ער איז געווען צו זיכער אין זיין הערשאַפט, הגם גאַרדינ'ס איינפלוס האָט זיך שוין שטאַרק געפיהלט צווישען די בעסערע אַקטיאָרען, אויס קנאה צו אדל'ער'ן, וועלכער האָט דאָן גרויס אויפזעהן געמאַכט צווישען דער אידישער אינטעליגענץ אין גאַר־דינ'ס פּיעסען. אָבער הורוויץ האָט זיך פון איהם אויסגעלאַכט.

גאַרדין, פאַרשטעהט איהר מיך, האָט צו יענער צייט באַד־קומען 50 דאָלאַר פאַר אַ פּיעסע, און פּראָפעסאָר הורוויץ און לאַטיינער זיינען געווען שותפים פון טעאָטער...

פאַר זיינע אַקטיאָרען האָט הורוויץ גערופען גאַרדינ'ען, ווי איך האָב זיך שפעטער דערוואוסט, אָדער: „דער שוואַרצע איד“, מחמת גאַרדין האָט געהאַט אזא פּיעסע און האָט אַליין אויסגעזעהן שוואַרז, מיט זיין פּעד־שוואַרצער באָרד און שוואַרצע

אויגען, און, דער עיקר, מחמת ער האָט דערמיט געוואָלט געבען אַן אַנצוהערעניש, אַז גאַרדין האָט אַ שוואַרץ אידיש האַרץ און איז אַן אַנטיסעמיט; אָדער ער האָט איהם גערופען: „יאַקאָוו מיכאַילאָוויטש לאַמטאַמדריילעם“, מחמת גאַרדין האָט מיט די אַקטיאָרען גערעדט רוסיש, און ווען אַלער האָט צו איהם גע-רעדט, האָט ער איהם אַלע מאָל אַנשטאַט „גאַרדין“ אַררעסירט: „יאַקאָוו מיכאַילאָוויטש“...

אנב, מען זאָגט, אַז דער ערשטער, וואָס האָט מיט שפּאַט אזוי גערופען גאַרדין'ען, איז דוקא געווען דער פאַרשטאַרבנער דוד קעסלער. ניט איין מאָל האָב איך אַליין שפּעטער געהערט, בעת קעכלער איז געווען אומצופרידען פון גאַרדין'ען, ווי ער האָט איהם גערופען, אונטער די אויגען, „יאַקאָוו מיכאַילאָוויטש לאַמטאַמדריילמקע“.

אַבער צוריק צו אונזער ענין:

אין יענער צייט, ווען ענטין און מיר אַלע האָבען געאַרבייט אין דער „פרייער אידישער פּאָלקס-ביהנע“, האָבען אונזערע אַקטיאָרען זיך אָפט דורכגעערט פון דער ביהנע מיט'ן „האַכגע-שעצטען פובליקום“ אינ'ם טעאַטער, און דאָס „האַכגעשעצטעם“ פובליקום מיט די אַקטיאָרען.

די קינסטלער אונזערע האָבען זיך ניט געשעמט ארויסצו-טראָגען פאַר דעם עולם אינ'ם טעאַטער די העסליכסטע סקאַנדאַלען פון הינטער די קוליסען.

אַמאָל איז ערשינען אַן אַקטיאָר פאַר דעם פובליקום און האָט פאַר'מסר'ט פאַר איהם זיין אייגענע ווייב, די אַקטריסע... ניט זעלטען האָט אַן אַקטיאָר חתונה געהאַט אויף דער ביהנע און געלאָדען דעם „האַכגעשעצטען אונד ווערטען“ פובליקום אויף זיין חתונה, אַמאָל דורך די טעאַטער-אַפישען און דורך אַנאַנסען אין די צייטונגען אויך...

איך דערמאָן זיך, אַזא חתונה אויף דער ביהנע האָט אַמאָל מ. באַראַנאָוו זעהר וויציג אָפגעקיעצט אינ'ם „אָווענד-בלאַט“.

די אידישע אקטיארען האָט דעמאָלט אינגאנצען געפעהלט דער קינסטלער־שטאַלץ. זיי האָבען זיך שיער געפיהלט ווי פאַריעס, אינגאנצען אָפּהענגיג פון דעם „האַכגעשעצטען“ פּוֹב־ליקום, וואָס פון זיין גנאָד האָט זיך געווענדט, צי ער, דער אַקטיאָר, זאָל האָבען מאָרגען אויף אַ מאָלצייט, אָדער ניט... האָט טאַקע דאָס „האַכגעשעצטע פּובליקום“, ס'רוב אָהן קאַלנערס, מיט פאַפירענע זעקעלאַך פינאַטס אין די הענט און אַנדערע פעקלאַך מיט עסענוואַרג, עס גוט געוואוסט און זיך פאַרהאַלטען אָהן שום דר־ך־אַרץ צום אידישען אַקטיאָר.

מען איז געזעסען אינ'ם טעאַטער און מען האָט געקנאַקט פינאַטס און געשפיגען די שאַלאַכץ ארום זיך, און געשיילט אַראַנדזשעס, און געטרונקען סאָדע וואַסער, און זיך דורכגערעדט, די לאַנדסלייט פון אונטען מיט די לאַנדסלייט פון דער גאַליאַרקע און פון דער גאַליאַרקע מיט די לאַנדסלייט פון אונטען, און זיי אלע צוזאַמען מיט די אַקטיארען אויף דער ביהנע...

דאָס טעאַטער האָט געטראָגען אַ כאַראַקטער גיכער פון אַ שענק, אַ קרעטשמע, אָדער, אינ'ם בעסטען פאַל, פון אַ אידישער שמחה, וואו ברחנים און טענצער האָבען משמח געווען דעם פרעהליכען עולם, איידער פון אַ קונסט־טעמפּעל.

איך דערמאָן זיך, ווי איינמאָל, בעת דער גרויסער מאָנר לעסקאָ איז געשטאַנען אויף דער ביהנע אין טהאַליאַ טעאַטער, באַלד ווי ער האָט דאָרט אָפּגעטאַנצט און דער עולם איז שוין מיל געוואָרען צו אַפּלאַדירען איהם, האָט זיך פּלוצים דערהערט פון צווישען פּובליקום אַ קול:

— העי, מאָגלעסקאָ! העי, זעליגעל ממזר, טאַנץ נאָך אַ ביסעלע! אַ קרענק אויף דיר, וואָס לאַזטו זיך בעטען! און מאָגלעסקאָ האָט זיך ניט באַליידיגט. ער האָט אַ שמייכלעל געטאָן מיט זיין באַזונדערען מאָגלעסקאָ־שמייכלעל און איז טאַקע אוועק ווידער טאַנצען...

דאָס „האַכגעשעצטע פּובליקום“ האָט געוואָלט אזוי!... אויך איז אין יענער צייט אַ נייעם פאַרפאַסער שווער געווען,

אינגאנצען אונמעגליך געווען, צוצוקומען צום טעאטער. הורוויץ און לאטיינר האָבען אַלע טירען פון טעאטער פאַרדיגעלט פאַר אַ פרעמדען שרייבער, וועלכער האָט אויף זייער לשון און אויף דעם לשון פון זייערע אַסטיאַרען געהייסען „יאָלד“.

איך דערמאָן זיך: איך האָב אזא ערפאַהרונג געהאַט מיט מיין ערשטער פיעסע „מינאַ“.

„מינאַ“, וואָס האָט אַ גאַנץ אינטערעסאַנטע געשיכטע און יואָס צוליב איהר איז שפּעטער אונטערגעגאַנגען „די פרייע אידישע פּאָלקס-ביהנע“, ווי איך וועל שפּעטער דערצעהלען, האָב איך נאָך אָנגעשריבען, ווען איך האָב געוואוינט אין פּילאַדעלפּיאַ. איך האָב זי פאַר קיינעם ניט געלייענט, מחמת די אַרבייטער-באַוועגונג און דאָס שרייבען ערצעהלונגען האָט מיך דעמאָלט מעהר אינטערעסירט, איידער דאָס טעאטער. איז די פיעסע ביי מיר אזוי אָפגעלעגען אַ פאַר יאָהר.

אָבער איינמאָל פּאָלט מיר איין: עס ליגט ביי מיר אַ פיעסע, אפּשר זאָל איך פּרוּווען זי פאַרלייענען פאַר אַ טעאטער? קום איך מיט איהר איינמאָל אין דעם דעמאָלסטדיגען ווינדזאָר טעאטער, וואו הורוויץ איז געווען דער פאַרפאַסער און דער בעל-הבית. דאָרט טרעף איך דעם פאַרוואַלטער פון דעם טעאטער — ע פ ש ט י י נ ' ע ן . זאָג איך איהם, עפּשטיינ'ען:

— איך האָב אַ פיעסע.

קוקט ער מיך אפּילו ניט אָן, נאָר פּרעגט מיך אזוי כּלאחר יד:

— אַ קאָמעדיע, צי אַ דראַמע?

זאָג איך איהם:

— אַ דראַמע.

מאַכט ער:

— ביי אונז שפּילט מען קאָמעדיעס און ניט קיין דראַמעס.

און אַוועק.

ווייס איך, הייסט עס, אַז מען שפּילט דאָרט קאָמעדיעס. און אזוי ווי איך וויל, אַז מען זאָל דאָרט פאַרט אויסהערען מיין

פיעסע, געה איך שפעטער ווידער אריין און טרעף דאָרט ווידער
דעם אייגענעם בעל־דבר, עפשטיינ'ען, און זאָג איהם:

— איך האָב אַ קאָמעדיע...

ענטפערט ער מיר שנעל און שיעור מיט כעס:

— ביי אונז שפילט מען דראמעס און ניט קיין קאָמעדיעס...

זאָג איך איהם:

— ס'טויטש!?

און דערמאָן איהם, אז ער אַליין האָט מיר געזאָגט, אז מען
שפילט ביי זיי קאָמעדיעס.

ברעכט ער מיך אונטער קורץ און שאַרף:

— מיר שפילען דאָ ניט קיין פיעסען פון יאָלדען. טשעפעט

זיך אָפּ!...

און ווידער אוועק.

געה איך דערנאָך מיט מיין פיעסע אין טהאָליאַ טעאַטער,
וואו דער פאַרפאַסער איז געווען לאַטיינער.

און דאָס מאָל האָב איך אַ בריוועל פון קראַנצ' צו דעם
סטאַר פון טהאָליאַ טעאַטער, וואָס איז געווען ניט קיין אַנדערער
ווי רוד קעסלער.

איך האָב איהם נאָך ניט געקאָנט.

קום איך איינמאָל, צוויי מאָל און אַ דריטען מאָל אַהין —

קעסלער איז ניטאָ.

ביז גאָט האָט געהאַלפּען. איך געה צו איינמאָל צום טעאַ-
טער, זעה איך פון די טרעפּ געהט אַרונטער אַ מאַן אין אַ פעלע-
רינע, מיט אַ הוט מיט ברייטע ראַנדען, שטייף אַרונטערגערוקט
איבער'ן שטערען. דער מאַן האַלט אין די הענט אַ דין שטעקעלע,
פאָכעט מיט איהם, טאַנצט אונטער גראַציעז אין גאַנג אויף די
פיס און זינגט עפעס אונטער דער נאָז.

שטויס איך זיך אָן, אז דאָס איז אַן אַקטיאָר פון יענעם
טעאַטער און פרעג איהם אויף קעסלער'ן.

שטעלט ער זיך אָפּ מיט אַ באַזונדערען גראַציעזען נויג,

קוקט מיך אָן מיט גרויסע, אויסדרוקספולע אויגען און ענטפערט
אויף טיפע אונטערשטע טענער:

— וואָס דאַרפט איהר איהם? דאָס בין איך אליין.

זאָג איך איהם, אז איך האָב אַ בריף צו איהם פון קראַנץ'ן.
דערהערט דעם נאָמען „קראַנץ“, האָט ער זיך מסתמא אָנג-
געשטויסען, אז איך בין פון די רוסישע אינטעליגענטען, און גלייך
ארויסגעשאָסען:

— גאָוואַריטע פאַ רוסקי?...?

מילא, רייד איך צו איהם אויף רוסיש.

איך דערלאַנג איהם קראַנצ'ס בריף, קאָן ער דאַרט עפעס ניט
ארויסקריכען. און אפשר האָט ער קיין געדולד ניט געהאַט צו
לעזען איהם ווייטער, און פרעגט מיך, וואָס ער וויל פון איהם. ער-
קלער איך איהם. מאַכט ער:

— ווי הייסט אייער דראַמע?

זאָג איך איהם:

— מינאַ...

— מינאַ? וואָס איז דאָס — אַ נאָמען? אה, איהר מיינט

מאַניע?...?

— ניין, מינאַ הייסט די פרוי, די העלדין, — זאָג איך.

צולאַכט ער זיך הילכיג און פרעהליך און זאָגט:

— אָשיבקאַ, בראַט, אָשיבקאַ! מיסטער קראַנץ האָט אַ
טעות געהאַט. איך שפיל ניט קיין ראָלען פון פרויען. זעהט
מאַגולעסקאָ'ן...

האָט צוגעלענט זיין דין שמעקלע צום ראַנד פונ'ם הוט
און גראַציעז אַוועקגעטאַנצט ווייטער.

אַזוי שווער איז דעמאָלט געווען פאַר אַ נייעם שרייבער
צוצוקומען צום טעאַטער.

די פיעסע איז ביי מיר ווידער געבליבען ליגען און איך
האָב אָן איהר כמעט פאַרגעסען, ביז איך בין אַריינגעטראָטען אין
דער „פּרויער אידישער פּאָלקס-ביהנע“ און זיך דאַרט באַקאַנט
מיט ענטינ'ען.

די קינסטלער-כוחות אויף אונזער דאמאלטיגער
ביהנע.

די קינסטלער-כוחות אויף אונזער דאמאלטיגער ביהנע.

ווי זיי האָבען זיך אָנטפלעקט אין דער בעסערער פּיעסע און דער אידעאַ-
ליזם פון אונזערע פּיאָנערען-אַקטיאָרען. ווי זיי האָבען געקעמפט פאַר
אָ בעסערע ביהנע.

אָבער יענע ביהנע, יענער באַלאַגאָן האָט אויך פאַרמאָגט
גרויסע קינסטלער-כוחות, אַ סך גלויבען און אידעאַליזם...
אמת, די דאָזיגע כחות זיינען נאָך טיף פאַרוונקען געווען
אין דער באַלאַגאָנשטשינע פון לאַטיינער און הורוויץ; האָבען
זיי זיך אָבער אַמאָל ארויסגעריסען פון דאָרט און זיך באוויזען
אין מענשליכע געשטאַלטען און אין מענשליכע האַנדלונגען,
האָט מען געזעהן אַרטיסטען, וואָס האָבען הערצער געצונדען און
געמאַכט ציטערען.

און אַרויסגעריסען די דאָזיגע כחות פון דער באַלאַגאָנ-
שטשינע און געלאָזט זיי דערפיהלען דעם אַרטיסט אַליין און
זיינע צושויער האָט שטענדיג די בעסערע פּיעסע.
דערמיט איז זי אַהן שום ספק געווען אַ שאַפּענדע.

שווער איז געווען דער בעסערער פּיעסע אריינצודרינגען
אין די פעסטונגען פון הורוויץ און לאַטיינער. אַ מורא'דיג
שווערען קאמף איז איהר אויסגעקומען צו פיהרען. זי איז אָבער
סוף כל סוף אַהין אריינגעדרינגען.

די צייט, ווען אונזערע פּיאָנערען האָבען דאָ געאַרבייט, איז
דאָס געווען, יענע גאָלדענע צייט, ווען זיי האָבען געשאַפּען די
אידישע אַרבייטער באַוועגונג, די יוניאָנס, די אידישע פרעסע און
די אידישע ליטעראַטור.

און דער דאָזיגער שאַפונגס־גייסט פון אונזערע פּיאָנערען
האַט זיך אויך דורכגעבראַכען אין אידישען טעאַטער. דער ער-
שטער, וואָס האָט געוואָגט אַרויסצוטערעטען אין גאָרדינ'ס פּיעסען,
וואָס צו דעם האָט זיך געפּאָדערט אַ באַזונדערער מוט — ווי
איך וועל דאָס שפּעטער ווייזען אין מיינע קאַפיטלאַך וועגען
יעקב גאָרדין — איז געווען יעקב אַרלער. און דער ערפּאָלג,
וואָס ער האָט אין זיי געהאַט ביי דער דאַמאָלסטריגער אידישער
אינטעליגענץ, דער כבוד, וואָס זיי האָבען איהם פאַרשאַפט, נײַט
דאָס געלט, האָט געצונדען די קינסטלער-אַמביציע אפילו
ביי די אַקטיאָרען פון הורוויץ און לאַטיינער'ס באַלאַנאָן און
געוועקט אויך אין זיי דעם פאַרלאַנג, צו באַווייזען זיך פאַר דער
וועלט אין אַ „מענשליכער" ראָל, אין אַ „כבוד-פּיעסע", אזוי
ווי אַרלער...

און איז אַן אַקטיאָר, אפילו פון יענע, דאַן אַרויסגעטראָטען
אין אַ „מענשליכער" ראָל, דאָס הייסט אין אַ בעסערער פּיעסע,
האַט זיך כמעט אַלעמאָל, ווי איך האָב שוין באַמערקט, אַ נייע
גרויסע קראַפט פאַר דעם עולם אַנטפּלעקט, אָפט אַ קינסטלער פון
ערשטען ראַנג, וואָס איז ביז דעמאָלט געלעגען באַגראַבען אין
דעם תּהום פון הורוויץ'ס און לאַטיינער'ס אומגעלומפּערטע נאַ-
רישקייטען.

יא, וואָס פאַר אַן אויסערגעווענהליכע קרעפטען עס האָבען
זיך דאַן כסדר אויפגעדעקט פאַר אונז אויף דער אידישער ביהנע,
אַ דאַנק דער בעסערער פּיעסע, וועלכע האָט שטענדיג געגעבען
אונזערע אַקטיאָרען און אַקטריסעס די מעגליכקייט צו שפּילען!

יעקב אַרלער, קעסלער, טאַמאַשעווסקי, דער לעצטער אין
„דבורה'לע מיוחסת" און „פאַרלאָרענער גן־עדן"; מאַשקאוויטש,
טאַרנבערג, בלאַנק, דער לעצטער אין האַצקעל דראַכמע פון „גאַט,
מענש און טייפּעל"; פּיינמאַן, אין ראָלען פון בעסערע פּיעסען;
בערנשטיין, אין שמאי פון דעם אידישען קעניג ליער" און אין אַנ-
דערע ראָלען פון בעסערע פּיעסען; י. קאַצמאַן און נאָך אַנדערע

אקטיארען, — אָט זיי אַלע האָבען זיך דעמאָלט אַנטפלעקט, נאָר אַ דאַנק די בעסערע פּיעסען.

אפילו מאָגלעסקאָ, וואָס ער, דער זשעני, האָט געקאָנט שאַפּען ראָלען פון כמעט גאָרנישט, וועלכע זאָלען מיט לעבען און הומאָר שפּריצען — אפילו ער אַליין, האָט די פּילפאַרביגקייט און די פּילזייטיגקייט פון זיין טאַלאַנט אויפגעדעקט דער עיקר אין ראָלען פון בעסערע פּיעסען.

אין לייזער ברחן פון „נאָט, מענש און טייפּעל“, אין מאָטקע באַס פון דער „איסט סייד גהעטאָ“ און שפּעטער אין שלמה הויז פון „דעם אומבאקאנטען“, האָט מאָגלעסקאָ די שעהנסטע שטרייכען פון זיין טאַלאַנט געוויזען.

היינט די אַקטריסעס פון יענער צייט, וועלכע האָבען זיך אין די בעסערע פּיעסען אַנטפלעקט.

ס ע ר א א ד ל ע ר, מיט פינף און צוואַנציג יאָהר צוריק — אַן אַקטריסע, וואָס איהר יעדע באוועגונג אויף דער בינהע איז געווען פול מיט טאַלאַנט און שעהנקייט, און יעדעס וואָרט, וואָס זי האָט דאָרט ארויסגערעדט, איז געווען קינסטלעריש-אמת און קינסטלעריש-אייבערצייגענד.

ס ע נ י ל י פ צ י ו, האָט זיך אָפּט, טראָץ איהר קלאַסיש-מעלאָדעקלאַמאַטאָרישען טאָן, אין איהר שפּילען דערהויבען ביז צו דער אמת'ער טראַגעדיסטין. וואָלט זי געווען ביי די אומות העולם אויף דער בינהע, וואָלט זי זיכער דאָרט פאַרנומען איינעם פון די ערשטע פּלעצער צווישען די באַריהמטע אַרטיסטקעס פון דער קלאַסישער טראַגעדיע.

ד י י נ ע פ י י נ מ א ו, וואָס נאָך ביז היינט הילכט מיר אין די אויערען איהר שווישטשענדיגער קול פון פּאַניע טאַראַ-טוטע אין גאָרדינ'ס „סיביריאָ“.

ב ע ס י ט אַ מאַ ש ע ו ו ס ק י, וואָס אין דער ראָל פון דעם שווינדזיכטיגען ברודעריל אין „דברה'לע מיוחסת“ און אין

דער שטיפערין רוטקע פון די „צוויי שוועסטער“ האָט זי גע-
וויזען, אז זי איז אַ טאלאַנט פון ערשטען ראַנג, פונקט ווי גאָר
אין די לעצטע יאָהרען אין „מינקע“ פון „דעם דאָקטאָר'ס וויי-
בער“, ווי זי האָט די דאָזיגע ראָל די ערשטע צייט געשפּילט.

מאָדאַם ווילענסקי און עמאַ פּינקעל — מיט
פינף-און-צוואַנציג יאָהר צוריק סוברעטינס מיט אמת'ן טאלאַנט,
וועלכע האָבען אַמאָל אין פרעהליכקייט און קאָמוזם אויף זייער
באזונדערען אופן קאָנקורירט מיט מאָגולעסקאָו.

מאָדאַם בינאַ אַבראַמאָוויטש, די אַקט
טריסע, וואָס שיינט נאָך היינט אזוי אַרויס אין וואָס זי זאָל ניט
אויפטערטען און וועלכע דערמאָנט אזוי אָפט מיט איהר טאלאַנט
אָן יענער גאָלדענער צייט פון אונזער ביהנע, ווען די אַנדערע
טאלאַנטען, וואָס האָבען צוזאַמען מיט איהר געשפּילט, זיינען
געווען פון איהר גרויס און פון איהר טעמפּעראַמענט, און אייניגע
צווישען זיי נאָך גרעסער.

מאָדאַם עפּשטיין, מרס. מאַנע, מרס. נאָ-
דאַלסקי — אַלץ אַקטריסעס, וואָס יעדע פון זיי האָט אַרויס-
געוויזען טאלאַנט אין אַ גרעסערער אָדער קלענערער מאָס אין די
בעסערע פּיעסען.

און צולעצט די אמאָליגע בערטאַ קאַליש, אידער
זי איז אַוועק אויף דער ענגלישער ביהנע — יענע קאַליש פון אַמאָל,
מיט איהר קול, אין וועלכען העלע, זילבערנע גלעקלאַך האָבען גע-
קלונגען, און מיט איהר גאָלדענער דיקציע, און מיט איהר גאַנצער
געשטאַלט, פול מיט גראַציע און חן, — זי, וועלכע איז לכתחילה
געקומען נאָך אַמעריקא אַלס פּרימאָדאַנאַ פאַר לאַטיינער'ס און
הורוויצ'עס פּיעסען און איז אויך דערנאָך באַריהמט געוואָרען נאָר
דורך דער בעסערער פּיעסע.

און מיט וואָס פאַר אַן ערנסטקייט די טאלאַנטפולסטע צוויי-
שען זיי האָבען זיך באַצויגען אין יענער צייט און נאָך יאָהרען
שפּעטער, ביז גאָרדינ'ס טויט, צו דער בעסערער פּיעסע.

איך געדענק נאך, ווי אדלער האָט געשפּילט אין זיין קלייך
 נעם טעאָטער אויף דער בויערי, פאר אַ פּאַר מנינים מענשען,
 וואָס דאָס רוב פון זיי איז אַהין אַריין אויף זיין צעטעל אין
 רוסיש „סוואָבאָדני וואָד“ (פרייער איינמריט), וועלכען ער האָט
 אַ טבע געהאַט צו געבען יעדען איינעם, וואָס האָט נאָר רוסיש
 גערעדט...

אָפּט האָט ער אויף רענט ניט געהאַט פאַר דעם טעאָטער,
 ניט געהאַט קיין סענט פאַר די אַקטיאָרען, וואָס האָבען מיט
 איהם געשפּילט, בעת אין די טעאָטערס פון הורוויץ און לאַטיינער
 זיינען דוקא מענשען געקומען פון אלע עקען; ער האָט אָבער
 די בעסערע פּיעסע ניט פאַרראַטען; זיין קינסטלערי-אַמביציע איז
 שטאַרקער געווען פון זיין פּראַקטישער אויסגערעכענטקייט.

און איך געדענק ווי מאַשקאָוויטש און טאָרנבערג, און אַ
 געוויסע צייט אפילו מאַקס ראָזענטאַל, האָבען וואָכען
 לאַנג, שפּילענדיג דאָן מיט אַדלער'ן אין זיין קליינעם טעאָטער,
 ניט געקראָגען אפילו גענוג אויף סיגאַרעטען פאַר זייער ארכיט;
 און הגם זיי זיינען שוין געווען כאַליבט ביים פּובליקום און גע-
 קאַנט אַריינטרעטען אין די אַנדערע טעאָטערס אויף אַ סך בע-
 סערע קאָנדיציעס, האָבען זיי בעסער געהונגערט, איידער צו געהן
 שפּילען הורוויץ'ס שונד. (ערשט שפּעטער האָט ראָזענטאַל זיך
 פאַרנומען אויפ'ן אַנדערען וועג).

אפילו באַריס טאַמאַשעווסקי, וועלכער איז צו יענער צייט
 געווען דער הויפּט-סטאַר פון לאַטיינער'ס און הורוויץ'ס פּיעסען
 און וועלכער איז געוואוינט געווען צו שפּילען פאַר געפאַקטע היי-
 זער, נאָך פון די צייטען פון אַזוינע פּיעסען, ווי „אַלכסנדר קראָנ-
 פּרינץ פון ירושלים“, אפילו ער, געדענק איך, האָט מיט אַ יאָהר
 אָדער צוויי שפּעטער, בעת ער האָט אויפגעשטעלט נאָרדינ'ס
 „דבורה'לע מיוחסת“, זיך אַזוי הינגעריסען מיט זיין שפּי-
 לען אין יענער פּיעסע, האָט אַזוי דערפיהלט זיינע כחות אין
 דער ראָל פון דעם שלאַסער אין יענער פּיעסע, אַז ער איז צו-

פרידען געווען זי צו שפילען פאר דעם קלענסטען עולם, אבי
אין איהר צו שפילען...

און פון יענער צייט אָן, אַגב, האָט ער גענומען זוכען די
בעסערע פּיעסע, איז אין איהר אויפגעטראָטען און האָט אין איהר
גרויסען ערפּאָלג געהאט, ביז מיט עטליכע יאָהר צוריק...

איך דערמאָן זיך אויך, ווי נאָך שפּעטער האָט טהאַליאַ טע-
אטער קאָמפּאָניע — קעסלער, מאַדאַם קאַליש, מאַשקאָוויטש,
טאָרנבערג, פּיינמאַן, בלאַנק, מאַדאַם ווילענסקי, מאַדאַם פּיינ-
מאַן, און נאָך אַנדערע, וועלכע איך געדענק ניט — מאַדאַם
אַבראַמאָוויטש, דאַכט זיך אויך — אָט די דאָזיגע קאָמפּאָניע
פון כמעט אויסגעוועהלטע קינסטלער, האָט געשפּילט „גאַט,
מענש און טייוועל“ פאַר זעכציג דאָלער „אייננאַמע“
סוכות... זיי האָבען געשפּילט די דאָזיגע פּיעסע פאַר
כמעט אַ פּוסטען טעאַטער, בעת אַנטקעגען זיי, אין ווינדזאָר טע-
אטער, האָט מען געשפּילט הורוויצ'עס אַ פּיעסע, וואָס האָט גע-
צויגען איבערגעפאַקטע הייזער...

זיי האָבען זי אָבער ניט אוועקגעוואָרפען, זיי האָבען זי וויי-
טער געשפּילט, ווייל זייער קינסטלערישער „איך“ האָט דאָס פון
זיי געפּאָדערט...

דער איינדרוק וואָס דאָס דאמאָלטיגע אידישע
טעאטער האָט געמאכט אויף אייראָעל וואַנגוילר.

דער איינדרוק וואס דאָס דאמאלסדיגע אידיש טעאטער האָט געמאכט אויף איזראעל זאנגוויל.

ווי ער האָט אויפגעפיהרט זיינע אַ פיעסע אינ'ם אידישען טעאטער. די פרוכטבאַרקייט פון דער בעסערער טעאטער-פיעסע. די ענגלישע קריטיקער און דאָס אידישע טעאטער. דער געלאף פון ענגלישע דירעקטאָרען נאָר אידישע אַקטיאָרען. „פאַטריאָטען“ אין דעם אידישען טעאטער.

ס'רוב פון די מענשען, וואָס רעדען און שרייבען היינט וועגען אידישען טעאטער, זיינען דאָ ניט לענגער פון 10-15 יאָהר. זיי האָבען קיין אַהנונג ניט, וואָס אונזער בעסערע ביהנע איז פריהער געווען; ווי אזוי און וואָס פאר אַרטיסטען עס האָבען אויף איהר געשפילט, און וועלכע פיעסען, ליטעראַטורישע און שפּילעוודיגע, פון יענער צייט ליגען היינט — אַסך פון זיי שוין אַרומגעריסענע און אַרומגעצופטע און אינגאנצען צע-קאַלעמטשעטע פון שונד'הענט — אויף די פּאָליצעס אין אונזערע טעאטער-געביידעס, אין אונזערע אויסערישע ליך שעהנע און רייכע טעאטער-געביידעס, פון וואנען דער לעצטער סימן פון אַמאָליגען קינסטלערישען שפּילען און פון דער אַמאָליגער ליטע-ראַרישער טעאַטער-פּיעסע איז היינט פאַרשוואונדען.

זיי ליגען דאָרט אויף די פּאָליצעס אַלס זכרון פון יענער רוחמפולער צייט, ווען מען האָט דאָרט אמת'דיגען טעאטער גע-שפּילט, פונקט ווי דער נאָמען פון אונזער פאַרשטאַרבענעם גרויסען קינסטלער דוד קעסלער איז היינט אַ רוחמפולער זכרון אויף אַ געוויסען טעאטער. וואו... מען האָט אַמאָל אויך טעאטער געשפּילט...

ניין, יענע מענשען, וועלכע זעהען אונזער טעאטער ערשט פאר די לעצטע צעהן־פופצעהן יאָהר, האָבען איהם אין זיין גלאַנץ ניט געזעהן. זיי האָבען איהם שוין געטראָפּען אין א צושטאַנד פון שטענדיגען דעגענערירען, פון אַרונטערזינקען אַלץ טיפּער און טיפּער. דער דאָזיגער פּראָצעס פון זינקען איז פון צייט צו צייט פארהאלטען געווארען אויף א וויילע פון א בעסערער פּיעסע, וועלכע האָט אַרײַנגעגעבען פּרישע בלוט און כחות דעם דעגענערירענדיגען טעאטער, אָבער נאָר אויף א וויילע, מחמת דער אַלגעמײנער דעמאָראַליזאַציע און דער הפּקות פון אונזער גאַנצע און היגען גײסטיגען לעבען, וואס האָט זיך געמוזט אַפֿ־רופּען אויפֿן אירישען טעאטער אויך...

אין יענער רוהמפּולער צייט פון אונזער ביהנע האָבען אַזױנע אַמעריקאַנער צײַטונגען, ווי די „ניו יאָרק טײַמס“, „סאַן“ און אַנדערע, אין זײַערע זונטאָג־אויסגאַבען, געדרוקט ארטיקלען איבער דער גרויסער קונסט אין דעם אירישען טעאטער, וואָס זײַנען געשריבען געווען פון אַזױנע פּראָמינענטע טעאטער־קריטיקער ווי זשאַן קאַרבין, נאָרמאַן האַפּנור און האַטשקיןס האַפּנור. ב. רײַטשאַרדס האָט אין יענער צײַט אויך אָפּט געשריבען איבערֿן אירישען טעאטער אין די ענגלישע צײַטונגען. און איך דערמאָן זיך ווי דער „טעלעגראַף“ האָט אָפּגעגעבען א גאַנצע זײַט פון זײַנער אַ זונטאָג־אויסגאַבע פאַר רײַטשאַרד'ס אַן אַרטיקל איבער אירישען טעאטער און פאַר בילדער פון געוויסע אירישע אַקטיאָרען און אַקטריסעס. אַזאַ נאָמען האָט דעמאָלט דער אירישער טעאטער געהאַט.

אין יענער צײַט האָט אויך א פּראָפּעסאָר פון קאָלאָמביא אוניווערסיטעט געבראַכט זײַנע סטודענטען און באַריהמטע אַמערי־קאַנישע שרײַפטשטעלער אין טהאַליע טעאטער, צו זעהן דאָרט אַ פּאַרשטעלונג פון „גאַט, מענש און טײַפּעל“, געשפּילט פון טאַרענ־בערנ, מאַשקאַווײַטש, קעסלער, בלאַנק, מאַדאַם קאַליש און אַנדערע, און דערנאָך וועגען דער פּיעסע און דעם שפּילען לעקציעס געלײענט אין אונױוערסיטעט.

אויך אין יענער צייט האָט ישראל זאָננוויל אַמאָל באַזוכט פיפּעלס טעאטער, בעת טאָמאַשעווסקי און מרס. טאָמאַשעווסקי און מאַדאַם אַבראַמאָוויטש און דער פאַרשטאַר-בענער פיינמאַן און מרס. פיינמאַן און נאָך אנדערע האָבען געשפּילט מיין פּיעסע „צוויי שוועסטער“, וואו מרס. טאָמאַשעווסקי האָט אזוי וואונדערליך געשפּילט די ראָל פון דער יונגער רוטי'ן און וואו די אנדערע האָבען זיך אזוי אויסגעצייכענט, אז זאָננוויל האָט דערנאָך עפענטליך ערקלערט אין דער ענגלישער פרעסע, אז די בראַדווייער מענעדזשערס און אַקטיאָרען זאָלען געהן אויף דער בויערי, צו זעהן וואס דאָס מיינט גוטע פּיעסען און גוט שפּילען.

ער איז אזוי באַגייסטערט געווארען פון דעם אידישען טעאטער, אז ער האָט געגעבען טאָמאַשעווסקי'ן אויפצופיהרען זיין פּיעסע „די קינדער פון דער געטאָ“, וועלכע איך האָב דאָן פאַר איהם איבערזעצט.

איך דערמאָן זיך, ווען איך האָב זאָננוויל'ן אָפּגעגעבען די איבערזעצונג, האָט ער מיר דאָן געזאגט, אז ער איז מקנא די אידישע דראַמאַטורגען, וואָס זיי האָבען ארטיסטען מיט אמת'ן גאָט'ס פונג אין זייערע נשמות...

יא, פאַר אונזערע אַקטיאָרען אין יענער צייט האָט ער אונז, אידישע דראַמאַטורגען, געמאָגט טאַקע מקנא זיין.

ווי אזוי ער האָט געהאַלטען פון אונזער טעאטער און פון אונזערע אַקטיאָרען באַווויזט נאָך דער פאַקט, וואָס ער האָט ניט דורכגעלאָזען קיין איין פּראָבע פון זיין פּיעסע, איז פונקט צו דער מינוט יעדען אינדער-פריה אין פיפּעלס טעאטער געקומען, האָט זיך אוועקגעזעצט אין פאַרטער און פון דאָרט געמאַכט כאַמער-קונגען צו די אַקטיאָרען, וועלכע האָבען געמאַכט פּראָבע אויף דער ביהנע.

אין יענער צייט האָבען די אידישע אַקטיאָרען אזא שם געהאַט, אז ענגלישע טעאטער-דירעקטאָרען האָבען געפרוואוּט אוועקנעמען קעסלער'ן פון דער אידישער ביהנע, און אויף אַ קורצער צייט טאַקע איהם אוועקגענומען אויך, און טאָרנבערג'ן

האָט מען אוועקגענומען אויף א פּאָר יאָהר, און מאַדאַם קאַליש
האָט מען אוועקגענומען אויף אַ לאַנגער צייט, און יעקב אַדלער'ן
האָט מען אנגאזשירט צו שפּילען „שילאַק“ אויף דער ענגלישער
ביהנע, וואו ער האָט זיין ראָל געשפּילט אין איריש און די
איבעריגע אין ענגליש. און מאַשקאָוויטש, וועלכער איז איינער
פון יענע אַקטיאָרען און ווייטווייט ניט דער בעסטער, שפּילט
היינט אויף דער ענגלישער ביהנע און איז פאַררעכענט אַלס איינער
פון די בעסטע ענגלישע אַקטיאָרען.

דערפאַר זאָג איך, אז די מענשען וואס זיינען דאָ ניט לענגער
פון 10-15 יאָהר, האָבען אונזער בעסערע ביהנע קיינמאָל ניט
געזעהן. זיי האָבען ניט געפיהלט אויף זיך דעם כּשוף פון יענע
גרויסע קרעפטען, וואָס אונזער ביהנע האָט אַמאָל פאַרמאָגט און
וועלכע האָבען זיך אַנטפּלעקט אין דער בעסערער, שפּילעוודיגער
טעאַטער-פּיעסע.

יענער שפּילען און יענע פּיעסען האָבען אויך געשאפּען דעם
אַמאָל באַקאַנטען טיפּ פון א „פּאַטריאָט“, וואס ער, דער דאָזיגער
טיפּ, אַמאָל א פאַרשפּאַטעטער און קיינמאָל ניט פאַרשטאַנענער,
איז לויט מיינונג — איך האָב איהם געקאַנט — דער שעהנ-
סטער אויסדרוק פון באַגייסטערונג און ליבע, אַרויסגעפּלאַמט פון
דער תּמימות'דיגער פּאָלקס-נשמה צו דעם קינסטלער, וואָס האָט זי
מיט באַגייסטערונג אָנגעצונדען.

ער, וואס דער אַקטיאָר איז געווען זיין גאָט, פאַר וועמען ער
איז בפּועל ממש באַרייט געווען זיך מקריב צו זיין; ער, וואָס
דער ערפּאָלג פון זיין אַקטיאָר אין אַ פּיעסע איז געווען זיין
העכסטער גליק, און דער דורכפאַל — זיין טיפּסטער אומגליק; —
ער, וועלכער האָט געקאַנט אָפּשטעהן שטונדען-לאַנג אין דרויסען
הינטער אַ פענסטער פון אַ רעסטאָראַן שפּעט נאָך האַלבע נאַכט,
כדי צו קוקען און הנאה האָבען פון דעם, וואָס זיין אַקטיאָר זיצט
דאָרט און עסט, צי טרינקט — ער, אָט דוקא דער דאָזיגער
פּאַטריאָט, איז דער שטאַרקסטער באַווייז, ווי מען האָט דעמאָלט
געשפּילט. זיין תּמימות'דיגע נשמה, וועלכע איז ניט געשטערט

געווען פון ניט קיין פארדייעטע פאָפּוגאַיִטעאַריעס און סתם פרעטענזיעס וועגען קונסט, האָט פריי אויפגענומען דעם אויפ־ריכטיגען שפּילען פון דעם אַקטיאָר און איז פון איהם באַגייסטערט געווארען.

ניט איין מאָל האָב איך געזעהן ווי אזא פאַטריאָט איז געווען אמת־פאַרצווייפעלט, ווען זיין אַקטיאָר איז ארויסגעטראַטען אין אַ שונד־פּיעסע.

יא, ניט אומזיסט איז דאָן זאַנגוויל געווען אזוי באַגייסטערט פון דעם אידישען טעאַטער; ניט אומזיסט האָבען די פּינד־שמעקער צווישען די ענגלישע קריטיקער דאָן געשריבען מיט אזא ענטזיקונג וועגען אידישען טעאַטער; און ניט אומזיסט איז דער פּראָפּעסאָר פון קאָלאָמביא אוניווערסיטעט מיט זיינע סטודענטען געקומען דאָן זעהן קונסט אין אידישען טעאַטער; און ניט אומזיסט האָבען די טעאַטער־דירעקטאָרען פון דער אמעריקאַנישער ביהנע געזוכט די אידישע אַקטיאָרען פאַר זייערע טעאַטער; און ניט אומזיסט זיינען דעמאָלט געווען אזוי פיל באַגייסטערטע „פאַט־ריאָטען“ אַרום די אידישע טעאַטערס.

וואָרים אויסערגעווענהאַליכע כחות האָט דאָס אידישע טעאַטער דאָן פאַרמאָגט, יענע כחות, וואָס גאָט האָט באשאפּען, וואָלט איך געזאגט, ספּעציעל פאַר פּיאָנירען...

און א סך פון די דאָזיגע כחות זיינען כמעט שטענדיג געווען פאַראייניגט אין איין טעאַטער און האָבען זיך אָפט געוויזען אין איין פּיעסע.

אין יענער צייט, ווען מען איז געקומען, לַמשל, צו א פּאָר־שטעלונג אין פּיעלם טעאַטער — וועמען האָט מען דאָרט געטראָג־פען? ווער פון אונזערע אַקטיאָרען און אַקטעריסעס האָט דאָרט אָפט אין א פּאַרשטעלונג געשפּילט?

רעכענען מיר אויס: אַדלער, מרס. אַדלער, מאָגולעסקאָ, טאַמאַשעוועסקי, בעסי טאַמאַשעוועסקי, מאַקס ראָזענטאַל, מרס. פּאָלינאַ ערעלשטיין, וועלכע איז געווען א באַנאַטע מוטער־ראַליסטין, סאַבינאַ וויינבאַל, די היינטיגע מאַדאַם ראָזענטאַל, א

פעהיגע סוברעטין אין יענער צייט, און נאך אנדערע, אן וועלכע
איך קען זיך ניט דערמאָנען.

איז מען געקומען אין טהאליע טעאטער — ווער האָט דאָרט
געשפּילט?

מענער: דוד קעסלער, מאַשקאוויטש, טאַרענבערג, פיינמאן,
בלאנק, טאַבאַטשניקאָוו און נאָך א צוויי־דריי.

דאָמען: מאַדאַם קאַליש, מאַדאַם אַבראַמאָוויטש, מאַדאַם
פיינמאן, מאַדאַם ווילענסקי און אנדערע.

האָט מען טאַקע דאָרט געזעהן פאַרשטעלונגען, וואָס האָבען
געמוזט באַגייסטערען.

די שושפּילער, מיט זייער שפּילען, האָבען עלעקטריזירט
איינער דעם אנדערען אויף דער ביהנע, איינער האָט דעם אנדערען
אָנגעצונדען און זיי אַלע אינאיינעם — דעם עולם אין טעאָטער.
אן עלעקטרישער שטראָם ממש האָט זיך געטראַגען פון די אַקטיאָר־
רען צו דעם עולם און פון דעם עולם צו די אַקטיאָרען.

וואָס פאַר א וואונדערליכער קוואַל פון די פאַרשיידענסטע
פאַרבען און נואַנסען האָט זיך דאַן אנטפּלעקט אין דעם טאַלאַנט
פון דעם אידישען שוישפּילער, בעת ער איז אויפגעטראָטען אין א
בעסערער טעאָטער־פיעסע, וועלכע האָט איהם געגעבען א מעג
ליכקייט צו שפּילען, דאָס הייסט, צו לעבען אויף דער ביהנע! ...
אמת, עס האָט געפעלט דאָרט רעזשי, די קינסטלער־האנט
האָט כמעט שטענדיג געפעלט אין דער אויפפיהרונג פון דער
פיעסע, אָבער די קינסטלער־נשמה איז דאָרט געווען אין דעם
שפּילען פון דער פיעסע, דער קינסטלער־טעמפּעראַמעט, דאָס
קינסטלער־בלוט און דאָס קינסטלער־פייער, וואָס האָט געלויכטען
און געוואַרעמט און פאַר'שיכור'ט...

דער יוב־טוב־דיגער מלבוש האָט געפּלעט אויפ'ן גוף, אָבער
אין דער נשמה איז דער יום־טוב געווען...

אפשר האָט מען צוהויך געשריען, אָבער אין יענעם געשריי
האָט כמעט שטענדיג אַ לעבעדיג מענשליך האַרץ געשריען.

* * *

ווי דער לעזער האָט מסתמא באַמערקט, האָב איך יעדעס מאָל,

אז איך האָב דערמאָנט אונזער בעסערע פּיעסע, זי באַצייכענט אַלס
ט ע א ט ע ר - פ י ע ס ע .

זי איז געווען אַ טעאַטער־פּיעסע, מחמת, ווי איך האָב פּריהער
באַמערקט, זי האָט באַפּרוּכפּערט אונזער ביהנע, האָט אין איהר
אַרײַנגעגעבען דראַמאַטיש בלוט און אַ דראַמאַטישע נשמה און
שטענדיג געגעבען אַ מעגליכקייט דעם אַקטיאָר צו שפּילען, צו
לעבען אויף דער ביהנע.

גאָרדינ'ס פּיעסען, למשל, מיט אַלע זייערע גרויסע פּעהלערען,
האָבען אָבער איין גרויסע מעלה געהאַט: זיי זיינען געווען
ט ע א ט ע ר - פ י ע ס ע . זיי האָבען אָנגעפּילט די ביהנע מיט
באוועגונג, קאַמף, קאַליריאָנען, קאַטאַסטראָפּען — קורץ, מיט
דראַמאַטישען ביהנען־לעבען.

שטרייכט אויס אין גאָרדינ'ס פּיעסען 75 פּראָצענט פּון זיינע
זכּמות און אַפּאַריזמען, וואָס זיי זיינען דער הויפּט־חטרוּן אין
זיינע שטיק, וועלען זיינע דראַמען דערפּון ניט ליידען, זיי וועלען
נאָך אַ סך דערפּון געווינען. פּאַרוואָס? ווייל הויז די ווערטער
און די ווערטלאַך איז דאָרט שטענדיג פּאַראַן די דראַמאַטישע
נשמה, די דראַמאַטישע אידעע, דער דראַמאַטישער
סוּשעט, דער דראַמאַטישער קאַנפּליקט, וואָס ווערט, ליידער, צו
אַפט געשטערט פּון די חכמות און אַפּאַריזמען.

צי פּראַוווט גאָר שפּילען זיינע פּיעסען אין פּאַנטאָמינע, אָדער
אויפ'ן לייזענט, וועלען זיי אַלץ בלייבען דראַמען. פּאַר אונזערע
אויגען וועט זיך פּאַנאַנדער־וויקלען אַ קאַמף; דראַמאַטישע סיטור־
אַציעס און קאַליריאָנען צווישען מענשען וועלען אונז פּאַרכאַפּען,
וואָס וועלען אונזער מיטגעפּיהל אויפּוועקען און אונז צווינגען צו
פּאַרטראַכטען זיך.

אוריאל מויק, סאַפּאָ, מירעלע אפּרת, צלאַל ראַפּאַפּאַרט, פּריד־
לענדער, עטעניו און אזוי ווייטער — יעדע פּון זיי איז אַ דראַ-
מאַטישע פּיגור.

יעדע פּון זיי וויל עפּעס, זוכט עפּעס, שטרעבט צו עפּעס,
קעמפט און באַקעמפט עפּעס.

צוגעגעבען די אלע גרויסע חסרונות פון גאָרדינ'ס 'פראָזא', זיינע צוגעטראַכטע ווערטלאַך און חכמות, איז זיין אוריאל מוזיק דאָך אַ גרויסע ביהנען־פיגור, דער בייזער גייסט פון פאַרדארבען און שלעכטס. אפילו שטומערהייט, אָהן שום ווערטלאַך, וואָלט ער דאָס פאַרבליבען. אזוי זיינען די אַנדערע ביהנען־געד שטאַלטען, ווי סאַפּאָ, מירעלע אַפּרע, פּרידלענדער און אזוי ווייטער. מחמת די ווערטער ביי די דאָזיגע פיגורען זיינען ניט דער עיקר, נאָר דער אינווענינסער כח, וואָס צווינגט זיי צו קעמפען, דער דראַמאַטישער ווילען, אין דעם פאַל, מעג דאָס זיין דער ווילען פון דעם פאַרפאַסער, וואָס שטויסט זיי און באַוועגט זיי צו קעמפען און צו האַנדלען.

דערפאַר האָבען די דאָזיגע פּיעסען תמיד פּרוכטבאַר געמאַכט אונזער ביהנע, ווייל זיי האָבען געשאַפּען און ערצויגען אונזערע בעסטע אַרטיסטישע קרעפטען.

ווייל אויב אַ פּיעסע דאַרף האָבען אַקטיאָרען, כדי זי זאָל ריכטיג געשפּילט ווערען, מוזען אַקטיאָרען נאָך נויטיגער האָבען אַ פּיעסע, כדי זיי זאָלען קאָנען ריכטיג שפּילען... איך מיינ, נאַטירליך, אַקטיאָרען מיט טאַלאַנט. די בעסטע פּיעסע מיט דער גרעסטער ראָל וועט ניט באַשאַפּען קיין אַקטיאָר, אויב ער האָט ניט קיין טאַלאַנט.

אָבער דער באַגאַבטסטער אַקטיאָר מוז האָבען די פּיעסע און די לעבעדיגע ביהנען־געשטאַלט, כדי צו האָבען אַ מעגליכקייט זיינע קרעפטען אויסצודריקען און זיי צו אַנטוויקלען.

פון מיינ אייגענער ערפאַהרונג וואָלט איך געקאָנט אַנווייזען אויף געוויסע אַקטיאָרען און אַקטריסעס אויף אונזער ביהנע, וואָס ראָלען פון מיינע פּיעסען האָבען זיי באַריהמט געמאַכט.

אויב מיר ווילען האָבען אַן אידישע ביהנע, מוזען מיר האָבען אַקטיאָרען, מוזען מיר זייערע כחות פלעגען, מוזען מיר פאַר זיי שאַפּען ביהנען־לופט און ביהנען־בלוט, וואָס זאָל נעהרען זייער טאַלאַנט. און דאָס איז נאָר בכוח צו באַווייזען די בעסערע טעאָטער־פּיעסע.

אז אירעאלער קולטור-טרענער.

אן אידעאלער קולטור־טרעגער.

א ווייטערע כאראקטעריסטיק פון יואל ענטין, זיין קאמערציע מיט סיגארעטס און העפטען. — זיינע קונדען אין די שעפער. — ווי ער האט איינגעשלונגען מאליער'ן.

„די פרייע אידישע פאָלקס־ביהנע“ האָט דעמאָלט געהאַט עטליכע טיכטיגע טוער, און דער טיכטיגסטער צווישען זיי איז געווען יואל ענטין, דער סעקרעטאַר פון יענעם פאראיין. ער האָט געשריבען די צירקולאַרס, וואָס האָבען געזאָלט באַקאַנט מאַכען די לעקציעס פון דעם פאראיין, געטראָגען זיי אַליין צום דרוקער, פאַרטיילט זיי אַליין אינ'ם אידישען קוואַרטאַל, אַליין געלייענט לעקציעס, אָנגעפיהרט די דעבאַטען, איז געקומען דער ערשטער צו די מיטינגען און דער לעצטער זיי פאַרלאָזען.

און האָט „די פרייע אידישע פאָלקס־ביהנע“ אַרויסגעגעבען אַ ביכעל, וואָס האָט געזאָלט באַקאַנען דעם ברייטען עולם מיט איהר פלאַטפאָרם און מיט איהרע ציעלען, האָט ענטין יענעם ביכעל רעדאַקטירט.

ענטין האָט פאַר „די פרייע אידישע פאָלקס־ביהנע“ געאַרבייט מיט יענעם גאַנץ באַזונדערען אייפער, מיט וועלכער ער האָט מיט יאַהרען שפּעטער געאַרבייט פאַר זיין דראַמאַטיק קלוב, וואו אונזער זיין השגחה האָבען זיך ערצויגען טענענ האַלץ, גאַלדשמידט און אויך די אַקטיאָרען דובינסקי, ווייסבערג און אַנדערע, מיט וועלכע ער האָט געשטודירט פיעסען, געלערענט זיי דעקלאַמירען און פאַרלעזען.

רו בי ז איז אויך א תלמיד פון יענעם ענטינ'ס דראמאטיק קלוב.

איך דערמאן זיך, ווען ער, רובין, איז נאך קיין אקטיאָר ניט געווען, האָב איך אָפּט איהם געטראָפּען ביי ענטינ'ען אין דער היים, וואו ער האָט אונז אַמוזירט מיט זיין נאָכמאַכען גלחים, פשוט'ע גוים, דאָרפישע כלירזמר און זיין פעטער, ווי אזוי יענער האָט געזונגען זמירות און איז אין מיטען די זמירות אַנטשלאָפּען געוואָרען.

רובין האָט עס אזוי אויסגעצייכענט נאָכגעמאַכט, אַז ענטין האָט גענומען צושטעהן צו איהם, ער זאָל אַרײַנטרעטען אין זיין קלוב, ווייל ער האָט טאַלאַנט.

און רובין האָט צום סוף איהם געפּאָלגט...

מיט דעם אייגענעם אייפער האָט ענטין אויך געאַרבייט גאָר אין די לעצטע יאָהרען פאַר די אידישע ראַדיקאַל־נאַציאָנאַלע שולען און פאַר דעם אידישען לעהרער־סעמינאַר, וואָס דער עיקר ער, ענטין, האָט זיי באַשאַפּען און יאָהרען לאַנג אויסגעהאַלטען דורך זיין איבערגעבענקייט און זיין אויסערגעווענהליכער אַרבייטס־פּעהיגקייט.

ער איז ביי אונז איינער פון די ווייניגע, אַ קולטור־טרענער אין דעם בעסטען זין.

ער איז געבוירען אין אַ קליין שטעטלע אַרום מינסק, שטאַמט פון אַ רב'נישער משפּחה.

קיין אַמעריקא איז ער געקומען אין 1891. זעכצעהן יאָהר איז ער דעמאָלט אַלט געווען.

ער דערצעהלט מיר:

די ברידער זיינע האָבען איהם אַרײַנגענומען אין אַ שאַפּ, וואו מען האָט גענייהט העמדער, און מען האָט איהם געוואָלט אויס־לערנען צו נייען קראַגענס, האָבען אָבער זיינע הענט צו דעם ניט געטויגט. געדרעהט דאָס שטיקעל וואַרע אַהער, געדרעהט אַהין, צונויפגעלעגט עס אזוי און אַנדערש, און תמיד איז ביי איהם

יואל קטשין.

ארויסגעקומען עפעס, וואָס האָט אויסגעזעהן ווי אַלצדינג אין דער וועלט, אָבער ניט ווי אַ קראַנען...

הויז דעם, האָט ער פאַרביטען די קאַלירען. צווישען שוואַרץ און ווייס האָט ער נאָך געקאָנט אונטערשיידען. איז ער אָבער געקומען צו די געפינטעלטע אָדער צו די געשמרייפטע שטיקלאַך סחורה, איז ער צוטומעלט געוואָרען, האָט זיך פאַרלאָרען צווישען די דאָזיגע הונדערטערליי פאַרביגע פינטעלאַך און שטרייפען... האָבען איהם די ברידער ערקלערט: „ברודער יואל, קיין לייטישער העמדר-נייהער וועסטו שוין קיינמאָל ניט זיין, דו מוזט זיך זוכען אַן אַנדער תכלית“.

און עס איז ביי זיי געבליבען, אַז ער זאָל אָנהויבען צו פּעדלען מיט סיגארעטס צווישען די אידישע שעפּער...

איז ער אַוועק פּעדלען. און אַזוי ווי ער האָט אַ „תכלית“ געהאַט אינ'ם זינען, האָט ער שוין פאַר איין וועגס פאַרגרעסערט זיין קאָמערציע מיט העפטען פון די דעמאָלט זעהר באַריהמטע „געהיימניסע פון רוסישען הויף“ און מיט דער „אַרבייטער צייט-טונג“, וואָס ער האָט יעדע וואָך צוגעשטעלט זיינע קונים אין די שעפּער.

דאָנערשטאָג נאכט איז געווען „פּעי“ אין די שעפּער, דאָס הייסט, די אַרבייטער האָבען באַקומען זייערע פאַרדינסטען אויס-געצאָהלט, איז ער אַהין געקומען און אַיינגעמאָנט ביי זיינע קונים די פּאָר סענט...

ער האָט זיינע קונים געבאַרגט. וואָרים עס איז אַ באַוואוס-טער כלל, אַז קאָמערציע קאָן ניט אויסקומען אָהן קרעדיט... אַגב, פון יענער צייט דערצעהלט ער מיר אַ פּאָר פּאַקטען, וועלכע זיינען זעהר כאַראַקטעריסטיש:

צווישען זיינע קונים איז אויך געווען איינער אַ פאַבריקאַנט, אַ רוסישער איד, וואָס האָט מיט אַלעמען גערעדט נאָר ריכיש. דער דאָזיגער איד איז געווען איינער פון זיי טויזענטער, וואָס איז דאָן געווען פאַרקאָכט אין די „געהיימניסע“. די גאַנצע וואָך האָט ער געטראַכט נאָר וועגען זיין „ביזנעס“; אָבער אין יענעם

טאָג, ווען אַ נייער העפט פון די „געהיימניסע“ האָט געדארפט אַרויסקומען, איז דער איד אויסער זיך געווען. וואו שאַפ, וואו אַרבייטער, וואו ביזנעס — דאָס איז איהם אפילו אינ'ם זינען ניט געלעגען. ער איז אַרומגעלאָפּען איבער'ן שאַפ, האָט נאָכאָנאָנד געקוקט אויפ'ן זייגער און אַלץ געפרעגט: „ווען ברענגט ער די „געהיימניסע“? ווען ברענגט ער אַלע מאָל? וואָס מאַכט דאָרט באַקונקע דער מאַלאָדיעזי?“

און אַז ענטין איז אַריינגעקומען, האָט יענער זיך אַ וואָרף געטאָן צו איהם ווי אַ ווילדער: „אַהא, פּרישאַל! פּרישאַל!“ אַ כאַפּ געטאָן ביי איהם דעם העפט מיט אַן אימפעט, אַוועקגע-שטויסען אַלעמען פון זיך, געזעצט זיך אויפשניידען דאָס ביכעל און דערביי אויפגערעגט גערעדט צו זיך אַליין:

— וואָס פאַר אַ נייעם שפּיצעל האָסטו דאָרט אָפּגעטאָן, דרוג מאַי באַקונקא, האַ? איש טי באַשאַט טוואַייא אומנאַיא, טשאַרט טעביא פּאַבערי! — (דו קלוגער קאָפּ, דער רוח זאָל דיך נעמען!). דאָס איז זעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר די לעזער, וועלכע האָבען אין יענער צייט געלייענט די „געהיימניסע פון רוסישען הויף“, פון וועלכע דער פאַרשטאַרבענער סאַפּירשטיין איז רייך געוואָרען. דערהויפּט זיינען זיי געווען פאַרקאָכט אין באַקונינ'ען, אין די וואונדער, וואָס ער האָט דאָרט באַוויזען. און ניט אומזיסט, ווען די אידישע אַנאַרכיסטען האָבען שפּעטער אַרויסגעלאָזען זיינע בילדער פון פּראַפּאָגאַנדאַ וועגען, האָט מען אין טויזענטער אידישע הייזער געקאָנט זעהן זיין בילד אויף דער וואַנט נעבען די בילדע פון משה מאַנטעפּיאָרע, באַראָן הירש און פון רבי יצחק אַלחנאָ... אין די „געהיימניסע“ איז באַקונין ניט געווען קיין אַנט-טעמיט...

נאָך אַ פּאַקט, וועלכער איז כאַראַקטעריסטיש אין אַן אַנדער זין פאַר יענער צייט, דערצעהלט מיר ענטין:

צווישען זיינע קונים אויף דער סאָציאַליסטישער „אַרבייטער צייטונג“ איז אויך געווען אַ פרומער איד, אַ פרעסער. דער דאָזיגער איד, מיט אַ געלער באָרד, האָט יעדע וואָך געלייענט די „אַרבייטער

צייטונג", וועלכע ער האָט באַטראַכט אַלס זיין צייטונג, וואָס וועט זיך שטענדיג פאַר איהם אָננעמען, ווען זיין באָס וועט וועלען איהם קרוויען...

ברענגט איהם ענטין איינמאָל ערב ראַש־השנה די צייטונג. ווערט דער איד צוטומעלט, קוקט מיט צומישטע אויגען אויף דער צייטונג, וועלכע ענטין האַלט צו איהם אויסגעשטרעקט, און האָט מורא זי צו נעמען.

— מיין צייטונג, — מורמעלט ער, — מיין צייטונג. אָבער ווי קאָן איך זי היינט קויפען? מאָמער, חלילה, מאַכט מען דאָרט חוזק פון יום הדין...

צום סוף האָט ער די צייטונג גענומען, אַ שווערען זיפּץ געמאָן און זי גענומען — זיין צייטונג!...

ווי כאַראַקטעריסטיש דאָס איז פאַר יענער צייט, ווען מען האָט דאָ איבערגעקנאָטען דעם היימישען פרומען אידען אין אַן אַרבייטער־פורעם; וואָס פאַר אַ שווערען זעלען־קאמף האָבען די פרומע צווישען זיי דערביי געמוזט דורכמאַכען!...

ענטין איז ביי זיין קאָמערציע לאַנג ניט געבליבען. ער האָט אָנגעהויבען צו לערנען ענגליש. זיין ערשטער לעהרער איז געווען ד.ר. קאַספּע, וועלכער, ווי איך פאַרשמעה, קענענדיג זיי ביידען, האָט מסתמא געהאַט אויף איהם אַ היבשען אַיינפלוס. דערנאָך האָט ענטין אליין אָנגעהויבען צו געבען לעקציען אין ענגליש.

אַרום יענער צייט האָט ער זיך אויך באַקאַנט מיט דער דראַמע. כדי אויסצולערנען בעסער די ענגלישע שפראַך, האָט מען איהם אַן עצה געגעבען צו זוכרען דעם דראַמאַטישען דיאַלאָג פון פיעסען אין ענגליש. האָט ער אַזוי אַריינגעזוכערעוועט כמעט דעם גאַנצען מאָליער אויף ענגליש. און אַזוי אַרום האָט ער זיך פאַר־אינטערעסירט מיט דער דראַמע.

אין דער אייגענער צייט איז ער אַריינגעקומען אין אַ קרייז פון מאַסקווער אידען — פון דעם היינטיגען ד.ר. ב. באַגין און פון נאָך אַזוינע. זיי האָבען איהם פאַראינטערעסירט אין דער

רוסישער ליטעראטור און אין דעם רוסישען דראמאטורג אַסטראָווסקי.

האַט ער אַסטראָווסקי'ן געלייענט און דאָס האָט איהם נאָך מעהר פאַראינטערעסירט אין דראַמע און טעאַטער.

דערווייל האָט ער געפרוּאוּוט שרייבען. זיין ערשטע זאך האָט ער אָנגעשריבען אין ענגליש — אַן ערשטע-מאַי-ליד, וואָס ער האָט אָפּגעדרוקט אין דער דאַמאָלסטדיגער סאַציאַליסטישער צייטונג „דעי פּיפּל“.

דערנאָך האָט ער אָפּגעדרוקט אין דעם „נייעם גייסט“ אַן אַרטיקל „די טעכניק פון דער דראַמע“ און אין דער „נייער צייט“ — אַן ערצעהלונג „דאָס לעצטע וואָרט פון אַ רוסיש-אידישען זעלבסטמערדער“.

אַ חוץ דעם האָט ער נאָך אָפּגעדרוקט אַ פּאָר איבערזעצטע ערצעהלונגען אינ'ם „אָווענד בלאַט“ און אַ פּאָר איבערזעצטע סקיצען אינ'ם „פּאָרווערטס“ און אַ קריטישען אַנאַליז פון זיי.

ווען איך האָב זיך באַקאַנט מיט איהם, איז ער שוין געווען גוט באַלעזען, האָט ליידענשאַפטליך ליב געהאַט ליטעראַטור און טעאַטער און וועגען קיין אַנדער זאך ניט געטראַכט, ניט געקאַנט טראַכטען.

ווי איך האָב שוין באַמערקט, איז ער דאָן געווען אַ סטודענט פון קאָלאַמביאַ אוניווערסיטי, וואו ער האָט אויך, דאַכט זיך, ליטעראַטור שטודירט.

דערפאַר איז איהם „די פרייע אידישע פּאָלקס-ביהנע“ דאָן געווען אַזוי נאָהענט צום האַרצען.

ביי מיר אין הויז האָט ער זיך אויך היימיש געפיהלט, ניט נאָר דערפאַר אַליין, ווייל מיר זיינען געווען נאָהענט באַפריינדעט, נאָר ווייל ער האָט דאָרט אָפּט געטראַפּען בודין, אַלעקסאַנדער אַנדערע — אַלץ מענשען, מיט וועלכע מען האָט וועגען ליטע-ראַטור געקאַנט ריידען.

אין דער „פרייער אידישער פאָלקס־ביהנע“ האָט מען ניט נאָר לעקציעס געלייענט איבער דראַמע און טעאַטער, נאָר אַמאָל איבער אַ שרייבער און ליטעראַטור בכלל. מיין ווייניגקייט איז דעמאָלט אויך אַמאָל אַרויסגעטראָטען מיט אַ געשריבענער לעקציע.

פאַסירט אַמאָל אזא זאַך: אויף איינעם פון די מיטינגען, אויף וועלכען עס איז פאַרהאַנדעלט געוואָרען די פראַגע וועגען די ווייטערע לעקציעס, הויבט זיך אויף איינער פון די מיטגלידער, אַ ב ר ה ם ש מ ר, און פאַרלאַנגט, אז די אַרבייט פון זיין פאַטער, דעם באַרהיטענען שמר, זאָל אין איינער פון די לעקציעס באַהאַנדעלט ווערען.

זיין פאַרלאַנג מאַטיווירט ער מיט דעם, אז זיין פאַטער איז אַן אומרעכט געטאָן געוואָרען: מען האָט איהם ניט ריכטיג אָפֿגעשאַצט.

ווער זאָל זיין דער לעקטאָר? ער פאַרלאַנגט, אז דוקא מיין ווייניגקייט זאָל זיין דער בעל־דבר...

ווער איך אַ פאַרציטערטער, אז איך דערהער עס. ערשטענס, איז שמר'ס שרייבען ביז צו יענער צייט מיר אינגאַנצען פרעמד געווען. צווייטענס, איז מיר דער אַלטער שמר אַליין, אַלס מענש, דעמאָלט זעהר ליב געווען. איך בין אַמאָל צו איהם געקומען אין הויז, צי אין דרוקעריי אַריין אויף קאַנעל סטריט, און האָב אַלע מאָל פאַרבראַכט פריינדליך און אנגענעם מיט דעם דאָזיגען זעהר סימ־פאַטישען מענשען.

איך פיהל, אז די גערעכטיגקייט, וואָס זיין זוהן ערוואַרט פון מיר, און זיכער דער אַלטער שמר אַליין אויך, וועל איך זיי ניט קאָנען געבען, כאַטש זיינע ראַמאַנען זיינען מיר אינגאַנצען אומד באַקאַנט.

און איך וויל בשום אופן ניט וועה טאָן דעם אַלטען און זיין פריינדשאַפט איז מיר אויך טייער.

וויך איך זיך פון דעם אַרויסצודרעהען. איך טענה: ניט געלייענט, זאָל אַן אַנדערער...

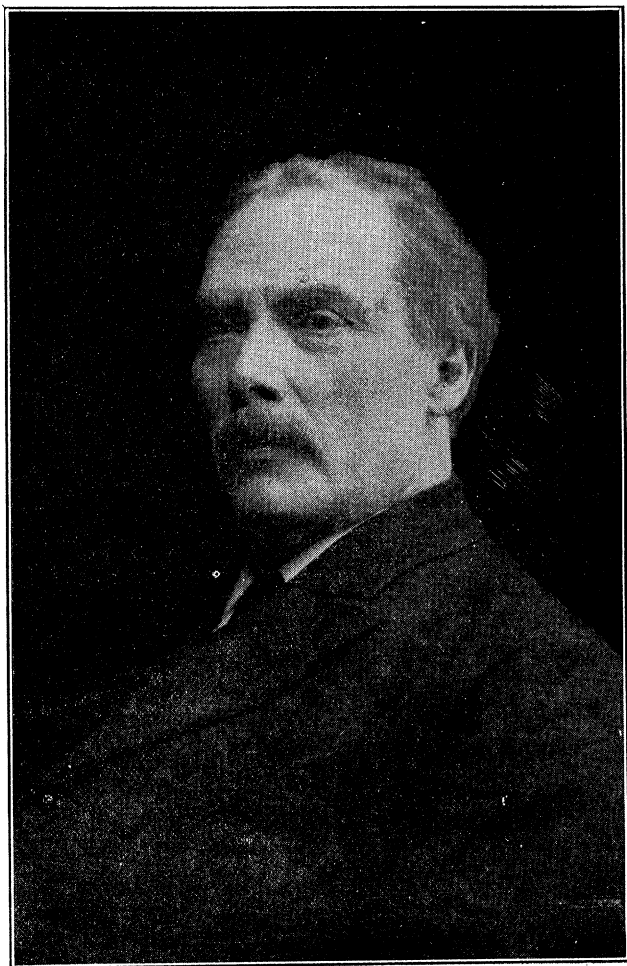
עס העלפט ניט. גארדין שטעהט צו צו מיר, אברהם שמר,
אנדערע...

צום סוף איז אָפּגעמאַכט צווישען מיר און אַברהם שמר :
ער וועט מיר פאַרשאַפּען דריי ראַמאַנען פון זיין פּאָטער :
איינעם, וואָס ער האָט געשריבען אין די ערשטע יאָהרען ; א
צווייטען — פון די מיטעלסטע יאָהרען, און אַ דריטען — פון די
סאַמע לעצטע ; דאָן וועלען מיר דעבאַטירען וועגען זיי — איך
זאָל זיי קריטיקירען און ער, אַברהם שמר, זאָל זיי פאַרטיידיגען.
פאַרויצענדער פון דער דאָזיגער פאַרוואַמלונג זאָל זיין יעקב
גאַרדין.

און אזוי איז געבליבען.

נאָר איידער איך קום צו יענער פאַרוואַמלונג, וועל איך געבען
אַ קורצע כאַראַקטעריסטיק פון דעם פאַרשטאַרבענעם באַריהמטען
שמר'ן.

ג. מ. ש מ ר

ג. מ. שמר.

נ. מ. שמר

1.

ווי אזוי איך האָב זיך באַקאַנט מיט איהם. — ווי איך האָב זיך איהם פריהער פאַרגעשטעלט און ווי ער האָט באמת אויסגעזעהן.

קיין אירישער שרייבער איז נאָך ניט געווען אזוי באַריהמט ווי ער. קיינער איז אזוי פיל ניט געלעזען געוואָרען ווי ער. מיר דאַכט זיך, אז באַלד ווי איך בין געקומען אויף דער וועלט, איז דאָס ערשטע וואָרט, וואָס איך האָב דערהערט, געווען: שמר... מיינע קוזינעס האָבען גע'שמר'ט... מיינע פעטערס, מיינע מוהמעס האָבען גע'שמר'ט... די שכנים ביי אונז אויפ'ן הויף, די באַקאַנטע קרעמערקעס אויפ'ן מאַרק, די אירישע דינסטמיידלעך ביי אונז אינ'ם הויז — אלע, אלע האָבען גע'שמר'ט און גע'בלאָט'ט שטיינ'ט, געדענק איך פון מיינע קינדערייט יאָהרען. האָט זיך באַוויזען, דערמאָן איך זיך, דער האַרבאַטער פאַקענ'ט טרעגער מיט שמר'ס אַ נייעם ראָמאַן ביי אונז אויפ'ן הויף, האָבען איהם די ווייבער שיער צוריסען.

יערע פון זיי האָט איהם די ערשטע געוואָלט קריגען אויף 'פּראָקאַט', געשפּאַרט דעם האַרבאַטען ר' וועלוועלע'ן די דריי אָדער פינף קאַפּיקעס אין האַנט אַרײַן און האָבען איהם געצופּט און געריסען, און האָבען זיך אַרומגעקריגט איינע מיט דער אַנדערער, ווי איבער אַ ווילדער מציאה...

זיי האָבען איהם געלייענט מיט אַ פאַרכאַפטען אָטעם און דערנאָך דערצעהלט איינע די אַנדערע מיט התפעלות וועגען די גוטע און שלעכטע העלדען פון שמר'ס ראָמאַן, לויבענדיג די גוטע און שלעמענדיג די שלעכטע...

פון מיין סינדהייט שווימט-ארויס פאר מיר אן אינטערעסאנטע

סצענע:

איינמאל א פרייטאָג ביינאכט, בעת אלע ביי אונז אינ'ם הויז האָבען שוין געשלאָפּען, האָט מיך עפעס א גערויש אויפגעוועקט. איך עפען די אויגען: די טיר פון דעם חדר, וואו איך שלאָף, איז אָפּען, און איך דערזעה אונזער דינסט לאה'קען אין עס-צימער. זי זיצט דאָרט ביים טיש, אָנגעלעהנט איהר קאָפּ מיט צופאַטעלטע האָר אויף איהרע ביידע הענט איבער א בוך און לייענט אונטער דער נאָז מיט א ניגון פון איכה. קיין ווערטער הער איך נישט, נאָר א געמורמעל, וואס ווערט יעדע וויילע אונטערגעבראַכען פון א זיפּעריין.

די סטערינאווע ליכט אין די לייכטערס געהען אויס. א פּאָר זיינען שוין אויסגעגאַנגען. א טונקעלקייט שפּרייט זיך פון אלע ווינקעלאַך. זי ראַנגעלט זיך מיט די צאַנקענדע פלאַמען, וואָס פלאַקערען אויף און זינקען צוריק אין זיי מוילער פון די לייכטער. לאה'קע הויבט-אויף דעם קאָפּ, קוקט מיט עושראָקענע אויגען אויף די צאַנקענדיגע ליכט, און מיט אַמאָל טוט זי א כאַפּ מיט אַ מין פאַרצווייפלונג מישען די בלעטלאַך, מישט זיי און מישט זיי, מיט די אויגען איינגעגעסען אין זיי, און טענה'ט:

— א וועהיאָג איז מיר, א בראַך איז מיר! פאַרוואָס האָב איך נישט אָנגעצונדען דעם לאַמפּ?

און דאָ האָט דער לעצטער צאַנקענדיגער פלאַם א גליה געטאָן און זיך אויסגעלאָשען, ווי אַ פייער-פליג אין אַ פינסטערער נאַכט. אזוי ווי פאַר מיינע אַניגען וואָלט עפעס אַ פאַרבאָרגענע האַנט אַרויפגעוואָרפען אַ שוואַרצען טוך אויפ'ן עס-צימער און אויף לאה'קען, און אַלצדינג דאָרט אין אומדורכדרינגליכען שוואַרצען איינגעהילט...

אפילו די אָפענע טיר פון מיין צימער זעהט אויך אויס, ווי אַ פאַרריסענער שוואַרצער פליגעל.

און פּלוצים דערהער איך פון דאָרט אַ כליפען און אַ שטיף

געוויין.

א אינגעל פון א יאהר אכט־ניין, מסתמא, בין איך דעמאלט געווען, און טאקע א נערוועזער אויך — שרעקט מיך דער דאזיגער געוויין.

איך רוף זי:

— לאה'קע!

ענטפערט זי ניט, נאָר זי וויינט העכער און העכער, און איך הער ווי זי שילט:

— אַי, אַז אַ מיתה משונה זאָל אויף זיי קומען!

נאָר ווען איך הויב־אָן צו שרייען, אַז איך האָב מורא, און פון אַן אנדער צימער דערהערט זיך אויך מיין מאמע'ס קול, קומט אַריין צו מיר לאה'קע און באַרוהיגט מיך מיט אַ וויינענדיגען קול:

— שאַ, שאַ! וואָס האָסטו מורא? דאָס בין איך.

איך פרעג ביי איהר, פארוואָס זי וויינט.

ענטפערט זי:

— אַי, לײען איך שמר'ס אַ ראָמאַן! אַ בראַך איז מיר ניט!

נעכאי וואָלט איך דעם לאָמפּ אָנגעצונדען! אַך, הורני נפשות, נאָר אונטערוואַרפען פאַלשע געלט!...

און זי טענה'ט ווייטער:

— אזא גאָלד, אזא „בורליאנט“, טאַטעלע־פּאַטערל! ווי אַזוי

טראַגט זיי די ערד אויף זיך, אַזוינע גולנים! ווער ווייסט, וואָס מיט איהם איז דאָרטען? נעכאי וואָלט איך אָנגעצונדען דעם

לאָמפּ. ער איז געוויס אַ פאַרפאַלענער...

פרעג איך ביי איהר:

— ווער, לאה'קע?

און זי ועצט זיך אַוועק נעבען מיר און דערצעהלט מיר אויף

איהר שטייגער אַ מעשה וועגען אַ טייערען מענשען (זי האָט איהם אָנגערופען מיט'ן נאָמען אַדאָלף גוטהערץ, דאָכט זיך, צי אפשר

עדעלהערץ), אַ מענש אַ געבילדעטער, אַ גוטער, אַ שעהנער, מיט אַלע מעלות, וועמען שלעכטע מענשען האָבען אונטערגעוואָרפען

פאַלשע געלט, כדי איהם אַוועקצוקוילענען...

זי דערצעהלט עס מיט האַרץ, זיפצט און שילט די רוצחים,

די הורגי נפשות, און איך מיט מיין קינדערש הארץ שילט זיי אויך, די שלעכטע מענשען, די גולנים, און סימפאטיזיר מיט'ן גוטען, און בעט גאָט פאַר איהם, אַז ער זאָל ניט דערלאָזען די שלעכטע מענשען אַוועקצוקוילענען אַ גוטען...

און שפעטער, אַז לאה'קע פאַרלאָזט מיין צימער און ווידער מיט די ווערטער: „וועה איז-מיר, נעכאי וואָלט איך אָנגעצונדען דעם לאַמפּ, אַז איך זאָל וויסען וואָס מיט איהם איז דאָרט גער וואָרען“ — פיהל איך אויך דעם זעלבען פאַרדרוס. און לאַנג נאָך ליג איך אויף מיין בעטעל און טראַכט אַלץ וועגען די שלעכטע מענשען, וואָס ווילען אומגליקליך מאַכען דעם גוטען.

איך דערמאָן זיך, ווי איך האָב זיך דערפרעהט אויף מאָרגען, בעת לאה'קע האָט מיט התפעלות מיר אָנגעזאָגט, אַז די שלעכטע האָבען געכאַפט די ריכטיגע מפלה און ער, דער גוטער, האָט, זיי אויף צופוקעניש, דוקא דערלעבט נחת...

די דאָזיגע סצענע איז פאַרבליבען איינגעקריצט אין מיין זכרון ביז צום היינטיגען טאָג. אַזאַ איינדרוק האָט זי געמאַכט אויף מיר!

אַט אַזוי האָט מען אין יענער צייט שמר'ן געלייענט און אַט אַזוי האָבען זיינע ראָמאַנען געווירקט אויף זיינע לעזער...

די ראָמאַנען זיינע זיינען אַריינגעדונגען צו די אומאַנטווי-קעלטסטע שיכטען פון פּאָלק און האָבען צווישען זיי געשאַפען לעזער פון דעם אירישען וואָרט, פון דעם אירישען בוך, און איך דענק, אַז ממילא אויך פון דעם בעסערען אירישען בוך.

אין דעם איז אָהן ספק שמר'ס גרויסער פאַרדינסט פאַר דער אירישער ליטעראַטור.

מיר אַליין איז קיינמאָל ניט אויסגעקומען צו לעזען שמר'ס אַ ראָמאַן. נאָר פון דער סצענע מיט לאה'קען האָט זיך ביי מיר אויף יאָהרען לאַנג אָפגעשטעלט אַן איינדרוק וועגען שמר'ן, אַז אין זיינע ראָמאַנען שרייבט ער וועגען שלעכטע מענשען, וועלכע פאַראומגליקען גוטע מענשען דורך אונטערוואַרפען פאַלשע געלט און דורך נאָך אַזוינע מעשים תעוועים...

און אז איך בין עלטער געוואָרען און האָב זיך גענומען אינ'ן טערעסירען מיט ליטעראַטור, איז די אידישע ליטעראַטור — בין איך בין געקומען אין אַמעריקע — בכלל מיר פרעמד געווען. אָבער וועגען שמר'ן האָב איך דאָך געוואוסט, ווייל זיין נאָמען פלעגט מען אַמאָל דערמאָנען אין „וואַסבאָד“ און שטענדיג לנגאין. ווען מען האָט געוואָלט באַצייכענען שונד, האָט מען עס באַצייכענט מיט דעם איין וואָרט: „שמר“...

אז איך בין געקומען קיין אַמעריקע — די אייגענע געשיכטע. אין דעם קרייז, וואוהין איך בין אַריינגעקומען, אז מען האָט גער-וואָלט דאָרט באַראַקטעריזירען קורץ אין שאַרף שלעכטע בעל'ע-טריסטיק, האָט מען געזאָגט: „שמר'ס אַ מעשה“ — און דאָס איז געווען גענוג.

פון קיין אַנדער שטאַנדפונקט ווי פון אַ רייזן-ליטעראַרישען, האָט מען איהם ניט גענומען און מען האָט איהם ניט געקאָנט נעמען — בפרט אין אונזער קרייז, וועלכער האָט גער-שטרעבט צו שאַפען אַ אידישע ליטעראַטור לויט דעם מוסטער פון די רוסישע און אייראָפעאישע שרייבער, איבערהויפט פון די רוסישע.

און איך בין זיך מודה ומתודה, אז ווען איך בין איינמאָל אַריינגעקומען צו מיין פריינד אַלעקסאַנדער האַרקאָווי (ער האָט געוואוינט אין מעדיסאָן סטריט, נומער 80, דאַכט זיך) און ער האָט מיר געזאָגט, אז שמר דאַרף באַלד זיין ביי איהם און צי איך וויל זיך ניט באַקענען מיט איהם, בין איך גאָר ניט געווען קיין בעל'ן אויף דעם.

נישט קאָנענדיג איהם, האָט ער זיך מיר פאָרגעשטעלט אַלס עפעס משונה'דיגעס, אַ מין פאָנטאַן פון שונד אויף צוויי פיס, וועלכער פאַרגיפטעט די וועלט מיט מורא'דיגע שונד-שטראַמען.

און עפעס האָט ער זיך מיר געמאָלען, אז דער גאַנצער מהות זיינער, זיין גאַנצער אויסזעהן, זיין באַנעמונג און זיינע מאַניערען מוזען אויסדריקען דעם דאָזיגען שונד...

ווי נשתומם בין איך דערפאַר געוואָרען, ווען אין אַ וויילע

ארום האָט מען אָנגעקלאַפט אין די טיר, און אין צימער איז אַרייַנ-
געקומען אַ מאַן אין אַ גלאַנציגען צילינדער־הוט, מיט אַ רוחיגער
און העפליכער מינע, וועלכער האָט אויסגעזעהן גיכער ווי אַ העפ-
ליכער באַנקיר, וואָס האָט פאַרבלאָנדזשעט צו האַרקאָוויץ אויף
מעדיאָן סטריט פון זיין שפּאַציר איבער דער פינפטער עוועניו,
איידער ווי אַ אידישער שרייבער.

מען האָט מיר איהם פאַרזעשמעלט:

— מיסטער שייקעוויטש־שמר.

2.

ווי שמר האָט געשריבען זיינע ראַמאַנען. וואָס ער האָט געענטפערט
זיינע קריטיקער.

דער אַלטער שמר האָט געמאכט אויף מיר דעם בעסטען איינ-
דרוק. ער האָט געהאט אין זיך עפעס פון דעם פיינעם היימישען
אידישען בעל־הבית, צי נאָר פון דעם געבאָרענעם היימישען שעה-
נעם גביר — אזא שטילע און נאטירליכע שטאַלץ און אזא פיינע
געלאַסענקייט אין זיין האַלטונג און אין זיין יעדער מינע.

זיין פרישער פנים, מיט די רויטע באַקען און מיט די גרויע
אַרומגעשאַרענע וואַנצעס, האָט זיך אזוי געפאַסט צו דעם זויבערען,
כמעט פראַנטישען אנצוג, וואָס איז געלעגען ווי אויסגעגאַסען
אויף זיין ברייטער פיגור, אז אין אַ וואַכעדיגערען אנצוג, האָט זיך
געדאַכט, האָט מען זיך דעם דאָזיגען מענשען גאַרניט געקאַנט פאַר-
שטעלען.

קיין סימן פון געמאכטער, אומנאַטירליכער און שרייענדיגער
פאַרפּוצטקייט האָט זיך ניט געפיהלט ניט אין איהם און ניט
אין זיין קליידונג.

איך דערמאָן זיך אָן אַן אַנדער באַריהמטען אידישען שריפט-
שטעלער, וועלכען איך האָב שפעטער געטראָפּען — אָן אַ בר הַם
גאָלדפּאָדען. יענער איז אויך געווען אַ פראַנט, האָט אויך
געטראָגען אַ צילינדער־הוט און אַ פעלערניע און ווייסע האַנדשוה
נאָך דערצו.

אַבער ביי גאַלדפּאָדענען, טראָץ זיין הויכער און אימפּאָ-

זאנטער פיגור און זיין שעהנעם, ווייסען קאָפּ האָר, האָט די דאָ-
זיגע אויסגעפּוצטקייט שטענדיג געמאַכט אויף מיר אַן איינדרוק
פון „טעאַטער“, פון שמינקע, גרים אויף אַן אַקטיאָר. פּונקט ווי
זיין גלאַצען מיט די אויגען, בשעת ער האָט גערעדט, צי זיין קלאַ-
סישער צורדיקען די הענט מיט די ווייסע האַנדשוה צו זיין כרוסט.
איך האָב שטענדיג געזעהן פאַר זיך אַן אַקטיאָר, וואָס איך
האָב זיך איהם לייכט געקאָנט פאַרשטעלען אין זיין גאַרדעראַכ-
צימער, בעת ער האָט זיין גרים אַרונטערגענומען און האָט דאָן
גאַנץ אַנדערש אויסגעזעהן, מיט זיין נאַטירליכען פנים, צי גאָר מיט
אַן אַנדער גרים און גאַנץ אַנדערש געקליידט...

אַ גאַנץ אַנדערען איינדרוק האָט געמאַכט אויף מיר דער אַל-
טער שמר. מען האָט איהם אַנדערש, דאַכט זיך מיר, גאָר ניט גע-
קאָנט פאַרשטעלען ווי דוקא אַזאַ אויסגעפּוצטען. די דאָזיגע אויס-
געפּוצטקייט איז, דאַכט זיך, געווען אַן אַרגאַנישער טייל פון איהם :
ער איז לכתחילה געקומען אויף דער וועלט מיט אַ גלאַנציגען
צילינדערהוט...

דעמאָלט ביי האַרקאוויץ אין הויז, אַז מיר האָבען זיך צו-
רעדט — דערמאָן איך זיך — האָט דער אַלטער שמר זיך גענומען
קלאָגען פאַר מיר אויף זיינע קריטיקער, און ווידער אין אַ רוהיגען,
געלאַסענעם טאָן, מיט אַ צוריקגעהאַלטענער, פיינער טרויעריגקייט.
ער איז מיר אַלץ מעהר און מעהר געפּעלען געוואָרען.

נאָך מעהר איז ער מיר געפּעלען געוואָרען, ווען איך האָב שפּע-
טער אָנגעהויבען צו באַזוכען זיין הויז ערגעץ אויף מאַרקעט, צי
אויף פייק סטריט. אַ וואַרימע פאַטריאַרכאַלישע אַטמאָספּערע האָט
זיך דאָרט געפיהלט, ווי איך האָב אַזאַ נאָר אַמאָל געפיהלט אין די
פאַמיליעס פון די שעהנע אידישע באַלעבאַטים אין רוסלאַנד.
אַזאַ כבוד, ווי זיין פאַמיליע האָט איהם אָפּגעגעבען, האָבען
זעלטען עלטערען געזעהן פון זייערע קינדער אין אונזער אידישער
אַמעריקע.

ביי איהם אין דער היים האָט ער אויך אָפּט מיט מיר גערעדט
וועגען זיינע קריטיקער, וועלכע האָבען איהם אַן אומרעכט געטאָן.

עס איז קאָנטיג געווען, אז דאָס איז ביי איהם געווען אַן אָנגעוועה-
טאָנטער פונקט... דעמאָלט האָב איך זיך אויך דערוואוסט, אז ער
האָט אָנגעשריבען ביז יענער צייט אַרום הונדערט און פופ-
ציג דיקע ראָמאַנען אויף „זשאַרגאָן“ — ווי ער האָט זיך אויס-
געדריקט; ביז דרייסיג ראָמאַנען אויף העברעאיש, און
אַרום דרייסיג שטיק פיעסען, הויז לידער און סתם אַרטיקל-
לען אויף אידיש און העברעאיש.

איך דערמאָן זיך, ווי נשתומם איך בין געוואָרען, ווען איך
האָב דערהערט וועגען אַזאַ קאָלאָסאַלער אַרבייט. מיר, וואָס
איך האָב דעמאָלט געהאַט אַ ליטעראַרישען אייגענעם פון קוים אַ
צעהנדליג סקיצען און ערצעהלונגען, האָט זיך דאָס אויסגעוויזען
פשוט אומגלויבליך.

און אזוי ווי ער און זיין פאַמיליע זיינען מיר ליב געווען,
האָב איך צייטגענווייז געוואָלט זיך איינרעדען, אז צווישען אזוי
פיל אָנגעשריבענע ראָמאַנען מוזען געוויס זיין ביי איהם אַ פאָר,
וועלכע פארדינען דערמאָנט צו ווערען צום גוטען.

איך האָב זיך שוין געקליבען צו בעטען ביי איהם אַ פאָר
פון זיינע ראָמאַנען, וואָס ער האָט זיי אַליין געהאַלטען פאָר זיינע
בעסטע. ערשט איינמאָל דערלאָנגט ער מיר אַ בראָשור „יהי אור“,
וואָס ער האָט זי אַרויסגעלאָזט געגען זיינע קריטיקער, און זאָגט
מיר:

— לייענט עס איבער אויפּמערקזאַם, און זעהט, צי איך
בין אומגערעכט.

איך האָב די בראָשור איבערגעלעזען. ער טענה'ט דאָרט,
אז עס זיינען פאַראַן קריטיקער, וועלכע האָבען איהם קריטיקירט
צום שלעכטען, ניט לעזענדיג קיין איינעם פון זיינע ווערק.
אַ גערעכטע טענה. איך אַליין האָב געקאָנט מענשען, וועלכע
האָבען איהם קיינמאָל ניט געלעזען, און דאָך האָבען זיי איהם
קריטיקירט צום שלעכטען.

בין איך אָבער געקומען ווייטער אין זיין בראָשור צו זיינע
אַנדערע טענות, וועלכע האָבען ביי מיר אינגאַנצען אוועקגענומען

דעם פריהערדיגען חשק צו באקאָנען זיך מיט זיינע ראָמאַנען.

איבערהויפט אזא טענה:

„אַלע לעזער פון מיינע ראָמאַנען ווייסען זעהר גוט“ — שרייבט ער דאָרט — „אז פאסט אַלע מיינע ווערקע ענדיגען זיך גוט. ניט מי הענגט זיך, ניט מי טרינקט זיך, ניט מי שיסט זיך. אין געגענטייל, די אָרענטליכע לייטע האָבען אַ גוטע ענדע און די שלעכטס ווערט באַלאָהנט מיט שלעכטס“.

און דאָס שרייבט ער דאָרט נאָכדעם ווי ער באהויפטעט, אז זיינע העלדען זיינען „ארויסגעכאַפט געוואָרען פון דעם ווירקט ליכען לעבען“.

דאָס האָט אינגאַנצען אוועקגע'הרג'עט מיין פריהערדיגען חשק צו לעזען איהם. איך האָב זיך דערמאָנט אָן דער סצענע מיט לאַה'קען אין יענעם פרייטאָג ביינאַכט, און דער איינדרוק פון דעמאָלט, אז שמר שרייבט וועגען שלעכטע מענשען, וואָס ווילען פאַראומגליקען גוטע מענשען דורך אונטערוואַרפען פאַלשע געלט, איז איצט, ווען איך האָב איבערגעלייענט זיין בראָשור, אָפגעפרישט געוואָרען אין מיין זכרון...

מיינע פריינדליכע באציהונגען האָב איך נאָך אָנגעהאלטען מיט איהם און זיין פאַמיליע. איך האָב איהם ניט געזאָגט מיין מיינונג וועגען זיין בראָשור, און מיר דאַכט זיך, אז ער האָט ביי מיר אויך ניט געפרעגט.

איך בין אויך אריינגעקומען צו איהם אין דרוקעריי אויף קאַנעל סטריט.

די דרוקעריי האָט זיך געפונען אין אַ קעלער. פון דרויסען האָבען אהין ארונטערגעפיהרט אַ 3—4 שטיינערנע טרעפלאַך. ער איז געזעסען ביי אַ שרייבטיש געגען דער טיר און האָט געשריבען. אַהינטער זיינען געשטאַנען צוויי שריפטזעצער און האָבען געזעצט זיין מאַנוסקריפט.

איך דערמאָן זיך, ווי איך האָב זיך פאַרוואונדערט, בעת איך האָב זיך איין מאָל ביי איהם פאַרזעסען אין דרוקעריי.

איך בין געזעסען מיט איהם און מיר האָבען געשמעסט —
 ער ביי זיין שרייב־טיש און איך דערביי.
 רופט זיך אָן מיט אַמאָל איינער פון די זעצערס:
 — מיסטער שייקעוויטש, קאָפּיע!
 קוקט איהם אָן שמר געלאָסען און פרעגט:
 — וואו האַלטסטו?

קוקט אריין דער זעצער אין דעם שריפט און לעזט איבער
 די לעצטע עטליכע ווערטער פון דער לעצטער שורה, אומגעפעהר
 אזוי:

„דאָס מעדכען איז רויט געוואָרען“...

זאָגט איהם נאָך שמר געלאָסען:

— דאָס מעדכען איז רויט געוואָרען? ... איך גיב דיר גלייך

קאָפּיע...

און ער זעצט זיך אוועק שרייבען, שרייבט געלאָסען און
 רעדט דערביי מיט מיר, און עס נעמט ניט קיין עטליכע מינוט,
 און דער זעצער האָט ווידער „קאָפּיע“.

אזוי ווי פון זיין קעשענע וואָלט שמר דאָס ארויסגעשאַטען...
 אין אַ וויילע ארום די אייגענע געשיכטע: דער צווייטער
 זעצער בעט קאָפּיע; ווידער שמר'ס פראַגע, וואו האַלט ער, און
 ווידער ליענט דער זעצער די לעצטע פּאָר ווערטער פון זיין זאַץ,
 ווי למשל: „עדעלהארץ האָט אַ געשריי געטאָן“, און שמר דאַרף
 מעהר ניט — ער שרייבט ווייטער.

פרעג איך איהם דעמאָלט, ווי אזוי קאָן ער אָט אזוי שריי-
 בען, און נאָך צוויי באַזונדערע זאַכען מיט איין מאָל. איך דער-
 צעהל איהם ווי שווער מיר קומט'אָן צו שרייבען אפילו איין
 קליינע סקיצע. שמייכלט ער גוטמוטיג און זאָגט מיר, אַז דאָס
 איז איהם נאָר ניט שווער. ער וואָלט געקאָנט דריי זאַכען, און
 ווען נויטיג, אפילו פיר אויף איין מאָל שרייבען.

— ווען מען איז אַ שרייבער, איז דאָס נאָר ניט שווער, —
 מאַכט ער.

דערצעהל איך איהם, ווי שווער היינריך היינע האָט גע-

ארבייט אויף זיינס א ליד, און ער איז דאך אויך געווען א שרייבער.

זאגט ער מיר, אז אפילו לידער קאָן ער אויך לייכט שרייב בען, און בעט ביי מיר, אז איך זאל איהם געבען וועלכע טעמע אויך וויל, און ער וועט גלייך אויף איהר פארפאסען א ליד אי אויף זשארגאן, אי אויף העברעאיש.

גיב איך איהם א טעמע — און אין א צעהן מינוטען שפעטער: צוויי לידער. שמר'ס מוזע האָט געזונגען אויף ביידע שפראכען!...

אגב, אין דעם ענין פון פארפאסען לידער איז מיין פריינד אלכסנדר הארקאווי אויך א גרויסער בריה.

וועקט איהם אויף אין מיטען דער נאכט און גיט איהם א טעמע אויף א ליד, און כאַטש דער גייסט פון אונזער פריינד איז, דאכט זיך, אינגאנצען פארפילאָגאָעוועט מיט דעם שטויב פון די אלטע און נייע טרוקענע שפראכען, וועט ער דאך, איינס-צוויי-דריי, האָבען א ליד.

פארוואָס די מוזע האָט זיך געלאָזט אזוי לאַנג בעטען ביי היינע'ן און לאָזט זיך גאָר ניט בעטען ביי אזעלכע, וואָס זיינען גאָר קיין פּאָעטען ניט — דאָס איז באמת איינע פון די טיפע סודות פון דער נאַטור.

און אפשר ווייזט די מוזע דערמיט ארויס איהר מיידעלשע נאַטור, וועלכע אין געוויסע מאָמענטען וועט ווייזען א קאלטע מינע דוקא דעם, וועלכער קאָן זיין איהר באַשערטער, און א פריינדליכע מינע דעם וועלכער קאָן קיינמאָל ניט זיין איהר באַשערטער...

אך, וויפיל אלטע וואָלטען געקאָנט וועגען דעם דערצהלען נאַנצע טראַגעדיעס!...

אָבער צוריק צו שמר'ן.

קורץ, אזוי איז שמר געווען אַלס מענש און אַלס שרייבער,

ווי איך האָב איהם געזעהן.

אַלס מענש איז ער מיר באמת סימפּאַטיש געווען. דער-

פאר האָב איך ניט געוואָלט אָננעמען די לעקציע וועגען איהם.
דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט, אז זי וועט מאַכען אַ סוף צו אונד
זער פריינדשאַפט.
און אזוי האָט זיך דאָס טאַקע אויסגעלאָזען...

3.

די דעכאַטע איבער שמר'ן. די אומאנגענעהמע לאַגע, אין וועלכער איך
האָב זיך דאָן געפונען.

איינמאָל, קומענדיג אַהיים, געפין איך דאָרט שמר'ס אַ ראַמאַן
מיט אַ צעטעלע פון אברהם שמר. דער ראַמאַן הייסט
„ביהנען ארום האָניג“ און אינ'ם צעטעלע שרייבט צו מיר אברהם
שמר, וועלכער האָט זיך אָנגענומען צו פאַרטיידיגען זיין פאָטער'ס
ווערק אויף מיין לעקציע, אז ער האָפט, ווען איך וועל האָבען
איבערגעלייענט דעם דאָזיגען בוך, וועל איך אויך מוזען מודה
זיין, אז מען איז אומגערעכט געגען זיין פאָטער.

אָנשטאַט דריי ראַמאַנען, הייסט עס, ווי מיר האָבען אָפגע-
רעדט, האָט ער מיר נאָר איינעם געגעבען, און מסתמא דעם
בעסטען, און דאָס האָט מיך דוקא ניט געאַרט; ווייל, איך זאָג
דאָס גאַנץ אָפּען, הגם מיין לעקציע האָט געזאָלט אויך טראָגען
דעם כאַראַקטער פון אַ דעכאַטע צווישען מיר און אברהם שמר'ן,
האָב איך מיט מיין גאַנצען האַרצען געוואָלט, אז איך זאָל קאָנען
זאָגען אַ גוט וואָרט וועגען זיין פאָטער אין מיין לעקציע.

דערפאר ווייל דער אַלטער שמר, ווי איך האָב שוין פריהער
באַמערקט, איז מיר געווען זעהר סימפּאַטיש אַלס מענש, און פאַר-
שאַפען איהם פאַרדרום האָט זיך מיר זעהר ניט געגלונסט.
הויב איך אָן צו לייענען דעם ראַמאַן „ביהנען ארום האָניג“,
און וואָס מעהר איך לייען איהם, ווער איך אַליין מעהר צורייצט
און אויפגערגנט...

און האָט דען געקאָנט אַנדערש זיין, ווען מיין מוסטער פון
ליטעראַטור זיינען געווען די ווערק פון טאַלסטאָי און טורגעניעוו,
פון פלאָבער, זאָלא און מאַפּאַסאָן!
געענדיגט דעם ראַמאַן, קום איך צוגעהן אויף אַ מיטינג פון

דער „פרייער אידישער פאָלקס-ביהנע“ און איך זאָגן גאָרדינ'ען,
אז איך וועל זיך צוריקציהען פון דער לעקציע. איך ערקלער
איהם, פאָרוואָס.
לאַכט ער :

— נו, זאָל זיין זוהן איהם פארטיידיגען. ער האָט דאָך
דאָס אַליין געוואָלט. מסתמא ווייסט ער, אז ער וועט קאָנען
זיין טאַטען פארטיידיגען.
און גאָרדין לעגט צו :

— נאַרשיקייטען. גרייט צו די לעקציע. שוין פאַרפאַלען.
זי איז אַנאַנסירט און דער האָל פון דער עדיוקיישאַנאַל אַליוענס
איז שוין אויך גענומען..

פאַרפאַלען, ניט געקאָנט זיך אַרויסדרעהען פון איהר!
איך האָב די לעקציע אָנגעשריבען. צושאַרף איז זי אַרויס-
געקומען ביי מיר.

איך האָב נאָר געהאַפּט, אז קיינער פון שמר'ס פאַמיליע,
היזן זיין זוהן, נאַטירליך, וועלכער האָט געזאָלט פאַרטיידיגען די
ווערק פון זיין פאַטער, וועט אינ'ם האָל ניט זיין.
איך האָב געפיהלט, אז עס וועט מיר זיין זעהר שווער צו
זאָגען וועגען שמר'ן דאָס, וואָס איך האָב געדאַרפּט, ווען עמיצער
פון זיין פאַמיליע וועט זיין דערביי, און נאָך שווערער וועט יענעם
זיין דאָס צו הערען.

אין יענעם טאָג, ווען די לעקציע האָט געזאָלט פאַרקומען,
איז מייקעל מינז'ס צייטונג „דער אידישער העראָלד“ אַרויסגע-
קומען מיט אַ גרויסער אַנאַנס אויף דער ערשטער זייט, אז אַ
גרויסע דעבאַטע וועט פאַרקומען יענעם אַווענט אין דעם האָל
פון עדיוקיישאַנאַל אַליוענס צו ווירשען גאָרדינ'ען
און שמר'ן וועגען שמר'ס ראַמאַנען...

מסתמא, כדי די סענסאַציע זאָל אויסזעהן גרעסער, האָט
דער „אידישער העראָלד“ דערפון געמאַכט אַ גאָרדין און שמר-
דעבאַטע.

סיידווי, ווען אַ אידישע צייטונג וואָלט היינט אַנאַנסירט, אז

טשאַרלי טשאַפּלין אַליין וועט דעבאטירען עהגעז אין אַ האָל מיט איינעם פון די באַריהמטעסטע קאָמיקער פון אונזער ביהנע וועגען זיין קונסט, וואָלט קיין גרעסערער געלאַף ניט געווען אין דעם האָל, ווי אין יענעם אויף-דער-נאַכט אין דעם האָל פון עדייר קיישאַנאַל אַליענס.

איך דערמאָן זיך, ווען איך בין דעמאָלט צוגעגאַנגען צו דער געביידע פון עדיוקיישאַנאַל אַליענס, איז דזשעפּערסאָן און איסט בראָדוויי שוואַרץ געווען פון די מענשען, וועלכע האָבען שוין קיין פּלאַץ ניט געפונען אינוועניג אינ'ם האָל.

אידען, סיי אַלטע, סיי יונגע, מיט בערד און אָהן בערד, און עלטערע ווייבער און יונגע מיידלאַך — זיי אַלע זיינען גע-
הומען צולויפּען צו דער דעבאטע.

אַזוי פּאָפּולער איז געווען שמר!

עס האָט מיר גענומען אַ היבשע צייט ביז איך, מיט מיין לעקציע אונטער'ן בוים, האָב זיך צוגעשטופּט צו דער טיר פּונ'ם האָל, וואו איינער פּונ'ם קאָמיטעט האָט מיך אריינגענומען אינ-
וועניג.

דער האָל איז געווען איבערגעפּאַקט. אַ קאָפּ אויף אַ קאָפּ זיינען מענשען געשטאַנען.

און, געהענדיג צו דער פּלאַטפּאָרם, באַמערק איך באַקאַנטע פּנימ'ער צווישען דעם עולם, וואָס שמעהט.

איך באַמערק דעם רונדען, ריינ-ראַזירטען פנים פון דעם פּאַרשטאַרבנעם יאָהאַן פּאַלי, דעם רעדאַקטאָר פון דעם „אידי-שען טאַגעבלאַט“; איך כאַפּ אַ שמייכעל פון פּראָפּעסאָר געצעל זעליקאוויטש'עם בלאַנדע וואַנצעס; איך געה פּאַרביי די הויכע געשטאַלט פון דעם פּאַרשטאַרבנעם הערמאַלין; און איך זעה אַנדערע באַקאַנטע פּנימ'ער...

איך געה ארויף אויף דער פּלאַטפּאָרם, גאָרדין זיצט דאָרט און מיין אָפּגאַנענט אברהם שמר.

גאָרדין אַלס פּאַרויצענדער הויכט זיך אויף און ערקלערט דעם צוועק פון דער „פּרייער אידישער פּאָלקס-ביהנע“.

דערווייל באטראכט איך דעם עולם פאר זיך...
 מיט אמאל — גאט מיינער! — אין דער ערשטער רייה
 דערזעה איך דעם אלטען שמר'ן מיט זיין גאנצער פאמיליע, מיט
 זיין ווייב און זיינע טעכטער. מיר ווערט פינסטער אין די אויגען.
 און דערביי נאך באמערק איך, ווי דורך א נעבעל, אז זיי
 גריסען מיר פון ווייטען אויף זייער פריינדליכען אופן.
 ווען עס עפענט זיך פאר מיר די ערד, וואלט איך אהין
 אריינגעשפרונגען.

וועה איז מיר, ווי אזוי וועל איך איצט קאנען מיין לעקציע
 לייענען!?

און, ווי אויף צולעהכעיס, דערהער איך דא מיט אמאל
 גארדין'ס קול:

— און איצט וועל איך איך פארשטעלען דעם יונגען ליטע-
 ראט לעאן קאברין'ען.

און אז איך הויב זיך ניט אויף באלד, טוט מיר אברהם שמר
 פון הינטען א שטופ:

— קאברין, געהט, הויבט אָן!...

נרנו, בין איך ארויסגעטראָטען און האָב אָנגעהויבען צו
 לייענען מיין אָנגעשריבענע לעקציע פון דעם העפט...
 איך לייען אפריהער ניט גאנץ דרייסיג, צוטומעלט, מייד
 אויס צו קוקען אהין, וואו דער אלטער שמר מיט זיין פאמיליע
 זיצען. געוויסע באמערקונגען מיינע רופען ארויס א געלעכטער
 צווישען עולם.

פון די הינטערשטע רייהען פראווט מען מיר אונטערברעכען.
 איך טו א קוק אהין — יאָהאָן פאליי שרייט עפעס פון דאָרט.
 איך דערהער די ווערטער: „בלאָף, ליגען, גענאָסע!“
 גארדין טרעט ארויס, מאַכט, ווי זיין שטייגער איז געווען,
 א שאַרפע באמערקונג וועגען „די טאָגעבלאַט-לייטע“ און רופט
 צו אָרדנונג.

איך לייען ווייטער. שוין דרייסיגער, שוין אליין אין כעס
 אויף „די טאָגעבלאַט-לייטע“. לעז מיט א קאָמישער באַטאָנונג

געוויסע שטעלען פון דעם ראָמאַן „ביהנען ארום האָניג“... דער עולם לאַכט העכער, און יענער טייל, וואָס איז געגען מיר, טומעלט נאָך מעהר.

וואָלט איך ניט געהאַט מיין לעקציע אָנגעשריבען, וואָלט איך, ניט קיין רעדנער, זיכער געווען אויף צרות. דער טומעל וואָלט מיך זיכער פון וועג אַראָפּגעשלאָגען. אָבער אזוי ווי איך האָב געהאַט פאַר זיך אַן אָנגעשריבענע לעקציע, האָב איך, צו־להכעיס די טומלער, כאַמיהט זיך צו לעזען וואָס בעסער, וואָס קלאָרער, און מיט דער נויטיגער באַטאָנונג.

אַלס פאַראַלעל צו שמר'ן האָב איך אַרויסגעשטעלט ניט קיין אַנדערען ווי דוקא טאַלסטאָי'ען, אָנגעוויזען ווי טאַלסטאָי שרייבט און ווי שמר שרייבט; ווי זיי ביידע פּילאָזאָפּירען אין זייערע ווערק; ווי טאַלסטאָי'ס העלדען באַגראָבען זיין פּילאָזאָפּיע און ווי שמר'ס פּילאָזאָפּיע באַגראָבט זיינע העלדען, און פאַרוואָס דאָס איז אזוי...

די געגנער זוכען צו פאַרוואַנדלען די דאָזיגע פאַרוואַמלונג אין אַ מיין דעמאָנסטראַציע געגען ראַדיקאַלען. עס געלינגט זיי אָבער ניט.

איך ענדיג. אַברהם שמר טרעט אַרויס צו פאַרטיידיגען זיין פּאָטער. ער איז אָבער צו־אויפּגערעגט, צופּיל אויפּגעבראַכט געגען מיר, פּאַלט ער אויף מיר אָן, אָנשטאַט זיין פּאָטער צו פאַרטיידיגען.

איהם ענטפערט צולעצט נאָרדין...

היינט מסתמא וואָלט איך ניט געווען אזוי נאַאיוו צו מעס'טען שמר'ן מיט דער מאַס פון טאַלסטאָי'ען; זיינע ראָמאַנען וואָלט איך היינט פאַרגליכען צו די, וואָס דרוקען זיך אין אונז' זערע טעגליכע צייטונגען, און דאָן וואָלט איך מסתמא געקאָנט זאָגען אַ גוט וואָרט וועגען זיי.

פּרסט וואָלט איך אין באַטראַכט גענומען דעם פּאַקט, וואָס ער האָט באַשאַפּען לעזער.

מיון ערשטע פיעסע „מינא“.

מיין ערשטע פיעסע „מינא“.

ווי אזוי זי איז ארויסגעשלעפט געווארען אויף דער וויסער וועלט.

איינמאָל האָט די „פרייע אירישע פּאָלקס־ביהנע“ באשלאָסען אויף איינעם פון איהרע מיטינגען אויפצופיהרען א פיעסע אין איינעם פון די אירישע טעאטערס.

מען האָט געזאָלט אויפיהרען איבסענ'ס „פּאָלקס־פּינד“, אין יעקב גאַרדינ'ס איבערזעצונג.

דאָ אָבער האָט אימיצער פון די מיטגלידער גענומען דאָס וואָרט (ענטוין, דאכט זיך) און געמאכט א פאַרשלאַג, אז מען זאָל זיך פּרוּאווען ווענדען צו די אירישע שרייבער, זיי זאָלען צו שיקען אַריגינעלע פיעסען. טאָמער וועט זיך געפינען ביי איינעם פון זיי אן אַריגינעלע ליטעראַרישע פיעסע, איז גלייכער אזא אויפצופיהרען, איידער אן איבערזעצונג, מעג זי אפילו זיין אן איבערזעצונג פון איבסענ'ען.

גאַרדין האָט דעם דאָזיגען פאַרשלאַג אונטערשטיצט.

דאָן האָט מען אויסגעוועהלט א קאָמיטעט וואָס זאָל לעזען די פיעסען, ווען די אירישע שרייבער וועלען זיי צושיקען.

אין יענעם קאָמיטעט זיינען אריין: גאַרדין, ל. בודין, י. ענטוין, דר. אב. קאספּע, גראָסמאַן, דער ביבליאָטעקאַר פון עדיוקייט־שאַנאַל אַלייענס, אַלכסנדר האַרקאווי, איך, און דאכט זיך, נאָך אימיצער.

די פיעסען האָט מען געדאַרפט צושיקען צו אַלכסנדר האַרקאווי און די נעמען פון די פאַרפאַסער.

דער קאמיטעט האָט ארויסגעלאָזען אַן אויפרופּ צו די אידישע שרייבער דורך די אידישע צייטונגען.

גראָב איך דאַן אויס אויך מיין פּיעסע „מינאַ“, מיט וועלכער איך בין פּריהער ארומגעגאַנגען איבער די אידישע טעאַטערס, און לייען זי איבער פאַר ענטינ'ען.

איז זי איהם שטאַרק געפּעלען.

— אוי, גוט, גוט, קאָברין, גוט! — ליארמט ער. און ער כאַפט ביי מיר די פּיעסע און לויפט מיט איהר אַוועק צו דר. אב. קאַספּע'ן.

איז זי קאַספּע'ן אויך געפּעלען.

זיי שמעהען צו צו מיר, איך זאָל זי אויך אריינשיקען צו האַרקאַווי'ן.

טענה איך צו זיי:

— אָבער איך בין דאָך איינער פון דעם קאָמיטעט. איך וועל דאָך דאַרפּען זאָגען מבינות אויף די פּיעסען. שרייט ענטיין:

— וועט איהר ניט זאָגען קיין מבינות, כאַפט אייך דער שוואַרץ יאָהר. וועט איהר שווייגען. שיקט אריין, שיקט אריין, אַ גוטע פּיעסע. מיר האָבען אַ גוטע פּיעסע! — טאַנצט ער כמעט מיט התלהבות.

האָב איך זי אריינגעשיקט. נאַטירליך, אויסער ענטינ'ען און קאַספּע'ן האָט מעהר קיינער ניט געוואוסט, אַז איך בין דער פאַרפאַסער פון דער דאָזיגער פּיעסע.

פּיעסען, ווי ווייט איך געדענק, זיינען אָנגעקומען גענוג צו האַרקאַווי'ן. דער קאָמיטעט האָט זיי געלעזען די ערשטע צייט מיט דער פּלייסינקייט פון גאָלד-זוכער. קיין גאָלד אָבער האָט מען דאַרט אין קיינער פון זיי ניט געפונען. גאָרדין האָט אַ פּאַר מאָל אַנטייל גענומען אין די דאָזיגע פאַרלעזונגען, דערנאָך האָט ער ערקלערט „אַ שאַד די צייט“, און איז מעהר ניט געקומען.

די אַנדערע פּונ'ם קאָמיטעט האָבען אָבער נאָך אַלץ געזוכט, טאַמער...

הארקאזוי און ענטין האָבען ערקלערט, אז מען מוז דורכ־לייענען אלע פּיעסען.

קאספּע האָט פּאָרגעלעגט, מען זאָל ניט לעזען די פּיעסען אין גאַנצען. איבערגעלעזען אַ האַלבען אַקט, קען מען באַלד זעהן, צי עס לוינט זיך ווייטער צו לעזען.

און ביי מיר האָט ער אַלץ געפרעגט: וואו איז דאָ אייערע? איך האָב געקוקט אויף מיין העפט מיט דעם צוריסענעם רוקען, וועלכער האָט ארויסגעקוקט צו מיר, ווי אַ פּריינדליכער גוט־באַקאַנטער, פון צווישען דעם בינטעל נייע העפטען, און האָב געשוויגען. די גאַנצע צייט בין איך אויף די דאָזיגע פּאַרלע־זונגען געזעסען ווי אַ זייטיגער מענש.

און איינמאָל — דערמאָן איך זיך — ווען בודין, מיט זיין באַזונדערען סאַרקאַסטישען שמייכעל, האָט ערקלערט, אז איהם האָט שוין דערעסען צו זוכען אַ צווייטען שעקספּיר'ן צווישען די דאָזיגע שרייבער, וועלכע האָבען ארוינגעשיקט זייערע פּיעסען, און אז ער לעגט פּאַר, דער קאָמיטעט זאָל ארוינטראָגען אַ באַריכט צו דער „פּרייע אידישער פּאַלקס־ביהנע“, אז קיין צוויי־טען שעקספּיר האָט מען ניט געפונען און אַ סוף דערמיט; דאָן האָט ענטין ארויסגעשלעפט פון צווישען די אַנדערע העפטען מיין פּיעסע און געזאָגט:

— לאָמיר פּרואווען לייענען נאָך איינע...

איז בודין געגען דעם און אַ פּאַר פון די אַנדערע אויך. אָבער קאספּע מישט זיך ארוין.

— לאָמיר הערען די ערשטע עטליכע בלעטלאַך, — זאָגט ער. ענטין הויבט אָן צו לייענען. בודין האָט שוין געהאַט אַנ־געטאָן זיין מאַנטעל און האַלט שוין דעם הוט אין די הענט, גרייט אַוועקצוגעהן.

איך בין אַ ביסעלע אויפגערעגט, נערוועז.

אין אַ וויילע ארום הער איך, ווי בודין זאָגט צו קאספּע'ן: — הערט נאָר, וואָס איז דאָס? ... דאָס איז דאָך עפעס גאָר... קאספּע קוקט אויף מיר און שמייכעלט צופרידען.

בודין האָט צוריק אויסגעטאָן דעם מאַנטעל און דעם הוט
אָוועקגעלעגט, האָט זיך צוגערוקט נעהנטער צום טיש און הערט
זיך צו מיט אַן ערנסטען אויסדרוק. די אַנדערע אויף.
ארום צוויי נאָך האַלבער נאַכט האָט מען די פּיעסע געענדיגט
ליוענען — געדענק איך.

ענטין איז באַגויסטערט. קאספּע שמייכלט אַזוי האַרציג
און וואַרעם צו מיר. בודין לויבט די פּיעסע, די אַנדערע אויף.
זיי אַלע וואונדערען זיך נאָר, ווער דאָס האָט געקאָנט שרייבען.
קאספּע און ענטין קוקען אויף מיר מיט פאַר'סוד'עטע מינעס.
איך שווייג.

אויף דעם קומענדיגן מיטינג פון דער „פּרייע אידישע פּאַלקס-
ביהנע“ ערקלערט ענטין אין דעם נאָמען פונ'ם אויסגעוועהלטען
קאָמיטעט, אַז עס האָט זיך געפונען אַ פּיעסע, וועלכע, לויט דער
מיינונג פון אַלע מיטגלידער פונ'ם קאָמיטעט, פאַרדינט געשטעלט
צו ווערען אויף דער ביהנע.

ער לויבט אַזוי די פּיעסע, אַז גאָרדין ווערט שטאַרק פאַר-
אינטערעסירט.

אין יענער צייט איז גאָרדין מיט מיר געווען אין די פּריינד-
ליכסטע באַציהונגען. ער האָט געשריבען אַ פאַררעדע צו מיין
ביכעל „יאַנקעל בוי'לע“, וואָס איז שוין דאָן געווען אין דרוק,
און ער האָט מיך בכלל פּראָטעזשירט.

ווענדעט ער זיך צו מיר:

— קאָנט איהר די פּיעסע?

זאָג איך, אַז יאָ.

פּרעגט ער מיין מיינונג וועגען איהר. ענטפּער איך איהם,
אַז איך וועל מיין מיינונג בעסער ניט זאָגען. זאָל ער פּרעגען
דר. קאספּע'ן.

פון דר. קאספּע'ן האַלט ער זעהר.

און אַז ער פּרעגט דערנאָך דר. קאספּע'ן, לויבט יענער די
פּיעסע נאָך שטאַרקער איידער ענטין.

קורץ, גאָרדין מאַכט אַ פאַרשלאַג, אַז מען זאָל די פּיעסע

נאָך אַמאָל פאַרלעזען אויף דעם קומענדיגען מיטינג פון דער „פרייע אידישע פּאָלקס־ביהנע“ פאַר אַלע מיטגלידער.

איך אונטערשטיץ זיין פאַרשלאַג.

די פיעסע ווערט פאַרגעלעזען פאַר אַלע מיטגלידער. און ווידער נעמט זי אויס זעהר שטאַרק.

גאַרדין ערקלערט, אַז די פיעסע איז איהם געפעלען. פאַר דער ביהנע אָבער האָט זי חסרונות. ערשטענס, איז זי ניט גענוג סצעניש, און, צווייטענס, איז זי געשריבען אין אַ ליטווישען אידיש.

ענטפערען איהם בודין, דר. קאספע און ענטין, וועלכע פאַר־טיידיגען סיי די סצענישקייט און סיי די שפראַך פון דער פיעסע. בודינ'ס ענטפער באַליידיגט גאַרדינ'ען, און ער ענטפערט צוריק בודינ'ען אויף זיין שאַרפען שטייגער.

איך זיך, ווי אויף הייסע קוילען. מיר ווערט קלאָר, אַז אויב די פאַרטיידיגער פון מיין פיעסע וועלען האָבען גאַרדינ'ען געגען זיך, וועט זי קיינמאָל ניט דערלעבען צו זעהן די ביהנע.

אויף גאַרדינ'ס ענטפער ענטפערט בודין נאָך שאַרפער.

דער סוף איז: גאַרדין איז אויפגעבראכט און זיינע פריינד ניט וועניגער איידער ער.

דר. אינגערמאַן ערקלערט:

— כאַטיא פיעסע ניטעסאַמניענאָ כאַראַקטיאַ, נאָ ניט סצענישטשאַ! (הגם די פיעסע איז אַהן שום ספק אַ גוטע, אָבער זי איז ניט סצעניש).

און דער גוי סטאַלעשניקאָוו שטיצט איהם אויך אונטער. ער ערקלערט קורץ, געדענק איך:

— גאַספאַדאַ, טשטאָ קאַסאַיעמסיאַ פיעסי, מי דאָלזשני דוקאָוואַדיטמסיאַ מניעניעם טאָוואַרישטשאַ גאַרדינאַ. (מיינע הערערען, וואָס עס איז שייך דער פיעסע, מוזען מיר זיך רעכענען מיט דער מיינונג פון חבר גאַרדין).

אין פאַרלויה פון דער ווייטערדיגער דעבאַטע איז ארויסגע־שוואומען אַ נייע פראַגע: צי וועט די פיעסע בכלל אויסנעמען

ביים טעאטער-עולם. ווייל „די פרייע אידישע פאָלקס־ביהנע“ קען זיך ניט ערלויבען, אז איהר ערשטע פיעסע זאָל דורכפאלען. און אימיצער האָט געמאכט אַ פאָרשלאַג, אז מען זאָל די פיעסע פאָרלעזען אויף אַן עפענטליכער פארזאמלונג און די צוהערער זאָלען דאָן שטימען, צי מען זאָל די פיעסע אויפפיהרען אָדער ניט. דעם דאָזיגען פאָרשלאַג שטיצען אלע גאָרדינ'ס פריינד.

און ווידער פראָטעסטירען געגען דעם בודין, ענטין און דר. אב. קאספע.

זיי טענה'ן: אויב מיר ווילען זיך רעכענען מיט'ן געשמאק פון פובליקום, זאָלען מיר אויפשטעלען אַ פיעסע פון לאַטיינער אָדער פון הורוויץ...

דאָן נעם איך דאָס וואָרט און שטיץ דעם פאָרשלאַג, אז מען זאָל די פיעסע פאָרלעזען עפענטליך. ווייל מיט אַמאָל באַפאלט מיך עפעס אַ זיכערקייט, אז די פיעסע וועט געפעלען ווערען אפילו דעם גרויסען עולם אויך.

דער פאָרשלאַג איז דורכגעגאנגען און מען האָט אויסגע- וועהלט אַ קאָמיטע, וואָס זאָל אויפזוכען דעם האָל פאר דער עפענטליכער פאָרלעזונג.

נאָטירליך, איז ענטין געווען איינער פון יענעם קאָמיטעט. איך דערמאָן זיך, נאָך יענעם מיטינג פון דער „פרייער אידי- שער פאָלקס־ביהנע“, ווען גאָרדין מיט זיינע פריינד און איך אויך זיינען אריין אין אַ קאפּע־הויז אויף קאנעל סטריט, האָט ער זיך מיט אַמאָל אַ קער געטאָן צו מיר:

— אַ גוטע פיעסע. אַן אינטערעסאנטע פרוי. אינטערע- סאנט געשילדערט און ניי. אין גאַנצען אַ נייער סושעט. ווער, דענקט איהר, האָט עס געקאָנט שרייבען? איך האָב געשוויגען.

ער האָט גערעדט ווייטער:

— קאָנטיג געשריבען אונטער דעם איינפלוס פון איבסענען... האָב איך מיט איהם ניט מסכים געווען. האָט ער מיר

געפרואווט צו איבערצייגען, אז „מינא“ האָט עפעס אין זיך פון „נאַרא“.

איך, וויסענדיג ווען און ווי אזוי איך בין געקומען צו דעם געדאַנק וועגען „מינא'ן“, אז איך האָב נאָך איבסענ'ען דאָן ניט געלעזען, ווען דער געדאַנק וועגען איהר איז מיר איינגעפאַלען, האָב גע'טענה'ט מיינס, אז „מינא“ האָט גאָר נישט צו טאָן ניט מיט איבסענ'ען און ניט מיט נאַרא'ן.

איידער איך פאַרלאָז דאָס קאפּערהויז, טו איך איהם אַ פרעג, ווי דענקט ער, זועט אזא פיעסע האָבען ערפאַלג אויף דער ביהנע?

— ניט אזוי ווי זי איז איצט, — ענטפערט ער. — ניט מיט דער ליטווישער שפראך. און זי איז ניט סצעניש אויך. ווען מען זאָל זי איבערארבייטען, דאָן קאָן זי האָבען ערפאַלג. איך פאַרלאָז דאָס קאפּערהויז מיט אַ שווערען הארצען.

2

ווי אזוי צוליב די ווייטערדיגע צאנקעריווען איבער מיין פיעסע „מינא“ האָט גאַרדין און זיינע פרוינד פאַרלאָזען דעם פאַראיין.

די דעמאָלסטדיגע אידישע סאָציאליסטישע אָרנאניזאציע „וואַיס אָוו לייבאַר“ האָט געהאט אַ האָל ערגעץ אויף גרענד סטריט. דעם דאָזיגען האָל האָט דער קאָמיטעט גענומען פאַר פאַרצוליענען די פיעסע.

איך דערמאָן זיך, דאָס איז געווען די ערשטע נאַכט ראש השנה. דער האָל איז געווען געפאַקט. די פאַרנעהמע געשטאַלט פון גאַרדינ'ען האָט זיך באַוויזען; דער עולם האָט זיך אומגעקוקט אויף איהם מיט דרך ארץ.

ער אַליין האָט זיך אויף קיינעם ניט אומגעקוקט, קיינעם פון דעם עולם ניט באַגריסט. שטאַלץ און אָנגעשפאַרט אויף זיין שטער קען, איז ער געגאַנגען אין דער ריכטונג צו דער פּלאַטפאָרם, מיט דער שעהנער פּעך־שוואַרצער באַרד אויסגעלייגט אויף זיין ברייך

טער ברוסט, ווי א צושפרייטער פעכער, און מיט זיינע גרויסע, ביסטרע אויגען קוקענדיג פאר זיך כמעט ביזן.

מען האָט איהם אָנגעוויזען אויף אַ פּלאַץ אין דער ערשטער רייה. ער האָט זיך געזעצט.

אויף דער פּראָטפּאָרם זיינען געזעסען ענטין און איך. מיר האָבען זיך באַגריסט מיט גאָרדינ'ען.

ענטין האָט זיך אויפֿגעהויבען און ערקלערט דעם עולם, פּאַר-וואָס ער לייענט פּאַר די פּיעסע.

— איהר וועט דאַרפֿען שטימען — האָט ער אומגעפֿעהר גע-זאָגט — צי די פּיעסע איז ווערט, מען זאָל זי אויפֿפֿיהרען אויף דער אידישער ביהנע, אָדער ניט.

ער האָט אָנגעהויבען לייענען. דער עולם האָט זיך צוגעהערט פּאַראַינטערעסירט.

נאָך דעם ערשטען אַקט האָט זיך גאָרדין אויפֿגעהויבען און פּאַרלאָזען רעם האָל, אזוי ווי דעמאָנסטראַטיוו... דאָס האָט ער טינ'ען און מיך אויפֿגעבראַכט געגען איהם. עס האָט זיך אונז אויסגעדוכט, אז מיט זיין פּאַרלאָזען דעם האָל האָט ער געוואָלט באַאיינפֿלוסען די מיינונג פֿון די צוהערער וועגען דער פּיעסע.

ענטין האָט ווייטער געלייענט, און ווען ער האָט זי געענדיגט, האָט דער גאַנצער עולם שטאַרק אַפּלאָדירט און ווי איין מאַן גע-שטימט, אז די פּיעסע פּאַרדינט, מען זאָל זי אויפֿפֿיהרען אייף דער אידישער ביהנע.

דעמאָלט האָב איך ערלויבט ענטינ'ען צו פּאַרעפֿענטליכען דעם נאָמען פֿון דעם פּאַרפּאַסער פֿון „מינאָן“.

אין אַ פּאַר טעג אַרום איז ערשינען אינ'ם „אווענד בלאַט“ און אינ'ם „פּאַרווערטס“ אַ באַריכט וועגען דער דאָזיגער פּאַר-לעזונג, אין וועלכען עס איז אויך דערמאָנט געוואָרען, אז איך בין דער פּאַרפּאַסער פֿון דער דאָזיגער פּיעסע.

אויף דעם קומענדיגען מיטינג פֿון דער „פּרייער אידישער פּאָלקס-ביהנע“, ווען איך האָב זיך געטראָפֿען מיט גאָרדינ'ען, איז צווישען איהם און מיר פּאַרגעקומען אומגעפֿעהר אזא געשפּרעך :

ע ר : — אזוי גאָר, דאָס איז אייער פּיעסע ? אָן אינטערע-
סאנטע זאך...

א י ד : — זי געפעלט אייך ?

ע ר : — יאָ, יאָ, זעהר אינטערעסאנט. א גוטע פּיעסע.

א י ד : — היינט פארוואָס האָט איהר פאַרלאָזען דעם האָל
נאָך דעם ערשטען אַקט ?

ע ר : — ענטזן האָט געלייענט אזוי שלעכט, אז איך האָב
ניט געקענט הערען.

א י ד : — וואָס דענקט איהר וועגען אויפפיהרען די פּיעסע ?...

ע ר : — איהר ווייסט דאָך מיין מיינונג וועגען דעם. אזוי ווי
זי איז היינט קען מען זי ניט אויפפיהרען ; זי מוז אינגאנצען איר
בערגעארבייט ווערען.

שפעטער, ווען די פּראַגע וועגען דער דאָזיגער פּיעסע ווערט
ווידער אויפגענומען פון די מיטגלידער פון דער „פּרייע אידישע
פּאָלקס-ביהנע“, טרעטען ווידער ארויס געגען גאָרדינ'ס מיינונג
בודין, ענטזן און דר. קאספע. די דיסקוסיע נעהמט אָן א פּערזענ-
ליכען כאַראַקטער.

איך געדענק, דר. אינגערמאן איז דער פּאַרזיצענדר אויף
יענעם מיטינג, קלאַפט ער נאָכאנאנד מיט'ן האַמער אָן טיש און
רופט צו אָרדנונג יענע, וואָס אַטאַקירען גאָרדינ'ען. דר. מאַקס גיר-
זשדאנסקי וויל מאַכען שלום צווישען די צדדים, שלאָגט ער פּאָר,
אז גאָרדין צוזאַמען מיט מיר זאָלען איבעראַרבייטען די פּיעסע.
מיין צד איז געגען דעם. גאָרדין אליין, אויפגעבראכט געגען בור-
דינ'ען און ענטיג'ען, איז אויך געגען דר. גירזשדאנסקי'ן.

א טומעל, יעדער קאָכט זיך — סיי די וואָס זיינען פאַר גאָר-
דינ'ען און סיי יענע, וואָס זיינען געגען איהם. אפילו דער גוי
סטאַלעשניקאָוו קאָכט זיך אויך.

און מיט אַמאָל הויבט זיך אויף א מיטגליד, דוקא אן אינטער-
ליגענטע פרוי, און זי שרייט אויס צו גאָרדינ'ען, אז ער האַנדעלט
ניט עהרליך.

גאָרדין קוקט זי אָן אויפגערעגט, דאָן ענטפּערט ער איהר :

— מאדאם, ווען איהר וואָלט ניט געווען קיין אידענע, וואָלט
 איך אייך פאר אָט די ווערטער געוויזען ווי איך האַנדעל. אָבער
 יעקב גאָרדין האַנדעלט ניט מיט אידענעס...
 און ער טוט זיך אַ קעהר צום פאָרויצענדען:
 — איך טרעט אַרויס פון דעם פאָראַיין!
 און דער פאָרויצענדער, דר. אינגערמאַן, ערקלערט באַלד נאָך
 איהם:

— איך אויך.
 און סטאַלעשניקאָוו, און דער מוזיקער פאנאָראָוו און נאָך אַנדערע
 דערע ערקלערען דאָס אייגענע.
 און גלייך פאַרלאָזען זיי אַלע מיט גאָרדינ'ען דעם מיטינג'ן
 לאָקאַל.

מיר באַמיהען זיך אויפצוהאַלטען ווייטער די „פרייע אידישע
 פאָלקס־בינהע“ אָהן גאָרדינ'ען. די לעקציעס ווערען ווייטער גע-
 לייענט. ענטין, קאַספּע, האַרקאָווי און איך זיינען די לעקטאָרס
 איבער ליטעראַטור און טעאַטער.

דערווייַל פּעדעלט אַרום ענטין אין די טעאַטערס מיט מיין
 „מינאַן“; מען ווייזט איהם זי אָבער צוריק. די הויפט ראָג האָט
 דאָרט אַ פּרוי און די מענער, די „סטאַרס“, וואָס זיי זיינען געווען
 די מבינות־זאָגער אויף פּיעסען, האָבען געוואָלט הויפט־דאָלען פאַר
 זיך.

ווי איך פאַרשטעה היינט אַ פּיעסע, מוז איך צוגעבען, נאָכדעם
 ווי איך האָב איבערגעלייענט איצט מיין „מינאַן“, ווי זי איז גע-
 דרוקט געוואָרען מיט עטליכע און צוואַנציג יאָהר צוריק אין דעם
 זשורנאַל „די נייע צייט“ — אז זי האָט געהאַט חסרונות פאַר דער
 בינהע. ניט מחמת דעם וואָס זי איז געשריבען געוואָרען אין אַ
 ליטווישען אידיש, נאָר מחמת די מאַנאָלאָגען, וואָס די פּערזאָנען
 האַלטען דאָרט אָפּט צו די ווענט.

אָנשטאַט איך זאָל שילדערען די כאַראַקטערס פון די פּערזאָן-
 נען דורך די אַלאָג און דורך האַנדלונג, ווי איך האָב זיך דאָס באַמיהע
 צו טאָן אין מיינע שפּעטערדיגע פּיעסען, רעדען ביי מיר די פּער-

זאָגען אין „מינא'ן“ אָפּט לאַנגע מאַנאָלאָגען, ווען איך דאַרף זיי כאַראַקטעריזירען און אַנטוויקלען די ווייטערדיגע האַנדלונג... דאָס אָבער געהערט צו דער טעכנישער זייט פון דער פּיעסע, די דראַמאַטישע זייט, די דראַמאַטישע אידעע און אויפפאַסונג פון „מינא'ן“ — זאָל מיר דאָס ערלויבט זיין צו זאָגען — דאַכט זיך מיר, ווען איך האָב איצט די פּיעסע איבערגעלייענט נאָך עמ' ליכע און צוואַנציג יאָהר, איז כמעט אזוי פּריש און ניט פאַרעל-טערט, ווי דעמאָלט. בעת איך האָב זי אָנגעשריבען. דעמאָלט איז דער כאַראַקטער און די גאַנצע אויפפאַסונג פון „מינא'ס“ דראַמע געווען באַזונדערס ניי אין אונזער דראַמאַטישער ליטעראַטור. און ניט אומזיסט, ווען זי איז שפּעטער אויפגעשטעלט געוואָרען אויף דער אידישער ביהנע אין אַ באַאַרבייטער פּאַרם, האָט זי גאָרדין אַ נאָמען געגעבען „מינע, די נאָראַ פון דעם אידישען קוואַרטאַל“.

די „פּרייע אידישע פּאָלקס-ביהנע“ האָט זיך געהאַלטען נאָך אַרום אַ האַלב יאָהר צייט און זי איז דערנאָך אונטערגעגאַנגען. אַהן גאָרדינ'ען איז איהר שווער געווען צו לעבען. אָבער מיין „מינא“ האָט דאָך דערלעבט אויפגעפיהרט צו וועי רען אויף דער אידישער ביהנע.

3

ווי אזוי מען האָט געמאַכט שלום צווישען גאָרדינ'ען און מיר, און דאָס ערשטע געלד, וואָס איך האָב פאַרדינט אין אידישען טעאַטער.

דאָס איז געווען אויף דעם טראַדיציאָנעלען ניי-יאָהרס באָל פון די רוסישע סאָציאַל-דעמאָקראַטען אין גרענר סענטראַל פּאַלאַס. אויף דעם דאָזיגען באָל האָט זיך תּמיד געטראָפּען די גאַנצע אידיש-רוסישע אינטעליגענץ.

רוסיש האָט מען דאָרט גערעדט. רוסישע לידער האָט מען דאָרט געזונגען. פאַר רוסלאַנד'ס באַפּרייאונג האָט מען דאָרט לחיים געטרונקען. אין רוסלאַנד איז מען דאָרט אין יענער נאַכט געווען... שטעה איך מיט קראַנצ'ן און באַראַנאָוו'ן און מיר רעדען. באַ-

ראנאוו, וואָס געוועהנליך איז ביי איהם געווען אַ וואָרט אַ רענדעל, אפשר דערפאַר, ווייל ער האָט געהאַלטען, אַז די דומע מענשען פאַרדינען ניט, אַז ער זאָל פאַר זיי אַרויסוואַרפען אַן איבריג קלוג וואָרט, איז אין יענער נאַכט אויך געווען רעדעוודיגער.

לכבוד דעם רוסישען ניי־יאָהר האָט ער געלאָזט זיין צונג זיך צוהוילען און זיין פנים פון דעם שטענדיגען קיבעז־שמייכל האָט ער באַפרייט, אַזוי ווי ער וואָלט זיך געזאָגט :

„עד, מאַ, זיי אַלע זיינען טאַקע דומע אייזלען, אָבער איינמאָל אין יאָהר וועל איך אויך זיין איינער פון זיי!“

איז ער געשטאַנען מיט אַ סיגאר אין מויל און האָט גערעדט און געשמייכלט פריי און אומגעצאוואונגען מיט קראַנץ און מיט מיר, אָהן דעם קיבעז־שמייכל פון טיפער ווייזהייט אויף זיין פנים, וואָס אָהן איהם האָט מען זיך באַראַנאָוו אַ גאַרניט געקאַנט פאַר־שטעלען...

דער שטענדיג־גוטמוטיגער קראַנץ איז די גוטסקייט און די גע־זונטסקייט אַליין. פון יעדער נאַרישקייט לאַכט ער, ווי אַ גליקליך קינד, כמעט ביז צו טרערען.

עס איז אַ פאַרנעניגען צו זעהן, ווי אָט דער הויך־געוויקסיגער, ברייט־פלייציקער מאַן, מיט דעם געזונטען, פרישען פנים פון אַ צופרידענעם בורזשואַ, לאַכט און פרעהט זיך, ווי אַ קינד, פון יעדער נאַרישקייט.

אַרום אונז הילכט די רוסישע שפראַך און אַ פאַרשיידענער גע־לעכטער פון מענער און פרויען.

פרעהליך הילכט דער דאָזיגער געלעכטער. פרעהליך זעהען אויס די באַקאַנטע, וואָס געהען אונז פאַרביי. פרעהליך קוקען אויס די באַקאַנטע, וואָס קומען ערשט אָן פון די ווייסע טרעפּ ביים אַריינגאַנג.

שטראָמען ליכט פון הונדערטער עלעקטרישע לאַמפען און שטראָמען מוזיק, און דער פרעהליכער געלעכטער, און דער פרעה־ליכער טומעל גיסען זיך צונויף אין איין ים פון ליכט און פרייד. איז דאָס געווען מיין יוגענד, וואָס האָט זיך דאָרט אַזוי דע־

מאָלט געפרעהט? צי איז דאָס געווען דאָס שטיקעל רוסלאַנד, וואָס יעדער פון אונז האָט מיט זיך און אין זיך אַהער מיטגעבראַכט, וועל-כע האָט זיך דעמאָלט געפרעהט צווישען אייגענע רוסישע, אין אַ רוסישער אַטמאָספּערע? — איך ווייס ניט. איינס נאָר געדענק איך קלאָר, אַז אַ גרויסע פּרייד האָב איך אויך דעמאָלט געפיהלט און מיר האָט זיך אויסגעוויזען, אַז איך, אינאיינעם מיט אַלעמען און אַלסדינג אַרום מיר, שווימען אין אַ ים פון פּרייד...

פּלוצים, אַזוי ווי איך שטעה דאָרט מיט קראַנץ און באַראַ-נאָוץ, דערפיהל איך פון הינטען אַ פאַטש איבער'ן אַקסעל.

איך קוק זיך אום. ערשט גאָרדין, פּרעהליך און גוטמוטיג, האַלט צו מיר די האַנט אויסגעשטרעקט:

— ס'נאָוויס גאָדאָם, פּאָדליעץ! — מאַכט ער צו מיר און לאַכט מיט אַ באַזונדער שטילען און דינעם געלעכטער.

איך ווער אַביסעל צוטומעלט, ווייל איך בין זיכער געווען, אַז ער איז ביז אַויף מיר. און אַ צוטומעלטער נעהם איך זיין האַנט און ענטפער איהם.

שטעהען נעבען איהם דאָקטאָר אינגערמאַן און נאָך אַ פּריינד זיינער, אַ געוויסער איוואליענקאָ, — וואָס זיין נאָמען וואָלט איך ניט געוואָלט דערמאָנען נעבען גאָרדינ'ס — און דער דאָזיגער אי-וואליענקאָ נעהמט מיך אָן ביים אָרעם און זאָגט:

— נאָספּאָדאָ, פּאָמיריטעס! (ווערט שלום).

און אין אַ וויילע אַרום שטעהען מיר אַלע ביים שענק-טיש און מיר טרינקען לחיים.

עטליכע טעג שפעטער באַקום איך אַ רוסישע פּאָסטעל-קאָרד פון גאָרדינ'ען. ער שרייבט מיר, אַז ער וויל מיך זעהן און פרעגט מיך, צי קען איך ניט זיין ביי איהם אין דער היים אין אַזא און אַזא צייט.

קום איך צו איהם אַהיים.

ער וואוינט אין דער הונדערט-און-צוואַנציגסטער סטריט, אין האַרלעם.

גרויסע צימערען, א גרויס געזינד פון שווארץ־אויגנע סיני דערלאך און אן אַרימקייט נאָך אַ גרעסערע.

אין יענער צייט איז גאַרדין געווען אַ גרויסער אביון.

פיהרט ער מיך אַריין צו זיך אין אַרבייט־צימער און מאַכט צו די טיר, כרי דער טומעל פון די שווארץ־אויגנע שטיפערס זאָל אונז ניט שטערען. דערנאָך רופט ער זיך אָן צו מיר:

— איהר האָט אַ גוטע פיעסע, וואָס וועט זי אויסליגען ביי אייך?

און ער לייגט מיר פאָר, אַז מיר זאָלען זי באַארבייטען פאַר דער ביהנע.

און אין אַ וויילע אַרום שליסען מיר אַ מין קאָנטראַקט. די פיעסע זאָל אייך באַארבייטען לויט זיינע אָנווייזונגען. אַלס אוי־טאָרען פון דער פיעסע זאָלען מיר ביידע גלייך גערעכענט ווערען און אַזוי אויך צוטיילען מיר אויף צוויי גלייכע חלקים דעם האָנאָראַר...

און מיר נעהמען זיך צו דער אַרבייט.

ווי אַזוי אַרבייטען מיר? גאַרדין אַרבייט אויס אַפריהער די סצעניאַראַ פון אַן אַקט. דערנאָך שילדער אייך די מענשען און זייער האַנדלונג לויט די אָנווייזונגען פון דעם דאָזיגען סצענאַריאַ.

אייך דערמאָן זיך, ווי פאַרוואַנדערט אייך בין געוואָרען, ווען גאַרדין האָט מיר דערלאַנגט דעם סצענאַריאַ פון דעם ערשטען אַקט, וואָס ער האָט אָנגעשריבען אין רוסיש. יעדע סצענע פון דער ערשטער ביז דער לעצטער, פון דעם גאַנצען אַקט איז אַזוי ווי מאַ טעמאַטיש דאָרט אויסגערעכענט און אָנגעצייכענט געווען, אַפילו די „שטאַרקע ווערטלאַך“, וואָס די הויפּט־העלדין האָט דאָרט גע־דאַרפט זאָגען...

אַמת טאַקע, דער גוף און נשמה זיינען געבליבען די אייגענע ווי אין דעם אַריגינאַל, מיט דער אויסנאַהם פון מינאַ'ס מוטער, וועלכע איז אינ'ם אַריגינאַל געווען אַ פאַרשלאָפּענע אַלטינקע און לויט גאַרדינ'ס סצענאַריאַ האָט געזאָלט ווערען אַ זשיוואַוע אידענע, דאָך איז מיר שווער געווען צו פאַרשטעהן, ווי אַזוי גאַרדין האָט

געקאנט אויסארבייטען אזוי קלאָר יעדע סצענע און סצענקעלע אין זיין סצענאַריאָ פריהער, איידער מען האָט זיך געזעצט שרייבען דעם אַקט.

און אפילו נאָך היינט, ווען איך האָב אויף מיין געוויסען אַרום דרייסיג פיעסען, קען איך דאָס ניט פאַרשטעהן. ווייל איך מוז זיך מודה זיין, ווען איך שרייב נאָך היינט אַ פיעסע ווייס איך נאָר דעם הויפט־פונקט, וואוהין איך געה, אָבער וואָס איז שייך איינצעלנע סצענעס, טאפ איך שטענדיג אין דער פינסטער...

איך אַרבייט די פיעסע אקטענווייז. יעדען אַקט אויף אַ באַזונדערען העפט, וועלכער ווערט אויך געלעזען פון מייע פריינט אב. קאספּע, ענטין, און, דאָכט זיך, בודין אויך.

פאַרטיג געוואָרען מיט דעם דריטען אַקט, דערלאַנגט מיר גאָרדין דעם סצענאַריאָ פון דעם פערטען, דאָס הייסט, פון דעם לעצטען אַקט, איז ער מיר ניט געפעלען. איבערהויפט די סצענע וואו „מינאַ“ געהט אַוועק טאַנצען אַ „טאַראַנטעלאַ“, איידער זי שטאַרבט.

איך דערמאָן זיך, איך טענה צו איהם: „וואָס הייסט אַזאַ פרוי ווי מינאַ, וועט זיך אַ לאַז טאָן טאַנצען אַ „טאַראַנטעלאַ“ אין אַזאַ מאַמענט? און וואָס ווייסט אַזאַ פרוי פון אַ „טאַראַנטעלאַ“?”

ערקלערט ער מיר, אַז ער אַליין וועט אָנשרייבען דעם אַקט פאַר מיר.

און אזוי איז דאָס געווען.

די פיעסע לעזט דערנאָך גאָרדין פאַר אַדלער'ן. זי איז גע־פעלען, און גאָרדין קריגט פאַר איהר גאָר אַ סך געלד. אין יענער צייט האָט גאָרדין באַקומען פאַר אַ פיעסע 75 דאָלאַר, הונדערט דאָלאַר איז געווען אַ סך. און פאַר „מינאַ'ן“ האָט ער באַקומען 150 דאָלאַר, 75 דאָלאַר גלייך ביים אונטערשרייבען דעם קאָנט־

ראקט און די אנדערע 75 דאלאר האָט ער געזאָלט באַקומען דעם ערשטען אווענד, ווען מען וועט די פּיעסע אויפּפיהרען.
רופּט מען מיך אין ווינדזאָר טעאָטער, אונטערצושרייבען דעם קאָנטראַקט.

עדעלשטיין איז דעמאָלט געווען אַדלער'ס פּארטנער צו ווינדזאָר טעאָטער. נעהמט ער אַרויס 75 איינציגע דאָלאַרס, וואָס האָט אויסגעזעהן אַ גאַנצער פּאַק, און דערלאַנגט גאָרדינ'ען, ווען מיר האָבען אונטערגעשריבען דעם קאָנטראַקט.

נעהמט גאָרדין רעם גאַצען פּאַק געלד און דערלאַנגט מיר:
— נאַט אייך, קאָברין...

פרעג איך איהם, פארוואָס נעהמט ער ניט אַרונטער פון דעם געלד זיין העלפט, צולאַכט ער זיך גוטמוטיג און זאָגט:

— איהר דאַרפט עס נויטיגער. אייערע שייך וועלען אייך דאָס אויך זאָגען... נעהמט, נעהמט, איכ'ל נעהמען, ווען מען וועט אויפּפיהרען די פּיעסע. אַז איהר קריגט אין אידישען טעאָטער אַ פּאָר דאָלאַר, נעמט און אנטלויפט. זיי קאָגען נאָך חרטה האָבען.

און דאָ נעמט ער מיך אָן ביי דער האַנט און מיט די ווער-טער: „קומט, פּאָדליעז, מיר וועלען באַנעצען אייער ערשטע געלד פּונ'ם אידישען טעאָטער מיט אַ גלעזעל וויין“, שלעפט ער מיך אַוועק אין אַ באַקאַנטען קאַפּע-הויז אויף קאַנעל סטריט.

דאָרט טרעפּען מיר דעם פּאַרשטאָרבענעם דר. קאַפּלאַן און נאָך איינעם גאָרדינ'ס אַ פּריינד, אַ זינגער. זיי גראַטולירען מיך. מיר טרינקען וויין און ביי מיר שווימט דער קאַפּ ווי אין אַ טשאַד. איך פיהל דעם פּאַק געלד אין קעשענע, אַזאָ אַוצר מיט גאָלד. טראַכט, ווי מיין פּרוי וועט זיך דערפּרעהען מיט אַזאָ פּאַרמענען און ברען פאַר אומגעדולד צו לויפען אַהיים צו איהר. אָבער אַהיים קום איך ערשט דריי פּאַרטאָג, אַ גליקליכער, אַ פּאַר'שכור'טער, און מיט אַזאָ וואַרימען געפיהל צו גאָרדינ'ען...

4.

ווי יעקב גארדין און איך זיינען צוקריגטערהייט ארויס פאר'ן פובליקום. מיט אומגעדולד ווארט איך צו זעהן „מינא'ן" אויף דער ביהנע.

און איינמאל אנאנסירט ווידוואָר טעאטער, אז „אין פאר- באַרייטונג איז אַ נייע דראַמע מינא, אָדער נאָראַ פון אידישען קוואַרטאַל, פאַרפאַסט פון יעקב גאַרדין, אינציאָאטיווע פון לעאַן קאַברין..."

לייען איך איבער די דאָזיגע אנאָנס און גלויב ניט מיינע אויגען. וואָס איז דאָס? אפשר האָבען דאָס די טעאטער-מענ- שען אַ טעות געמאַכט?

שרייב איך אָן אַ בריף צו גאַרדינ'ען: סטייטש, היתכן?! ענטפערט ער מיר:

„ראַז ווי כּאָדיטע פּאָ גאַראָדו אי טרוביטע, שטאָ יא אים- פּאַרטיל וואַשע אַבראַזאַוואַיע פּראָאיזוועדעניע, — אַטוויעסט- ווענאַסט זא איםפּאַרטשענאַיע פּראָאיזוועדעניע בערו וו סיע- צע לאַ אַ סעביאַ" — וואָס דער טייטש פון דעם איז אזוי: „אויב איהר געהט שוין אַרום איבער דער שטאָרט און געוואַלדעוועט, אז איך האָב איבערגעפיהרט אייער מוסטערהאַפט ווערק, איז פאַר דאָס ווערק, וואָס איך האָב איבערגעפיהרט, נעהם איך די פאַראַנטוואָרטליכקייט אין גאַנצען אויף זיך."

און די ווערטער „אין גאַנצען" זיינען אין דעם בריף אונ- טערגעשטראַכען.

היינט, ווען איך טראַכט וועגען דעם, איז מיר קלאָר, אז שולדיג אין דעם זיינען געווען די רכילות-טרייבער און פּלאַטקע- מאַכער, וועלכע האָבען דעמאָלט אויך ניט געפעהלט אין אונזערע קרייזען.

גאַרדין האָט מסתמא געוואוסט, אז ניט איך און ניט מיינע פריינד זיינען אין גאַנצען צופרידען געווען מיט דעם אופן, ווי אזוי „מינא" איז איבערגעארבייט געוואָרען פאַר דער ביהנע; דאָן האָט מען איהם מסתמא נאָך דערצעהלט, אז מיר געוואַלדע-

ווען, אז ער האָט איבערנעפיהרט „מינא'ן“, איז ער אין כעס געוואָרען און האָט ערקלערט: אויב מיר זאָגען, אז ער האָט איבערנעפיהרט די פיעסע, וועט ער אונז ווייזען, אז פאַר דער איבערנעפיהרטער פיעסע נעהמט ער די פאַראַנטוואָרטליכקייט אין גאַנצען אויף זיך.

איך בין אויך זיכער, אז ער האָט דעמאָלט גערעכענט, אז די גאַנצע געשיכטע וועט זיך ענדיגען אויף אַ פרידליכען אופן: איך וועל קומען צו איהם און מיר וועלען זיך דורכשמועסען, דע-מאָלט וועט מען מיין נאָמען אויך אנאָנסירען אויף דער טעאַטער-אַפישע.

בין איך דאָך אָבער אויך אַ היציגער איד, און אין יענער צייט נאָך, ווען איך בין יונג געווען, הונדערט גראַד היציג, געה איך ניט צו איהם, נאָר שרייב איהם אוועק אַ בריף, וועלכער האָט איהם נאָך מעהר אויפגעבראַכט געגען מיר.

דעמאָלט האָט שוין גאָרדינ'ען ניט געפאַסט צוריקצוטערטען, און אין די טעאַטער-אַנאָנסען וועגען „מינא'ן“ איז אָנגעגעבען געווען בלוז זיין נאָמען אַלס דער פאַרפאַסער און מיינער איז נאָר דערמאָנט געוואָרען, אזוי ווי פריהער — „איניציאַטיוו פון לעאָן קאָברין“.

איך הויב אָן צו דרוקען מיין „מינא“ אין איהר אָריגינעלער פאָרם אין דעם זשורנאַל „די נייע צייט“ מיט אַ פאָרוואָרט וועגען דעם אינצידענט.

„דאָס אבענד בלאַט“ געהט אויך ארויס מיט אַ באַשולדיגונג געגען גאָרדינ'ען.

דאָן קומט די פרעמיער פון „מינא'ן“ אין ווינדזאָר טעאַטער. איך קום אין טעאַטער מיט עטליכע פריינד. זיי זיען מיט מיר אין דער לאָזשע אויף דער רעכטער האַנט פון דער ביהנע. אַנטקעגען, אויף דער אנדער זייט, אויף דער לינקער האַנט פון דער ביהנע, זיצט אין אַ לאָזשע גאָרדין מיט זיינע פריינד.

אינ'ם טעאַטער איז אַ גרויסער עולם, וואָס ריכט זיך אויף אַ סקאַנדאַל.

איך בין אויפגערעגט, נערוועז. גארדין אין זיין לאזשע, באמערק איך, איז אויך ניט גאר רוהיג. ער גלעט זיך נאכאנאנד זיין שווארצע באָרד און פון זיינע בליקען, וואָס ער ווארפט פון דער ווייטען אויף מיר און מינע פריינד, טראָגען זיך שטורם-וואַלקענס...

דער פאָרהאַנג הויבט זיך אויף. איך דערהער פון דער ביהנע באַקאַנטע רייד און דערזעה גאַנץ אומבאַקאַנטע מענשען. די מענשען קומען מיר אויס אזוי טשיקאווע, גאר ניט ווי אזוי איך האָב זיי פריהער געזעהן אין מיין פאַנטאַזיע. זיי פאַראינטערעסירען מיך אָבער אזוי, אז באַלד פאַרגעס איך אין גאַנצען אָן גאַרדינ'ען און אָן דער גאַנצער געשיכטע, פאַרגעס אפילו, אז איך האָב א שטיקעל שייכות מיט די דאָזיגע מענשען...

יעקב אַדלער שפּילט דאָרט די טראַגיקאַמישע פיגור פון „מינאַס" מאָן, שפּילט ער אזוי קינסטלעריש, אז ער רייסט מיט דעם גאַנצען עולם מיט זיין שפּילען; און אזוי קינסטלעריש שפּילט מרס. אַדלער די ראָל פון „מינאַן", וועלכע איז, אַגב איהר בעסטע ראָל; און אזוי שפּילען אַלע: בעסי טאָמאַשעווי סקי, בלאַנק, מאַדאַם פּוילינאַ עדעלשטיין, ב. בערנשטיין און די איבעריגע.

דער ערשטער אַקט פאַרכאַפט שוין דעם עולם. און ווען דער פאָרהאַנג נאָכ'ן ערשטען אַקט לאָזט זיך אַרונטער, אַפּלאָדירט דער עולם באַגייסטערט, און איך — גלייך מיט אַלעמען. איך האָב דאָן אין גאַנצען פאַרגעסען, אז דאָס איז מיין פיעסע.

דער פאָרהאַנג הויבט זיך אויף און די אַקטיאָרען ערשיינען און נויגען זיך. און ווידער און ווידער הויבט זיך דער פאָרהאַנג און די אַקטיאָרען נויגען זיך.

מיט אַמאָל ערשיינט גאַרדין פאַר דעם פאָרהאַנג, און דאָ... פון אַלע זייטען אַ געשריי: „קאָברין!"...

איך בין צוטומעלט געווארען. פאַרקריך אין לאָזשע אין אַ

ווינקעלע און, ווי דורך א נעבעל, דערטראַגט זיך צו מיר א טומעל: „קאָברין! קאָברין!...“

אַלצדינג אַרום מיר איז אין אַ געדיכטען נעבעל איינגעהילט, די נאָהענטסטע מענשען פאַר מיר זעה איך ניט. איך הער נאָר דעם געשריי „קאָברין“, וועלכער טראַגט זיך, ווייזט זיך מיר אויס, פון אַלע זיימען — פון אויבען, פון אונטען, פון די ווענט הינטער מיר.

מיט אַמאָל דערפיהל איך, אַז עמיצער שלעפט מיך פאַר אַ האַנט. איך טו זיך אַ כאַפּ, ערשט מינאַ'ס טראַגיקאַמישער מאַן, יעקב אַדלער, שלעפט מיך און רעדט צו מיר, דוקא אין רוסיש:

— וויכאָדיטע, וויכאָדיטע, גאָלובטשיק, פובליקא וואַס ווייז וואַיעט! (געהט אַרויס, דאָס פובליקום רופט אייך!).
ווער איך נאָך מעהר צוטומעלט און איך ערקלער — פאַר וואָס ווייס איך ניט — אַז איך געה ניט.

פאַרלאָזט מיך אַדלער. אָבער דאָס פובליקום גוואַלדעוועט נאָך העכער און רופט מיין נאָמען. דאָן ערשיינט ווידער אַדלער, שוין צוזאַמען מיט בערנשטיינ'ען, און דעם מאָל ריידען זיי שוין אידיש:

— אין טעאַטער איז אַ סקאַנדאַל, קומט אַרויס!
מיינע פריינד שטופען מיך אויך אַרויס פון דער לאָזשע, און אין אַ ווילע אַרום שלעפט מיך אַרויס אַדלער פאַר דעם פאַרהאַנג.

דער גאַנצער עולם אינ'ם טעאַטער האָט זיך צונויפגעגאַסען פאַר מייע אַויגען אין איין גרויסע שוואַרצע מאַסע, וואָס האָט געשריען און געליארעמט און אַפלאָדירט. איך הער: „בראַוואַ, גאָרדין! בראַוואַ, קאָברין!“
ווידער און ווידער האָב איך זיך געמוזט באַווייזען פאַר דעם עולם.

מיט אַמאָל, אַזוי ווי איך טרעט אַרויס צום דריטען אָדער צום פערטען מאָל, פאַר דעם פאַרהאַנג אויף דער רעכטער זייט,

פאלט מיין בליק אויף דער אנדער זייט פארהאנג, אויף דער לינע קער זייט, און איך דערזעה גארדינ'ען, ווי ער נויגט זיך אויך פאר דעם פובליקום.

איך דערווייז זיך דערנאָך, אז בעת איך בין ארויסגעטראַטען פאר דעם פארהאנג פון דער זייט, איז ער ארויסגעטראַטען פון דער אנדערער.

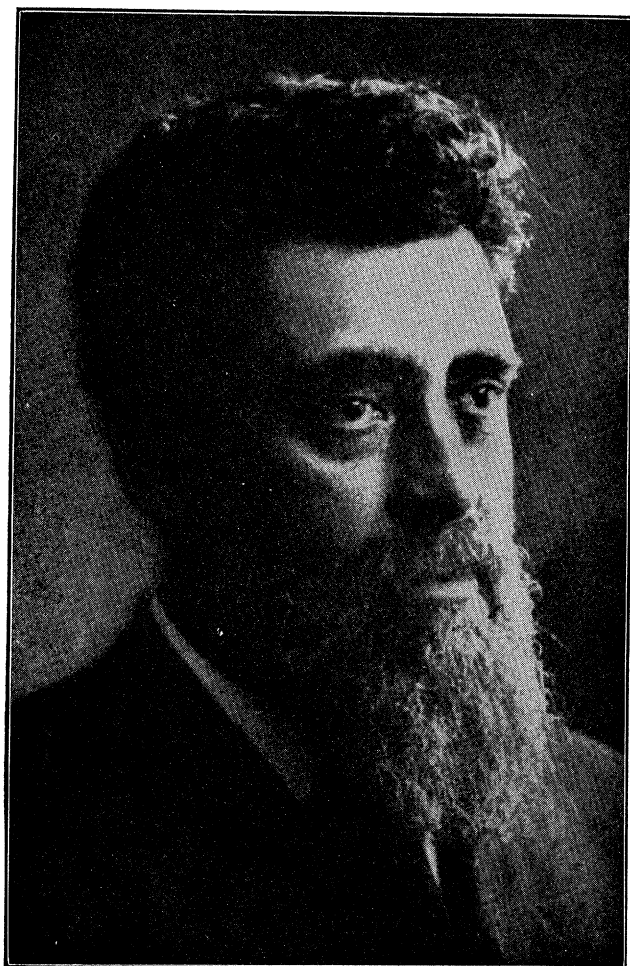
נאָך די אנדערע אַקטען זיינען מיר אויך ביידע ארויסגע-טראַטען, איך פון איין זייט, ער פון דער אנדערער.

איידער איך ענדיג ווענען דעם דאָזיגען אינצידענט, וויל איך נאָך אַמאָל באַמערקען, אז איך בין זיכער, אז גאָרדין איז לכתחילה ניט אויסען געווען ארויסצוגעבען „מינא'ן“ אַלס זיין פיעסע; ווייל, וואָלט ער דאָס אויסען געווען, ווייסען מיר, אז אזא מענש, ווי ער איז געווען, וואָלט זיך ביי יענער ערשטער פאַרשטעלונג גאָר ניט דערשאַקען און וואָלט דעם עולם ערקלערט, אז דאָס איז זיין פיעסע.

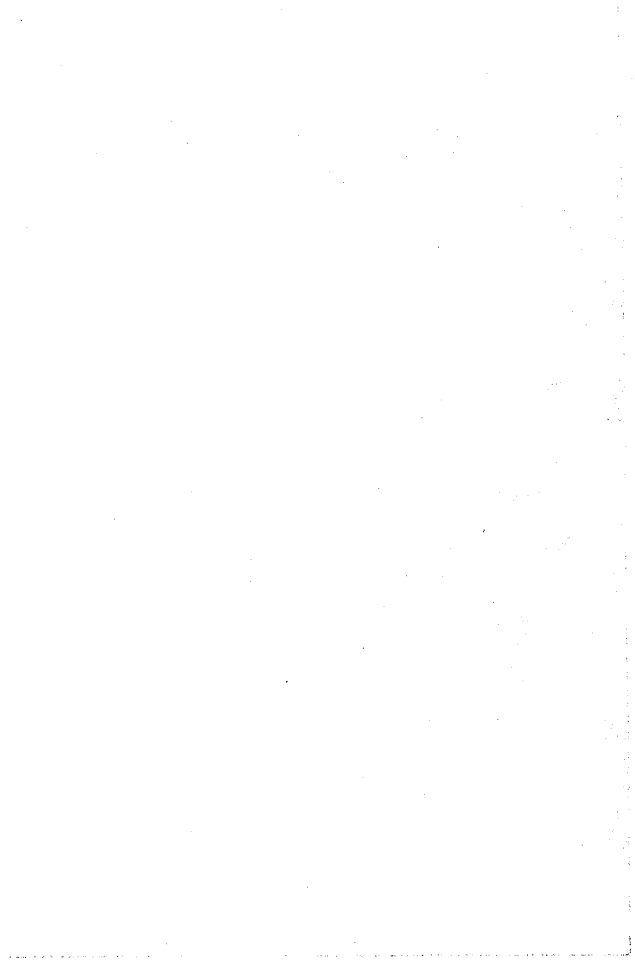
אויך וואָלט ער דאן ניט פאַרשוויגען דעם „אָווענד-בלאַט“ גאָרדין איז ניט געווען אזא מענש, וואָס וואָלט אזא זאך פאַרשוויגען...

אין אַ מינוט פון כעס האָט ער דאָס געטאָן, און, איך בין זיכער, אז ער האָט עס דערנאָך אַליין באַדויערט.

יעקב גארדין.

יעקב גארדין.

יעקב גארדין.

1.

די פערזענליכקייט מיט'ן שטארקען ווילען. דער געבארענער פיהרער און לעהרער. ווי אזוי ער האָט זיך אויפגעפיהרט און וואָס פאַר אַן איינפלוס ער האָט געהאַט.

און איצט אַ קורצע כאַראַקטעריסטיק פון איהם און זיין אַרבייט, אזוי ווי איך האָב איהם געזעהן. ער איז געווען אַ געבוירענער פיהרער און אַ געבוירענער לעהרער. מיט זיין פערזענליכקייט האָט ער מענשען היפּנאָך טיזירט און מיט זיין וואָרט איז ער תמיד אויסען געווען זיי צו לערנען און ערציהען.

און עס איז ניט קיין צופאַל, וואָס אין זיין יוגענד נאָך, בעת ער איז אַלט געווען זעקס און צוואַנציג יאָהר, האָט ער גע- גרינדעט אין יעליסאוועטגראַד אַ נייע סעקטע מיט'ן נאָמען „ביב- לייצעס“, פון וועלכער ער איז געווען דער פיהרער און לעהרער. ווי עס איז אויך ניט קיין צופאַל, וואָס אויף דעם קרייז פון דער רוסיש-אידישער אינטעליגענץ איז זיין איינפלוס אזוי גרויס געווען.

מיט דעם שטארקען ווילען פון דעם געבוירענעם פיהרער האָט ער פון צווישען די מענשען אַרום איהם געשאַפען זיך אַנ- הענגער, און מיט דעם עטישען וואָרט פון דעם געבוירענעם לעה- רער האָט ער אויף זיי געווירקט.

און דער עיקר מיט דעם, מיין איך, קאָן מען ערקלערען דעם גרויסען איינפלוס, וואָס ער האָט געהאַט אויף דער היגער אידיש- רוסישער אינטעליגענץ.

די היגע אידישע אינטעליגענץ, יעדענפאלס דער גרעסטער טייל פון איהר, אנדערע צווישען זיי אפשר געבילדעטער איידער גארדין, איז אין גאנצען באהערשט געווען פון איהם.

לייענט ער פאר א לעקציע, קומט איהם הערען די גאנצע סמעטענע פון דער אידישער אינטעליגענץ. ער איז ווייט ניט קיין גרויסער רעדנער — אויף דער אידישער נאם האָט מען א סך בעסערע רעדנער געהערט — און דאָס, וואָס ער זאָגט, האָבען אַנדערע פון די צוהערער, קאָן זיין, שוין אויף אַמאָל געהערט אָדער געלעזען, צי גאָר אַליין אין אַ לעקציע אַרויסגעזאָגט — און דאָך הערען זיי איהם שטענדיג אויס מיט דעם העכסטען אינטערעס. ווייל גארדין רעדט עס. ווייל די מיינונגען, פון איהם ארויסגעזאָגט, מעגען זיי אפילו אין זיך ניט האָבען קיין שום נייעס, באקומען אַ נייע וויכטיגע באדייטונג.

די רוסיש-אידישע אינטעליגענץ איז ווייט פון דער אידישער ביהנע. וואָס איז איהר דער אידישער טעאָטער, אידישע פּיעסען, די גאנצע אידישע ליטעראַטור און קונסט!

אָבער גרינדעט זיך די „פּרייע אידישע פּאָלקס־ביהנע“ און גארדין טרעט אַהין אַריין, געהט די רוסיש-אידישע אינטעליגענץ נאָך איהם אַהין, אפילו דער גוי סטאַלעשניקאָוו אויך, און אידיש טעאָטער ווערט מיט אַמאָל ביי זיי אַן אידעאָל. און טרעט דער־נאָך גארדין אַרויס פון דער „פּרייער אידישער פּאָלקס־ביהנע“, געהט מיט איהם אַוועק כמעט די גאנצע אינטעליגענץ פון דאָרט. די היגע אידישע אינטעליגענטען האָבען זיך פשוט געבוֹיגען

פאר איהם.

יעדער, וואָס האָט איהם נאָר אַמאָל געזעהן, ווען ער איז געזעסען אין אַ קרייז פון באַקאַנטע אינטעליגענטען, וועט דאָס צוגעבען.

אָט, דאַכט זיך, זעה איך איהם נאָך אין אַ געוויסען קאַפּע־הויז אויף קאַנעל

ער זיצט דאָרט ביי אַ טישעל מיט זיינע פּריינד, וואָס זיי אַלע כמעט זיינען גוט־באַקאַנטע רוסיש-אידישע אינטעליגענט־

טען — שרייבער, רעדנער, מוזיקער און דאָקטוירים, באוואוסטע ראדיקאלען און כלל־טוער.

ער פארשטעלט זיי, דאכט זיך, אלעמען מיט זיין מעכטיגער, אימפאָזאַנטער געשטאַלט, מיט זיין אויסערגעווענהליך אימפאָר־נירענדיגען אויסזעהן.

אַזוי ווי ער זיצט דאָרט צווישען זיי, מיט זיין לאַנגער פעך־שוואַרצער באָרד און זיינע ביסטערע, באפעהלענדיגע שוואַרצע אויגען און מיט זיין זיכערער און שטאַלצער האַלטונג, דערמאָנט ער אַ סך אָן אַן אַפאָסטאָל פון די ביבלישע צייטען אין דעם קרייז פון זיינע תלמידים און חסידים.

מיט וואָס פאַר אַן אָפּשיי זיי קוקען אַלע איהם אין די אויגען אריין; ווי זיי קוועלען אָן פון זיין יעדען וואָרט!
נעמט ער ארויס אַ סיגאַר צום פאַררויכערען, טוען זיך אַ ציה צו איהם אַ האַלב טוצענד הענט מיט אָנגעצונדענע שווער־בעלאַך.

אפילו דער בעל־הבית פונ'ם קאפּע־הויז, וועלכער זיצט גער־וועהנליך דערביי אויף אַ שטוהל און קוקט מיט קאוויירענדיגע אויגען און אַ מינע פון טיפען דרך־ארץ אויף גאָרדינ'ען, ניט מחמת, הלילה, ער איז אויך באַאיינפלוסט פון גאָרדינ'ס גייס־טיגען כח, אַזוי ווי די אַנדערע, נאָר פשוט דערפאַר, ווייל גאָרדין איז אַ גוטער „קאָסטימער“, מחמת וואו ער געהט, געהען נאָך אַנדערע — ער, דער בעל־הבית, הויבט זיך אויך אויף מיט אַן אימפעט און רייבט אָן אַ שוועבעלע און טראָגט צו צו גאָרדינ'ען, אפילו ווען זיין סיגאַר איז שוין פאַררויכערט...

און זאָגט גאָרדין אַ ווייץ, לאַכען אַלע, און דער בעל־הבית פונ'ם קאפּע־הויז העכער פון אַלעמען.

און נאָכאַנאַנד אַרדעסירט גאָרדינ'ען דאָ איינער און דאָ אַן אַנדערער:

— יאַקאָוו מיכאַילאָוויטש... יאַקאָוו מיכאַילאָוויטש...

מיט אַזאַ דרך־ארץ.

אַזאַ כבוד ווי גאָרדינ'ען האָט די רוסיש־אידישע אינטעלי־

געניץ דאן אָפגעגעבען סיידען א יחסנישען גוי, וואָס האָט אין יענער צייט אַמאָל פאַרבאַנדזשעט אין זייער קרייז.

איך דערמאָן זיך: איינמאָל זיצען מיר עטליכע מענשען מיט גאָרדינ'ען אין יענעם קאַפּערהויז. גאָרדין רעדט וועגען דער גרויסער פּערזענליכקייט פון טאַלסטאָי'ען דעם מאָראַליסט. ער רעדט ערנסט, מיט אַ סך וואַרימקייט.

זיינע געוועהנליך ביטרע אויגען קוקען עפעס קינדערש-זויך און פאַרבענקט און מיט בענקעניש קלינגט אויך זיין קול. און ער זיצט דאָן אויך עפעס אַנדערש, נישט מיט זיין געוועהנ-ליכער זיכערקייט און שטאַלץ.

ער האָט זיך אָנגעלעהנט מיט ביידע עלענבויענס אַן טיש, אַרונטערגעלאָזען דעם קאַפּ, געקוקט פאַר זיך פאַרבענקט און גערעדט מיט בענקעניש. און קאָנטיג איז געווען, אַז די דאָזיגע בענקעניש דריקט זיין גייסט, מאַכט איהם שוואַך.

אויף אַ וויילע איז פאַר אונז געווען אַן אַנדער גאָרדין, ניט די פּערזענליכקייט, וואָס האָט מיט איהר בליק און טאָן דיקטירט רעספּעקט צו זיך.

און דאָן האָט איינער פון די אינטעליגענטען, וועלכער איז געזעסען מיט אונז ביים טיש, אַ באַקאַנטער רעדנער, אַזוי ווי איהם וואָלט איינגעפאַלען זיך צו באַנוצען מיט גאָרדינ'ס מאַמענט-טאַנער שוואַכקייט, און באַווייזען איהם און אונז אַלעמען זיין חריפות, זיך אַרײַנגעלאָזען מיט איהם אין אַ הייסען ויכוח וועגען טאַלסטאָי'ס מאָראַלישער לעהרע און דערביי זיך אַ וויצעל געטאָן איבער גאָרדינ'ען אַליין.

און גלייך האָט זיך גאָרדין אויסגעגלייכט, אַ פיהר געטאָן מיט דער האַנט איבער דער באָרד און ווידער האָבען זיינע אויגען געקוקט ביטרע און שטרענג. און ווען ער האָט יענעם דערנאָך געענטפּערט, האָט זיין טאָן און האַלטונג אויסגעדריקט, האָט זיך געדאַכט:

„דו הער, שקץ, וואָס איך, יעקב גאָרדין, זאָג, און לערען!“
און יוען יענער, אַ צוהיצטער, איז דוקא באַשטאַנען אויף

זיין מיינונג און נאך אמאל זיך א וויצעל געטאן איבער גאר דינ'ען, האָט גארדין פאר יענעם געהאט ווערטער, ווי פייערדיגע ריטער, מיט וועלכע ער האָט צום סוף יענעם אזוי מכבד געווען, אז יענער האָט זיך דעוּנאָך געפיהלט, ווי אן אָפגעשמיסענער אינגעל...

און ניט קיין קאפּרזי פון א דעספּאָטישער נאַטור איז די דאָזיגע האַנדלונג פון גאַרדינ'ען געווען, וועלכע דולדעט ניט קיין אַנדער מיינונג אויסער איהרער, נאָר גיכער די אומגעדולד פון אַ לעהרער מיט זיינעם אַ פאַר'עקשנ'טען תלמיד, וועלכער לאָזט זיך ניט לערנען.

אַ שטרענגער לעהרער איז גאַרדין געווען, דאָך אַ געבוירענער און אויפריכטיגער לעהרער.

און אפשר ווייל ער איז אזוי אויפריכטיג געווען, איז ער אזוי שטרענג געווען.

זיינע מיינונגען האָבען שטענדיג געטראָגען אן עטישען כאַראַקטער. אין זיי האָט ער אויפריכטיג געגלויבט. און צו באַקאַנען אַנדערע מיט זיי האָט ער שטענדיג אַ באַדערפניש געהאַט. און נאָר מיט דער דאָזיגער באַדערפניש, צו ל ע ר נ ע ן מ י ט א נ ד ע ר ע, קאָן מען אויך ערקלערען דעם דיאָקטרינע טישען כאַראַקטער פון אַלע זיינע פּיעסען, גלויב איך, דאָס וואָס אַלע העלדען אין זיינע פּיעסען פּילאָזאָפּירען און מאַראַליזירען אזוי.

גאַרדין אַליין פּילאָזאָפּירט דורך זיי און דריקט אויס דורך זיי די איינגעבוירענע באַדערפנישען, וואָס איז אין איהם, צו לערנען מיט אַנדערע, ווי איך וועל דאָס פּרוואַווען באַווייזען שפּעטער.

ווייל ער איז געווען אַ געבוירענער לעהרער, האָט ער געמוזט האָבען זיינע תלמידים. און ווייל ער איז געווען אַ פּערזענליכ-קייט מיט אַ שטאַרקען ווילען, האָט ער זיי געהאַט. און נאָר אזא פּערזענליכקייט ווי ער האָט אויך געקענט געפינען אַ תקומה אויף דער אידישער ביהנע אין יענער צייט.

2.

די טעאטער סכיבה, געגען וועלכער גארדין האָט געהאט צו קעמפּען. ווי אזוי מען האָט אין יענער צייט גרימירט פאַרפאַסערס „יאָלדען“ און ווי מען האָט זיי דאָרט באַהאַנדעלט.

ווען יעקב גארדין וואָלט ניט געווען אָט די פּערזענליכקייט, וואָלט ער אין יענער צייט, בעת ער איז צוגעקומען צו דער אידישער ביהנע, קיין שום תקומה ניט געפונען.

ווייל — ווי איך האָב שוין געוויזען אין מיינע פריהערדיגע קאפיטלען — זיינען די טירען פון אונזערע קונסט־טעמפלען אין יענער צייט געווען פאַרשלאָסען פאַר נייע פיעסען־שרייבער. דער גייסט פון הורוויץ און לאַטיינער האָט געוואַכט איבער די דאָזיגע קונסט־טעמפלען. פאַר זיי האָבען זיך געבוקט און גענויגט די אידישע אַקטיאָרען און זייער כבוד האָבען זיי אָפּגעהיט.

אַקטיאָרען האָבען בכלל ווייכע נאַקענס, כּפּרט נאָך אין יענער צייט, ווען זיי זיינען אינגאַנצען אָפּגעהנגיג געווען מיט זייער כּרויט און מיט זייערע ראָלען פון יענע געשוואוירענע פאַרפאַסערס!
און, חוץ דעם, האָבען זיי טאַקע געגלויבט, אז די בעסטע און די איינציגע פאַרפאַסערס זיינען כאַמת יענע, וואָס אין זייערע פיעסען האָבען זיי זיך אויפגעצויגען, כּרויט און אַפּלאָדיסמענטען באַקומען.

און האָט אַ נייער שרייבער אין יענער צייט אָנגעקלאַפּט אין די טירען פון אונזערע קונסט־טעמפלען, האָט מען איהם אין בעסטען פאַל משלח געווען פון דאָרט, אזוי ווי מיך מיט מיינ פיעסע „מינאַ“, אפילו שוין שפּעטער, ווען גארדין האָט שוין גע־האַט דורכגעבראַכען דעם וועג אַהין. אַניט — און דאָס האָט נאָך געטראָפּען אָפּטער — האָט מען דאָרט מיט דעם שרייבער דעם „יאָלד“ אַ ביסעל שפּאַס געמאַכט...

וועגען דעם דאָזיגען „שפּאַס“, וואָס די אַקטיאָרען האָבען זיך ערלויבט צו מאַכען אין יענער צייט מיט אַ „יאָלד“ אַ שרייבער — אַמאָל, מחמת זיי האָבען געקוקט אויף איהם ווי אויף אַ „יאָלד“, אַ לוי, און אַמאָל, מחמת זיי האָבען געוואָלט מיט דעם אויסדריקען

זייער איבערגעבענהייט צו זייער געשוואוירענעם פארפאסער, —
האָב איך זיך גענוג אָנגעהערט פון אַקטיאָרען, וועלכע האָבען אַליין
אַנטייל גענומען אין דעם.

אַ פּאָר אַזוינע „שפּאַסען“ זיינען ווערט פאַרצייכענט צו
ווערען. זיי וועלען ווייזען, אין וואָס פאַר אַ סביבה און אין וואָס
פאַר אַן אַטמאָספּערע גאָרדין איז אַרײַנגעפאַלען, בעת ער איז
צוגעקומען צום אַרײַשען טעאַטער...

דערצעהלט מיר אײנער פון די אַקטיאָרען אַזאַ „שפּאַס“:
קומט אַמאָל אין ווײַנדאָר טעאַטער אַ יונגערמאַן מיט אַ
פּיעסע אונטער'ן בוזים. שטעהען מיר דאָן אַלע אין דער „לאַבי“
פונ'ם טעאַטער מיט פּראָפּעסאָר הורוויץ.

דוקא איז דעמאָלט זײַנס אַ מײסטערװערק געהאַט דורכגע-
פאַלען און אונז אַלעמען איז נישט פּױגעלדיג אױפ'ן האַרצען און
אין די קעשענעס...

דערזעהען מיר דאָ דעם „יאָלד“. ער שטעהט אַ בלייכער
און אַ נערוועזער, האַלט די האַנט ביים בוזים, וואו זײַן פּיעסע
ליגט, און קוקט אױף אונז ווי אַ צושראָקענער גולם...

— וואָס דאַרפט איהר, מיסטער?

— איך האָב אַ פּיעסע, — שטאַמעלט ער אַרויס צושראָקען,
מעשה קוני לעמיל...

קוקט איהם אָן פּראָפּעסאָר הורוויץ און רופט זיך אָן צו
איהם אונטער דער נאָז, ווי זײַן טבע איז געווען:

— וואָס האָט איהר דאָרט — אַ טראַגעדיע, אַ קאָמעדיע,
אַ דראַמאַ, אַ פאַרס?...?

זאָגט יענער:

— אַ דראַמע.

— ווי שילעך'ס אָדער ווי שעקספיר'ס?

ווערט יענער נאָך מעהר צוטומעלט.

און דאָ מאַכט איהם אײנער פון אונז אַ פּאַרשלאַג, אַז ער

זאָל לעזען פאַר אונז זײַן דראַמע.

און אַן אַנדער לײַ כאַפט אונטער:

— לעזען איז וועניג. ער דארף אונז ווייזען, ווי מיר זאָלען שפילען זיין דראַמע.

און אַ דריטער:

— נו אודאי, געוויס. אין גרים...

מיר צוטומלען איהם אזוי, אז איידער ער קומט צו זיך, איז ער שוין אויף דער ביהנע, און איינער פון אונז — לצים — זאָלכט איהם דעם פנים מיט ליאַק, און כליאַפ אַ שטיק באָרד אויף איין באַק! און אַ פאָר פויסטען פון אנדערע קוועטשען מיט אלע כחות אויף די האָר, אז עס זאָל זיך בעסער איינקלעפען אין דעם ליאַק, און באָלד דאָס אייגענע אויף דער אנדערער באַק און אויף דער מאָרדע — כליאַפ! כליאַפ! און מיט די פויסטען געדריקט אויף דעם, אז דער יונגע־מאַן כאָרעלעט שוין און גלאָצט מיט די אויגען, אזוי ווי אַן אָקס, וועלכען מען וואָלט געשטיקט... און דערנאָך: „לעזט, מיסטער!...“

נאָר געה, זיי אַ בריה און לעז, ווען די ליפען זיינען ווי צונויפגענעהט פון דעם קלעפענדיגען ליאַק. גרימירענדיג, האָט מען איהם שוין פאַר איין גאַנג די ליפען אויך פאַרגרימירט...

דער יונגע־מאַן איז אויסער זיך. די באַקען ברענען ביי איהם, די ליפען שמאַרצען. און ער שטויסט זיך אויף אָן, אז מיר האָבען איהם גענומען אויפ'ן צימבעל, צואוויינט ער זיך שיעור. ער פרוואוּט אַרונטעררייסען די באָרד פון די באַקען, איז כאָטש ריים אַרונטער צוזאַמען מיט דעם פלייש!...

צום סוף, מיר זיינען דאָך פאַרט אידען בני רחמנים, נעמען מיר אַרונטער פון איהם די באָרד; שטיקלאַך האָר דאָ און דאָרט לאָזען מיר פונדעסטוועגען איבער אויף זיין פנים, אלס אַנדענק, כדי ער זאָל געדענקען וואָס אַ „יאָלד“ באַקומט, ווען ער קומט דרעהען אַ קאַפּ מיט אַ פיעסע...
און דער דאָזיגער יונגע־מאַן (ער איז מיט יאָהרען צוריס געשטאַרבען) האָט דוקא שפעטער אויפגעפיהרט אויף דער אידן-שער ביהנע עטליכע פיעסען, וועלכע האָבען ערפאָלג געהאַט...

דאָס איז איין „שפּאַס“. אַן אנדערען דערצעהלט מיר נאָך
אַן אַקטיאָר:

קומט צו אונז אַמאָל איינער — אַ גראַסערימאַן, צי אַ
בוטשער, און אפשר טאַקע אַ שרייבער; ביי אונז איז ניט געווען
קיין אונטערשייד: אַ „יאָלד“ איז אַ „יאָלד“, ווער עס זאָל ניט
זיין! — קומט ער צו אונז: ער האָט אַ פּיעסע. וויל מען פון
איהם פּטור ווערען, איז דאָס דוקא אַ איד אַן אָנשיקעניש, אַ קלעס.
מען זאָגט איהם: מען דאַרף ניט; העלפּט עס ניט. ער
קומט ווידער, היינט, מאָרגען — מען קען גאָר פון איהם ניט לויז
ווערען.

קורץ, ער האָט ביי אונז גע'פּוועל'ט, מיר זאָלען אויסהערען
זיין פּיעסע.

קומען מיר זיך צונויף עטליכע אַקטיאָרען צו דער פּאַרלעזונג
און זעצען אריין דעם „יאָלד“ אין דעם סופּליאָר'ס קאַסטען און
הייסען איהם לעזען זיין פּיעסע.

אַליין בלייבען מיר אַלע שטעהן אויף דער ביהנע און הערען
זיך כלומרשט צו צו זיין לעזען.

און מיט אַמאָל, ווען דער „יאָלד“ האָט זיך דאָרט צוהיצט
מיט זיינעם אַ מאָנאָלאָג — באַז! מיר אַלע האָבען אויסגע-
שאַסען מיט איין קלאַפּ אין דעם סופּליאָר'ס קאַסטען אריין —
באַז-באַז, פון אַלע זייטען מיט פּיסטאַלעטען...

דער „יאָלד“ איז שיעור געשטאַרבען פאַר שרעק.
און אַז מיר האָבען איהם דערנאָך אַרויסגעשלעפּט פון
קאַסטען, איז ער געווען מעהר טויט איידער לעבעדיג.

מעהר האָט ער זיך שוין אינ'ם טעאַטער ניט געוויזען...
אַזוי האָט מען זיך אין יענער צייט אמוזירט אינ'ם אידישען
טעאַטער מיט „יאָלדען“, וואָס זיינען געקומען אהין מיט פּיעסען,
און אַזוי האָט מען דאָרט אָפּגעהיט דעם כבוד און די מאַכט פון
די געשוואוירענע פאַרפאַסערס.

און ווען מען ווייסט נאָך, אַז די דאָזיגע שפּאַסען האָט מען
זיך ערלויבט מיט נייע פּיעסען-שרייבער אפילו שוין נאָכדעם,

ווען גארדין האָט זיך שוין געהאַט אויסגעקעמפט אַ פּלאַץ אויף דער אידישער ביהנע, קען מען שוין פאַרשטעהן, וואָס גארדין האָט דאָרט געטראָפּען, ווען גארדין איז נאָך דאָרט ניט געווען... ברענגט דאָך ב. גארין אין זיין „געשיכטע פּונ'ם אידישען טעאַטער“ אַ פּאַסט, וואָס גארדין אליין האָט דערצעהלט, ווי אזוי די אַקטיאָרען האָבען איהם אויפגענומען, ווען ער האָט פאַר זיי געלייענט דעם „אידישען קעניג ליר“.

„ער האָט שוין דעמאָלט געהאַט אויפגעפיהרט אַ פּאָר שטיקער“, — דערצעהלט ב. גארין אין גארדינ'ס נאָמען, — „און דעם נאָמען גארדין האָט מען שוין דערמאָנט מיט דרד-ארץ אין די טעאַטער־קרייזען. נאָך פילע אַקטיאָרען האָבען זיך נאָך אלץ ניט געקענט אָפּגעוואוינען פון דעם געדאַנק, אז אַ נייער פאַר־פּאַסער איז אַ „יאָלד“, און בשעת גארדין האָט פּאַרגעלעזען זיין נייע פּיעסע, האָט איינער פון די אַקטיאָרען, און דוקא פון די וויכטיגסטע, דערביי געמאַכט אַזעלכע פּוילע שטיק, אז די אַנדערע האָבען זיך געהאַלטען ביי די זייטען פון לאַכען. כל זמן דער געלעכטער איז געווען אין די קאָמישע שטעלען, האָט גארדין איהם צוגעשריבען אויפ'ן חשבון פון דער פּיעסע; נאָר ווען אַ שאַל פון געלעכטער האָט באַגעגענט אַ דראַמאַטישע סצענע, האָט ער, גארדין, אויסגעשפּיצט זיינע אויערען און באַלד אויסגעפונען די אורזאַך דערפון. דער שפּאַס פון דעם אַקטיאָר איז געווען אזא גראַבער, אַז מען קען איהם ניט איבער־געבען אַויף פּאַפּיר“ (מיון קורסיוו).

און דאָס איז געווען אין אַ צייט, ווען דעם נאָמען גארדין דאָט מען שוין דערמאָנט מיט דרד-ארץ אין די טעאַטער־קרייזען! אַן אַנדערער אויף זיין פּלאַץ וואָלט זיכער אין אזא סביבה קיין תקומה ניט געקאָנט האָבען. ער איז אָבער געווען גארדין. און איך שטעל זיך פאַר, אז דוקא אָט די גראַבקיט און אָט די הפּקות האָבען אָנגערעגט דעם געבוירענעם לעהרער אין איהם, צו באַקעמפּען דאָס אין זיי און זיי ערציהען.

די שטאַרקע פּערווענליכקייט האָט אפּשר זיך געזאָגט:

— איך מוז מיט די פארלעצעם דרדיארץ לערנען!
 און דער אינסטיקט פון דעם געבוירענעם לעהרער:
 — א ווילד פאלק, מען מוז עס ערציהען!...

3.

מאָגלעסאָ פאַרוועהרט גאָרדינ'ען אַרײַנצוקומען אין שטאַטער, ווען מען
 פיהרט אויף זיין ערשטע פיעסע „סיביריא“ — גאָרדינ'ס נצחון.

דער ערשטער אידישער אַקטיאָר, וואָס האָט זיך אָנגעכאַפּט
 אָן גאָרדינ'ען, איז געווען יעקב אַדלער.

ערשטענס, האָט אַדלער בכלל געהאַט אַ שוואַכקייט צו אינ-
 טעליגענטען, מיט וועלכע ער האָט געקאָנט רעדען רוסיש. מיט
 די געשוואַרענע פאַרפאַסערס, ס'רוב רומענישע אידען, האָט ער
 דאָס ניט געקאָנט.

און, ווידער — און דערפאַר נאָך מעהר — איז אין זיינע
 אייגענע אינטערעסען געווען צו שטיצען אַזאַ שרייבער ווי גאָרדין.
 „ער איז געווען מיין משיח, מיין ערלייזער“, — האָט אַדלער
 זיך אַמאָל אויסגעדריקט פאַר מיר וועגען גאָרדינ'ען.

וואָרים בעת די אַלע אַנדערע הויפט־אַקטיאָרען האָבען גע-
 האַט שטימען און האָבען כמעט אין יעדער פיעסע געזונגען, האָט
 ער קיין שטימע ניט געהאַט און איז אינגאַנצען געווען אָנגעוויזען
 אויף ראָלען, אין וועלכע מען האָט ניט געדאַרפּט זינגען.

און ווען גאָרדין איז געקומען צו איהם מיט זיין ערשטער
 פיעסע „סיביריא“, האָט ער איהם, שטעל איך זיך פאַר, גלייך
 געוואונען מיט זיין גוטען רוסיש און שלעכטען אידיש רעדען, און
 מסתמא אויך מיט זיין אימפּאַזאַנטער פערזענליכקייט, און דער-
 נאָך, אז ער האָט איבערגעלייענט די פיעסע — מיט דער ראָל
 וואָס ער האָט דאָרט פאַר זיך דערזעהן. און אָט ביי דער דאָזיגער
 פיעסע „סיביריא“ האָט גאָרדין געהאַט זיין ערשטען צוואַמענ-
 שטויס מיט די אַקטיאָרען.

דערצעהלט מיר אַ אָן ב ל א נ ק, וועלכער האָט אין
 יענער פיעסע געשפּילט די ראָל פון דעם דאָקטאָר:

— אין קאמפאניע מיט אדלער'ן זיינען געווען מאָנאָלעסקאָ, קעסלער, פיינמאן, ער, בלאַנק, און נאָך אַנדערע. אויסער אדלער'ן, איז קיינער פון דער קאמפאניע ניט באַ גייסטערט געווען פון דער פיעסע. זי איז אזוי ניט עהנליך געווען צו די אַנדערע שטיקער, וואָס מען האָט ביז איהר אויף אונזער ביהנע געשפילט.

די העלדען האָבען גערעדט אידיש, ניט דייטשמעריש מיט פתח'ן. עס האָט דאָרט אפילו געפעהלט דער היסטאָרישער אויס־געשריי: „דער אַלמעשטיגער גאָט אים מיינ צייגע“, וואָס אָהן דעם דאָזיגען „אַלמעשטיגען צייגע“ איז זיך אין יענער צייט קיין פיעסע ניט באַנאָגען.

דערצו נאָך איז דאָרט איינער פון די העלדען, דער סלעדאָ וואַטעל סאבוראָוו, געווען אַן עהרליכער גוי און דער פרומער איד בערל טאַראַטוטיע, — אַן אויסוואורף, אַ מסור, אַן אַכזר. אַן עהרליכער גוי אין יענער צייט אין אַ אידישער פיעסע — ניכער האָט דאָרט געקאָנט פאַרקומען אַ ווייסע וואַראָנע! בפרט נאָך, ווען זייט ביי זייט מיט דעם דאָזיגען עהרליכען גוי איז דאָרט פאַרגעשטעלט געווען אַ פרומער איד, וועלכער איז געווען אזאַ מיאוס'ער נפש...

האָבען כמעט אַלע אַקטיאָרען, אויסער אדלער'ן, געמאַכט חוזק פון דער פיעסע, און מאָנאָלעסקאָ האָט גאָר ערקלערט: — אָט דער איד, דער פאָניע, מיט דער שוואַרצער באָרד, איז, דאַכט זיך מיר, גאָר אַן אַנטיסעמיט!...

מאָנאָלעסקאָ האָט נאָך אַן אַנדער אורזאָך געהאַט צו זיין ניט צופרידען מיט דער פיעסע, מחמת דער קאָמישער העלד דאָרט, דער משרת שפּענדיק, איז אויך גאָר ניט עהנליך געווען צו די קאָמישע ראָלען, וואָס ער איז געוואוינט געווען צו שפּילען אין די פריהערדיגע פיעסען.

עפעס האָט דער שפּענדיק גערעדט ניט דורכאויס נאַריש־קיטען און צייטענווייז איז ער אפילו געווען טראַגיש. אַ קאָ־מיקער, וועלכער דאַרף שפּרינגען און טאַנצען, און שטאַמלען בעת

ער רעדט, און אָפּשלאָגען זיך די נאָז אָן דער טיר, און זיין אַזוי אידיאָטיש, אז אפילו דער אייזעל, דאָס „ווערטע פּובליקום“ (פון יענער צייט און פון היינטיגער צייט אויך), זאָל דערפיהלען, ווי קלוג דאָס איז אין פאַרגלייך מיט דעם דאָזיגען שליס-מזל אויף דער ביהנע, — קורץ, אז אָט דער קאָמיקער, וועלכער מוז מאַכען לאַכען דעם פּובליקום, זאָל מיט אַמאָל ווערען אַ טראַגישער העלד. אזא מיין „קאָמיזם“ האָט טאַקע נאָר געקאָנט איינפאַלען אַ שרייבער אַ „יאָלד“.

די פּיעסע אָבער האָט מען דאָך באַשלאָסען אויפצופיהרען, ווייל יעקב אַדלער האָט איינגעריסען פאַר איהר די וועלט. האָט מען זי אָנגעהויבען צו שטודירען.

אַ גאַנצע וואָך האָט זיך גאָרדין ניט באַוווּזען אויף די פּראָבען. מסתמא האָט ער געמיינט, אז דאָ אויף דער אידישער ביהנע ווערען אויפגעפיהרט פּיעסען ווי אויף דער רוסישער. דאָס הייסט, דער רעזשיסאָר שטודירט איין מיט די אַקטיאָרען די פּיעסע און דער אויטאָר קומט ערשט צו דער גענעראַל-פּראָבע.

פרייטאָג, צו דער גענעראַל-פּראָבע, איז ער געקומען. ער טוט אַ קוק: אינ'ם ערשטען אַקט זינגט קעסלער מיט'ן כּאָר אַ גאַנצע אָפּעראַ.

פרעגט ער: וואָס איז דאָס?
ערקלערט מען איהם: היות ווי קעסלער (ער האָט געשפּילט דעם סליעדאָואַטעל סאַבוראָוו) דאַרף זיך גרייטען צו אַ קאַנצערט פאַר דעם „רויטען קרייז“, פאַסט זיך פאַר אַ סליעדאָואַטעל צו זינגען עפעס לייטישע מוזיק, האָט דערפאַר מאָגולעסקאָ איינגעד-שטודירט מיט איהם פון דער אָפּעראַ „רענאַני“...
טוט זיך גאָרדין אַ גלעט די באָרד און זאָגט:
— לאַדנאָ!...

מאַכט מען דערנאָך פּראָבע פון דעם דריטען אַקט... מיט אַמאָל שפּרינגט אַרויס מאָגולעסקאָ, וועלכער שפּילט דעם משרת שפּענדיק, מיט אַ טענצעל און אַ קופּלעמעל, וואָס ער אַליין האָט פאַרפאַסט.

גארדין שטעלט אן אויף איהם זיינע ביסטרע אויגען:
 — וואָס איז דאָס? — שרייט ער. — טשטאָ עטאָ זא
 סווינסטוואָ? (וואָס איז דאָס פאר אַ שוויינעריי?)
 ענטפערט מען איהם:

— אַ קאָמיקער. ער מוז דאָך עפעס זינגען און טאנצען...
 — נייע פאָזוואָליו, מערזאָווצי! — שרייט גארדין. — ער
 וועט ניט ערלויבען.

איז מאָגלעסקאָ אויך אַרויס פון די כלים און ענטפערט,
 ווייזענדיג איהם אַ פייג:
 — וואָט טעביע, האַנטשי, קניש! (קריגסט ביי מיר אַ קניש,
 האַנטשי!).

באקומט ער צוריק פון גארדינ'ען נאָך אַ האַרבערען וואָרט,
 און מאָגלעסקאָ ווידער צוריק, און קעסלער און פיינמאן מישען
 זיך אויך אריין, האַלטען מיט מאָגלעסקאָ'ן. בלויז איין אַדלער
 האַלט מיט גארדינ'ען.

צום סוף דערגרייכט דער סקאַנדאַל צווישען גארדינ'ען און
 מאָגלעסקאָ'ן ביז צו דער העכסטער מדרגה. מאָגלעסקאָ שרייט צו
 איהם:

— אַרויס, דו שוואַרצע באָרד, דו אַנטיסעמיט, דיין דוך זאָל
 אין טעאָטער ניט זיין!

און מען האָט גארדינ'ען פון טעאָטער אַרויסגעטריבען...
 נאָך מעהר: צו דער ערשטער פאַרשטעלונג פון זיין „סי-
 ביריא“ האָט גארדין זיך ניט געמאַרט באַווייזען אינ'ם טעאָטער,
 מחמת מאָגלעסקאָ האָט ערקלערט, אויב גארדין קומט, וועט ער
 ניט שפילען.

און גארדין איז אין טעאָטער ניט געקומען צו דער ערשטער
 פאַרשטעלונג פון זיין ערשטער פיעסע...
 די ערשטע צוויי אַקטען פון דער פיעסע זיינען שרעקליך
 דורכגעפאלען.

דער עולם האָט געהוקעט און געשיקעט, און געלאַכט פון דער

פיעסע און פון די אקטיווארען. אדלער האָט זיך געפיהלט אמת
אומגליקליך.

נאָכ'ן צווייטען אַקט איז ער ערשינען פאַר דעם עולם און מיט
אמת'ע טרערען אינ'ם קול האָט ער געהאַלטען, ווי בלאַנק גיט מיר
איבער, אומגעפעהר אזא רעדע:

— פארשעמט און ערנידעריגט שטעה איך, דעם קאַפּ איינגע-
בויגען פאַר בושה, וואָס איהר, גאַספּאַדאַ, קאַנט גיט פאַרשטעהן
אזא מייסטערווערק פונ'ם באַריהמטען רוסישען פּיסאַטעל יאַקאָוו
מיכאַילאָוויטש נאָרדין. גאַספּאַדאַ, גאַספּאַדאַ, ווען איהר וואָלט
פאַרשטאַנען, וואָס פאַר אַ גרויס ווערק מיר שפּילען היינט פאַר
איך, וואָלט איהר גיט געלאַכט און גיט געהוקעט! ...
און דאָ האָט זיך אדלער צואוויינט אויפ'ן קול. אויף דעם
פובליקום האָט עס געמאַכט אַ שטאַרקען איינדרוק, און עס האָט
איהם שטאַרק אַפּלאָדירט.

דערנאָך האָט מען גענומען שפּילען דעם דריטען אַקט. דאָס
פובליקום האָט זיך געענדערט, און אין דער סצענע, ווען אדלער-
ראָזענצווייג איז געקומען צו בערל טאַראַטויע זיך בעטען, ער זאָל
רחמנות האָבען אויף איהם און זאָל איהם גיט מסר'ן, איז יום כּפור
געוואָרען אינ'ם טעאַטער...

און נאָך דעם דריטען אַקט, ווען דער פאַרהאַנג איז געפאַלען,
האָט דער עולם ווידער שטאַרק אַפּלאָדירט.

און נאָך מעהר האָט אויסגענומען ביים עולם די סצענע אין
דעם עפּילאָג פון „סיביריאַ“, וואָס מען האָט דעמאָלט געשפּילט,
בעת מען פאַרשיקט ראָזענצווייג'ן צוריק אויף קאַטאַרגע און זיין
משרת שפּענדיק געזעגענט זיך מיט איהם.

ווען מאָגלעס קאָ-שפּענדיק האָט דאָן אַרויסגעערדט: „כאָ-
זיאַיאַן, מיר צושיידען זיך“, האָט ער אַליין זיך אזוי צואוויינט,
אַז ער האָט ווייטער גיט געקאַנט רעדען.

דער נרויסער קינסטלער האָט אזוי געשפּילט די ראָזיגע נאָר-
גיט קאָמישע סצענע, אַז פון צווישען דעם עולם אינ'ם טעאַטער האָט
זיך דערהערט אַ יאַמערען אויפ'ן קול...

דער דאָזיגער ערפֿאַלג האָט באַוואויגען מאָגלעסקאַן איבער צובעטען גאָרדינ'ען.

און גלייך נאָך דער פּאַרשטעלונג, יענעם פּרייטאָג ביינאכט, איז ער מיט דער גאַנצער קאָמפּאַניע אַוועק אין 318 ברום סטריט, וואו דער אַמאָליגער אַקטיאָר בוים האָט אין אַ קעלער געהאַלטען אַ רעסטיאָראַן, מען האָט גערעכענט צו טרעפען דאָרט גאָרדינ'ען. גאָרדין איז דאָרט ניט געווען. מען האָט איהם אָבער אויפֿגעזוכט און געבראַכט אַהין אין קעלער.

דאָן האָט איהם מאָגלעסקאַן איבערגעבעטען :

— יאַקאָוו מיכאַילאָוויטש, זייט מיר מוחל מיין גראַבקיט... שבת איז גאָרדין געקומען אין טעאַטער און האָט געזעהן צום ערשטען מאל זיין פּיעסע.

און דער עולם צוזאַמען מיט די אַקטיאָרען האָבען איהם געמאַכט אַן אַוואַציע.

יעקב אַדלער האָט זיך געפּיהלט גליקליך און יעקב גאָרדין האָט געפּיהלט זיין ערשטען נצחון איבער די אירדישע אַקטיאָרען, וואָס איהם איז באַשערט געווען צו זיין זייער לעהרער און ערציהער.

4.

ווי אַזוי די אַקטיאָרען האָבען זיך געדאַרפט בויגען פאַר זיין ווילען. — זיין קאַמף געגען די „סטאַרס“ פון דעם אירדישען טעאַטער.

גאָרדינ'ס קאַמף געגען די אַקטיאָרען און דער גאַנצער דאָ-מאָסלטרדיגער טעאַטער-סביבה האָט זיך נאָך ווייט ניט געענדיגט מיט זיין נצחון איבער מאָגלעסקאַן אין זיינע קאַלעגען, וואָס האָבען איהם איבערגעבעטען נאָך דער ערשטער פּאַרשטעלונג פון „סיביריאַ“.

ביי זיין פּיעסע „דער אירדישער קעניג ליר“ האָט ער ווידער אַ „סטיטשקע“, און דוקא מיט יעקב אַדלער'ן אַליוו, דאָס הייסט, מיט דעם איינציגען אַקטיאָר, וועלכער האָט איהם פּריהער אַזוי געשטיצט.

די אורזאַך פון דער דאָזיגער „סטיטשקע“ איז געווען, הלמאי

אדלער האָט אַריינגעשטעלט זיין אייגענע „פּראָזא“ אין דער פּיעסע — אַנב, אַ שוואַכקייט, פון וועלכער אדלער האָט שטענדיג געליטען...

די דאָזיגע „סטיטשקע“ האָט זיך ווידער געענדיגט מיט דעם, וואָס אדלער האָט איבערגעבעטען גאָרזינ'ען. און אנדערש האָט גאָר ניט געקאָנט זיין. מחמת אדלער אין דער ראָל פון דעם „אידישען קעניג ליר“ האָט נאָך מעהר אויס־גענומען ווי אין „סיביריא“.

חויז דעם, האָבען גאָרזינ'ס פּיעסען צוגעצויגען אַ קלאַס באַ־זוכער, וואָס מען האָט פּריהער אינ'ם אידישען טעאַטער ניט געזעהן. די אינטעליגענץ, וועלכע האָט פּריהער אין דעם אידישען טעאַטער ניט אַריינגעשמעקט, מחמת זי האָט אין איהם געזעהן ניט מעהר ווי אַ באַלאַנאַן, האָט איצט אַפּלאָדירט גאָרזינ'ס פּיעסען און די אַקטאָרען, וועלכע האָבען אין זיי געשפּילט.

וויל מען פאַרשטעהן די גרויסע באַדייטונג פון גאָרזינ'ס פּיעסען פאַר דער דאַמאָלסטדיגער אידישער ביהנע, מוז מען זיך דערמאָנען, וואָס פאַר אַ פּנים זי האָט פּריהער געהאַט.

מיט אַלע זייערע ליטעראַרישע און דראַמאַטישע חסרונות, האָבען זיי, קאָן מען זאָגען, רעוואָלוציאָניזירט די אידישע ביהנע, איהר אַ נייעם מענשליכען פּנים געגעבען און אַ נייעם מענשליכען אינהאַלט.

אַ מין וואונדער האָט די אידישע אינטעליגענץ פאַר איהרע אויגען דערזעהן: דער נעכטיגער באַלאַנאַן האָט אָנגענומען די געשטאַלט פון אַן אמת'ן טעאַטער און אין די נעכטיגע לציים־פּורים־שפּילער האָט זי מיט אַמאָל דערזעהן פּונקען פון קינסט־לערישען טאַלאַנט.

אין פאַרגלייך מיט די הילצערנע מענשעלאַך פון די פּריהער־דיגע שטיקער, האָט זי אין גאָרזינ'ס פּיעסען דערזעהן מענשען, וועלכע האָבען גערעדט אַ מענשליכע שפּראַך, געדענקט מענשליך, געליטען און געקעמפט מענשליך און וועלכע האָבען אויסגעדרויקט אַ מענשליכע אידעע...

דערפאר האָט זי אזוי אַפּלאָדירט גאָרדינ'ען און זיינע פּיעסען און די אַקטיאָרען, וועלכע האָבען זיך אין זיי אויסגעצייכענט. און זיין ערפּאָלג ביי דער אינטעליגענץ האָט נאָך פאַרשטאַרקט און פאַרטיפּט זיין איינפּלוס אינ'ם טעאַטער און מען האָט דאָרט פאַר איהם אַלץ מעהר דרך־אַרץ געקראָנען. וואָלט ער אָבער ניט געווען אזא פּערזענליכקייט און וואָלט ער די אַקטיאָרען ניט אימפּאָנירט אזוי מיט זיין האַלטונג, וואָלט ער דאָך זיין איינפּלוס אויף זיי לאַנג ניט אָנגעהאַלטען. ווייל די פּיעסען פון דעם אַנדערען סאָרט האָבען שטענדיג געהאַט ניט־אינאין־ערך א גרעסערען מאַטעריעלען ערפּאָלג איידער זיינע, וועלכע האָבען ס'רוב קיין קאַסען־ערפּאָלג אינגאַנצען ניט געהאַט.

זיין האַלטונג און נאָך דאָס, וואָס זיינע פּיעסען האָבען אָנ־געצונדען אין די אַקטיאָרען דאָס קינסטל־פּיער, די קינסטל־ער־אַמביציע, און דערצו נאָך, וואָס די פּרעסע האָט שטענדיג וועגען זיינע פּיעסען געשריבען, בעת וועגען די שטיקער פון דעם אַנדערען סאָרט האָט זי קיינמאָל קיין וואָרט ניט פאַרלאָרען, און דער שטענ־דיגער קרייז פון זיינע פאַרעהרער אינטעליגענטען אַרום איהם, — דאָס אַלצדינג אינאיינעם האָט געזיכערט זיין איינפּלוס אויף די אַקטיאָרען.

ער האָט זיין איינפּלוס אויסגענוצט אויף א געהעריגען אופן, אזוי ווי ער האָט געפּיהלט און פאַרשטאַנען. פאַר די אַקטיאָרען האָט ער שטענדיג געהאַלטען דעם רבינ'ס טייטעל און אַמאָל — דעם רבינ'ס קאַנטשיק... ער האָט געלערענט מיט זיי און זיי ערצויגען. זיי האָבען איהם געמוזט פּאָלען. זיי האָבען זיך געמוזט בויגען פאַר איהם.

ער איז געווען א בלוטיגער אביון און א לאַנגע צייט איז ער פשוט מיט'ן שטיקעל טרוקענעם ברויט אָפּהענגיג געווען פון דעם גוטען ווילען פון די אַקטיאָרען, אָבער ער איז אין אַלע צייטען געבליבען דער אייגענער גאָרדין.

ב. גאָרדן, אין זיין „געשיכטע פונ'ם אידישען טעאָטער“, ברענגט אזוינע כאַראַקטעריסטישע פאַקטען וועגען גאָרדינ'ען: מען דארף אויפיהרען זיין פיעסע „פאָגראָם“. ביי די פראַכען וויל דער אַקטיאָר פינקעל, וועלכער רעזשיסירט די פיעסע, אַריינשטעלען אַ האַפּקע און אַ קופּליעמעל. גאָרדין איז געגען דעם. און אַז פינקעל ערקלערט, אַז ער וועט טאָן ווי ער פאַר-שטעהט, נעמט גאָרדין אַוועק די פיעסע און פאַרלאָזט דעם טעאָטער. ער קערט זיך אום צוריק ערשט דעמאָלט, ווען מען זאָגט איהם צו, אַז מען וועט טאָן ווי ער וועט הייסען.

די נויט צווינגט איהם צו שפילען די ראָל פון דעם פּריסטאוו אין דער דאָזיגער פיעסע. קומט פאַר אַ סצענע, ווי שרה העני האַלפּערין טראָגט צו דעם פּריסטאוו אַ שטיקעל פיש מיט שנאָפּס, און חנפּה'נענדיג איהם, ווינשט זי איהם, אַז ער זאָל עסען געזונטערהייט. שפילט די דאָזיגע ראַל מאַדאָם ב י נ ע א ב ר א מ א ו י ט ש. האָט זי צוגעבען אפּאָרט: „דערוואָגען זאָל ער ווערען!“

„גאָרדין“ — דערצעהלט ב. גאָרדין — „האָט פאַרגעסען, אַז ער אליין שפילט איצט אויך פאר'ן עולם, האָט מיט'ן קולאַק אַ זעץ געטאָן אין טיש און אַ געשריי געמאָן: „הערט אויף! דאָס איז אין מאַנוסקריפּט ניטאָ!“

און אַן אנדער מאָל איז גאָרדין געזעסען אין אַ לאָזשע, ווען מען האָט געשפילט זיינע אַ פיעסע. מאָגלעסקאָ האָט דאָרט געשפילט אַ קאָמישע ראָל און ער האָט זיך ערלויבט אַריינצו-שטעלען אַן אייגענעם ווייז. גאָרדין האָט פון דער לאָזשע איהם אויסגעזירעלט אויפ'ן קול.*

ל ע אָן ב ל א נ ק דערצעהלט מיר אזא כאַראַקטעריס-טישען פאַקט וועגען גאָרדינ'ען: ווען דער לעצטער האָט אויפגעפיהרט אַ פאַר יאָהר פאַר

(* זעה: ב. גאָרדינ'ס „געשיכטע פונ'ם אידישען טעאָטער“—ל. ק.)

זיין טויט „אלישע בן אבויה“ מיט אדלער'ן, אין גרענד טעאטער, און די דאָזיגע פיעסע איז דורכגעפאלען, האָט עס איהם זעהר וועה געטאָן, ווייל ער האָט פיל געהאלטען פון איהר. נאָכדעם האָט ער אויפגעפיהרט אין יענעם טעאטער זיין פיעסע „דער פרעמדער“, וועלכע האָט דוקא שטארק אויסגענומען.

האָט דער ערפאָלג פון דער צווייטער פיעסע, פון וועלכער ער האָט ניט געהאלטען, איהם נאָך מעהר וועה געטאָן.
האָט ער איינמאָל, ווען דאָס פובליקום האָט איהם ארויס-גרופען, געהאלטען אזא רעדע:

— „איך האָב אייך געגעבען א פיעסע „אלישע בן אבויה“, איז זי אייך ניט געפעלען געווען און מיר איז זי זעהר געפעלען געווען. האָב איך אייך איצט געגעבען אן אנדער פיעסע, „דער פרעמדער“, איז זי אייך געפעלען און מיר — זעהר ניט. וואָס לויפט איהר צו אזא נאָרישער מעלאָדראמע? וואָס געפעלט אייך דאָרט?“

און ווען אדלער האָט געמאכט א געוואָלד:
„מיסטער גאָרדין, וואָס האָט איהר געטאָן? איהר דער-הרנ'עט דעם סוקסעס“, האָט גאָרדין איהם געענטפערט:
„איך האָב דעם עול־סגולם דעם אמת געזאגט!...“
דאָס האָט דער לעהרער גאָרדין אין יענעם מאָמענט פראָטעסטירט געגען דעם גאָרדינ'ען, וועלכער האָט אין א שוואַכער מינוט, צי נאָר אין א מינוט פון פארצווייפלונג, הלמאי זיין פיעסע „אלישע בן אבויה“, ווילכע איז איהם טייער געווען, איז דורכ-געפאלען, האָט אָנגעשריבען א פיעסע, האָבענדיג אינ'ם זינען בלוז דעם קאסען-ערפאָלג...

אזעלכע מינוטען האָט ער געהאט א סך, ווען ער האָט געשריבען פיעסען, האָבענדיג אין זינען דער עיקר דעם קאסען-ערפאָלג, איבערהויפט אין די ערשטע יאָהרען פון זיין ביהנען טעטיגקייט. זיי זיינען אָבער בשום אופן ניט כאראקטעריסטיש פאר גאָרדינ'ען. די פיעסע וואס זיינען כאראקטעריסטיש פאר

איהם זיינען נאָר יענע, אין וועלכע דער לעהרער גאָרדין
האָט זיך אויסגעדריקט.

5.

די ערציהערשע ריכטונג פון זיינע פיעסען; דער לעהרער, וואָס
פרעדיגט זיין לעהרע דורך זיין.

שוין אין זיין ערשטער פיעסע „סיביריא“ טרעט ארויס
גאָרדין דער לעהרער. ער לערענט דאָרט:

— איהר, אידען, גלויבט, אז יעדער גוי איז א המן הרשע,
ניט אמת. אָט איז דער „סלעדאָוואַטעל“ סאבוראָוו אַ גוי, און
זעהט, וואָס פאר אַ סימפאטישער מענש ער איז!

און, פארקערט, מען קען זיין א פרומער איד און לויפען דריי
מאָל אין טאָג אין בית-המדרש דאוונען, און לערנען משניות נאָכ'ן
דאוונען, און זיצען אין דער היים איבער אַ בלאַט גמרא, און דאָך
ניט האָבען קיין פונק רחמנות און מענשליכקייט אינ'ם הארצען.
אָט איז אייך אזא פרומאק ווי בעריל טאַראַטוטעי... ער דאווענט
מיט כונה, לערענט תורה, איז, דאכט זיך, א גאנצער ר' שמיעלעקע
מיט'ן רבונג של עולם, און זעהט וואָס פאר אַן אכזר ער איז.
זיין אכזריות טרייבט זיין אייגענע טאָכטער צו זעלבסטמאָרד,
און, כדי פטור צו ווערען פון א קאָנקורענט, מסר'ט ער דעם
אומגליקליכען ראָזענקראַנצ'ען. עס העלפט ניט, וואָס זיין קרבן,
ראָזענקראַנץ, בעט זיך ביי איהם, וויינט פאר איהם, אז ער זאָל
איהם ניט אומגליקליך מאכען — זיין הארץ בלייבט הארט ווי א
שטיין. ווייל מענשליכקייט פעהלט דאָרט, די ליבע צום מענשען,
וואָס אָהן דעם איז פרומקייט און תורה-לערנען ניט מעהר ווי א
פוסטע פאָרם.

דער עיקר איז מענשליכקייט, ליבע צו דעם אנדערען, דאָן
איז קיין חילוק ניט, — איד צי גוי. דאָן איז דער גוי סאבוראָוו
אויך סימפאטיש. אפילו ער, דער רוסישער סלעדאָוואַטעל, איז
מענשליך, ווען אין זיין הארץ לעבט די ליבע...

אין דער דאָזיגער פיעסע פיהלט זיך דער אָנהענגער פון

טאָלסטאָי דעם מאָראַליסט און דער גרינדער פון דער סעקטע „ביבליצעס“...

אַט אין דעם גייסט, ווייזט זיך מיר אויס, איז אויך געשריבען זיין פיעסע „דער אידישער קעניג ליער“.

הגם דער סוזשעט פאר דער פיעסע האָט ער גענומען טיילווייז פון שעקספיר'ס „קעניג ליר“, און טיילווייז פון אַ דייטשער פיעסע „קעניג קרויזא“, איז זי דאָך אינגאנצען זיינע. גוט אָדער שלעכט ווי די מענשען זיינען דאָרט ניט געשילדערט פון דעם ליטעראַרישען און דראַמאַטישען שטאַנדפונקט, זיי זיינען אָבער זיינע מענשען, אידישע געשטאַלטען, אידישע סצענעס, אַ אידישע סביבה, און, דער עיקר, דער לערער גאָר דיין דריקט זיך אויס דורך דער דאָזיגער גאנצער פיעסע.

אַהן ליבע אינ'ם האַרצען זיינען פרומקייט און תורה-לערנען א פוסטע פאָרם.

אַט איז דוד'משה'לעס שעחן אידיש הויז, פול מיט תורה און פרומקייט. איין איידים איז אַ חרית, אַ טרוקענער מתנגד, דער אַנדערער — אַ פלאַמענדיגער חסיד. זעהט איצט, ווי אין אזא פרומער אידישער סביבה באַגעהט מען זיך אפילו מיט אַן אייגענעם טאַטען, ווען די ליבע פעהלט!

און מיט נאָך וואָס פאַר אַ טאַטע'ן, כמעט אַ „קעניג ליר“. פאַר זיין לעבען צוטיילט ער זיין ירושה צווישען זיינע קינדער, ווען ער באשליסט אוועקצופאהרען קיין ארץ ישראל. דערביי קרוודעט ער זיין אינגסטער טאָכטער טייבעלע'ן, וועלכע קריגט ניט איהר חלק ירושה, מחמת זי איז אַ היינט-וועלטליגע, איז ניט אזוי פרום ווי איהרע אַנדערע שוועסטער, און איז נאָך דערצי פאַרליבט אין דעם לעהרער, דעם אַפיקורס יאַפע'ן. דער סוף, ווען דער „אידישער קעניג ליר“ קעהרט זיך אום צוריק פון ארץ ישראל אהיים צו זיינע קינדער, האָט ער ניט קיין היים.

די קינדער זיינע, וואָס ער האָט צווישען זיי פארטיילט זיין גאַנץ פאַרמעגען, ווארפען זיך מיט איהם ארום, ווי מיט אַ בייזער

אָנשיקעניש. שיקען איהם און זייער מאמע'ן ארום איינער צום אנדערען. זיי ארט אפילו ניט, וואס ער איז בלינד.

און, צום סוף, ווער האָט אויף איהם רחמנות? דוקא די ניט־פרומע טייבעלע און דער אפיקורוס יאפע...

אזוי איז ער אין זיינע ווייטערע פיעסען. דער לעהרער איז ער, וואָס פון דער ביהנע ארונטער זאָגט ער זיינען עמישען וואָרט, זיינען באלעהרענדיג ווארט.

א בעסערע, צי אן ערגערע פיעסע, אן אריגינעלע, צי א באַארבייטע, — אין יעדער פון זיי איז ער אָבער אויסען צי זאָגען זיינען אמת...

אפילו אין זיינע ערגסטע פיעסען קאָן מען געפינען זיין וואָרט, אָדער זיינע „ווערטלאך“, דורך וועלכע ער, גארדין דער לעהרער, דריקט זיך אויס.

זיין אמת האָט ער שטענדיג דרייסט ארויסגעזאגט. ער האָט זיך קיינמאָל ניט גערעכענט, צי דאָס לוינט זיך איהם, צי ניט.

זיינע שטארקסטע חסידים האָט ער געהאט צווישען די ראדי־קאלע אַרבייטער, צווישען די יוניאָן־לייט. האָט ער אָבער באַ־מערקט צווישען די יוניאָן־פיהרער דעם טיפ פון דעם יוניאָן־פאָליטישען הודזאָק, האָט ער איהם אין זיין פיעסע „דער רוסישער איד“ ארויסגפיהרט און איהם געגעבען דעם באַריהמטען אויס־דרוק: „צו וואָס דאַרף איך שכל, אַז איך האָב אַ קאָנסטיטוציע“...

דאָס האָט אויפגעבראַכט געגען איהם די יוניאָן־פיהרער. ער האָט זיכער זיך געריכט אויף דעם. ער האָט אָבער אומדערשראָקען דאָס אַרויסגעזאָגט, ווייל דאָס איז זיין אמת געווען...

דעם טעאָטער האָט ער באַטראַכט אַלס טריבונע, פון וועלכער ער קאָן פּרעדיגען זיינע אידעען, כדי צו דערצייען און אויפצו־קלערען דאָס פאָלק.

ער האָט עס — געדענק איך — אַמאָל אויסגעדריקט אין אַ דעדע, וואס ער האָט געהאַלטען אין טהאַליע טעאָטער, בעת מען האָט געשפּילט זיין „גאָט, מענש און טייפּעל“.

„גאָט, מענש און טייפּעל“ איז די ערשטע צייט געהאַט דורכ־

געפאלען, האָט גאָרדין זיך דאָן אין אַ רעדע צווישען די אַקטען
 אומגעפעהר אזוי אויסגעדריקט:
 — עס איז לייכטער צו שרייבען אַ פיעסע, וואָס זאָל געפעלען,
 איידער אַ פיעסע, וועלכע זאָל ניט געפעלען. די פיעסען פון
 הורוויץ געפעלען. מיינע פיעסען און די פיעסען פון מיין קאלעגע
 איבסען געפעלען ניט. זיינען זיי ערגער איידער הורוויץ'עס?
 דאָס, גלויב איך, וועלען אפילו אונזערע טעאטער־קריטיקער זיך
 שעמען צו זאָגען. וואָס דען? אונזער טעאטער־פובליקום איז
 נאָך ניט דערציגען גענוג פאַר אַן אמת'ער, ערנסטער פיעסע, וועלכע
 באַהאַנדעלט אַ וועלט־פראָבלעם. דערפאַר — און ער האָט דאָ
 אַ שמיכלעל געמאָן — וועל איך זיי געבען נאָר אזעלכע ערנסטע
 פיעסען ווייטער, ביז זיי וועלען אָנהויבען צו פיהלען אַ מעם איז
 דעם. דאָס טעאטער איז ניט קיין טינגעל־טאַנגעל באַלאַנאַן, ניט
 קיין פלאַץ צו אַמוזירען אויף אַ נאַרישען אופן אַ נאַריש פובליקום,
 נאָר אַ שוהל, וואו דאָס אנגענעמע און דאָס נוצליכע זיינען די
 לעהרער און די ערציהער. אזוי ווייניגסטענס איז דאָס טעאטער,
 וואו מיינע פיעסען ווערען געשפילט...
 אזא קום האָט גאָרדין אליין געהאַט אויף דער ביהנע און אויף
 זיין טעטיגקייט אַלס פיעסען־שרייבער.

6.

די ווירקונג, וואָס זיין „פראָזאַ“ האָט געהאַט אויף די אַקטיאָרען
 און אויפ'ן פובליקום.

ווען די אַקטיאָרען, — גאָרדינ'ס חסידים, — האָבען געוואָלט
 אויסדריקען זייער באַוואונדערונג פאַר איהם אַלס דראַמאַטורג,
 האָבען זיי געזאָגט:

— גאָרדינ'ס פראָזאַ! ...

און דאָס האָט געמיינט כמעט דאָס זעלבע, ווי חסידים פון אַ
 רבי'ן וואָלטען געזאָגט:

— די הייליגע ווערטער פון איהם! ...

עס וועט גארניט זיין איבערטריבען, ווען איך וועל זאָגען, אז זיין „פּראָזא“ האָט זיי פשוט פאר'כשוּפ'ט.

ניט דוקא דערפאר, ווייל זי זאָל האָבען געווירקט אויף זיי מחמת איהר גאנץ באזונדערער שעהנקייט, פרישקייט, זאפטיגקייט און פילפארביגקייט, צי מחמת איהרע גאנץ באזונדערע פאָעטישע מעלות, — ניין, נאָר דערפאר, און דער עיקר דערפאר, מחמת זיין „פּראָזא“ איז געווען פול מיט קלוגע, באַלעהרענדע ווערטלאַך, מיט אפאָריזמען, וועלכע האָבען געמאכט אן איינדרוק סיי אויף זיי, די אַקטיאָרען, און סיי אויפ'ן פובליקום.

זיין „פּראָזא“ האָט שטענדיג געפריידיגט; דער קול פון דעם לעהרער, דעם פריידיגער, האָט זיך כסדר געהערט אין איהר. דאָס איז געווען זיין שוואַכקייט און דאָס איז אויך געווען זיין שטאַרקייט.

זיין שוואַכקייט אין דעם ליטעראַריש דראַמאַטישען זין. מחמת אָפט האָבען זיינע ביהנע-געשטאַלטען אויסגעדריקט געדאַנקען, וועלכע האָבען זיך גאָרניט גערומעלט ניט מיט דעם כאַראַקטער פון די דאָזיגע פארשוניען און ניט מיט זייער גייסטיגען באַנאַזש.

און זיין שטאַרקייט איז דאָס געווען, — ווייל דוקא דערפאר, וואָס זיינע העלדען האָבען אזויפיל געפריידיגט און געזאָגט אזוינע קלוגע אפאָריזמען, האָט זיין עולם אין איהם געזעהן דעם גרויסען דראַמאַטורג און באַגייסטערט איהם אפלאָדירט.

כמעט יעדע פון גאָרדינ'ס פיעסען דריקט אויס אן אידעע, באַהאַנדעלט א פּראָבלעם. אָבער די אידעע, צי דאָס פּראָבלעם, ווערט זעלטען אָרגאַניש אַרױסגעלעבט פון דער פיעסע גופא, נאָר ווערט ס'רוב אַרױסגעזאָגט פון גאָרדינ'ען דורך זיינע ביהנע-העלדען.

ווייל — דער עיקר — איז ער אויסען געווען צו זאָגען זיין וואָרט, צו פריידיגען זיין אמת.

דערפאר ווייזט זיך אונז אויס, אז כמעט יעדער פון זיינע העלדען איז א פילאָזאָף. דערפאר זאָגט ארויס זיינער א ביהנע-

העלר אזעלכע טיפזיניגע חכמות, אז איהר וואונדערט זיך: פון וואנען קומען זיי צו איהם...

ביי אנדערע שרייבער פילאָזאָפירען אויך די העלדען, צום ביישפּיל, ביי גאַרקין'. אָבער די פילאָזאָפיע פון גאַרקין'ס העלדען איז צונויפגעוואקסען מיט זייער נשמה, מיט זייער לייב און לעבען. נעהמט איהר אוועק ביי זיי די פילאָזאָפיע, האָט איהר שטיקער פון דער נשמה ביים גוף אוועקגענומען. גאַנץ אנדערש איז מיט דעם פילאָזאָפירען פון גאַרדינ'ס העלדען, זייער פילאָזאָפיע איז ניט זייערע. זיי לעזען זי ווי פון א בוך ארויס, אָדער ווי זיי וואָלטען אימיצען נאָכגעזאגט.

דער „אימיצער" איז גאַרדין.

נעהמט מען ביי זיי אוועק די פילאָזאָפיע, באַפרייט מען זיי פון א שווערער, פּרעמדער משא. און דעמאָלט וועלען זיי אַ סך געווינען אין זייער נאַטירליכקייט, אין זייער ביהנע־לעבען, אין דעם ביהנע־בלוט, וואָס פּולסירט שטענדיג שטאַרק אין גאַרדינ'ס פּיעסען. און דער דראַמאַטישער סוזשעט, די אידעע, וואָס איז דאָ אין יעדער פון זיינע פּיעסע, וואָלט דאָן אויך מעהר אַרגאַניש ארויסגעוואקסען פון דער פּיעסע.

דער דראַמאַטורג גאַרדין, באַפרייט פון דעם לעהרער גאַרדין, וואָלט דאָן אַ סך געוואונען.

איך וויל נאָר ברענגען עטליכע ביישפּילען וועגען דעם, ווי אזוי גאַרדין לאָזט פילאָזאָפירען זיינע העלדען, כדי קלאָרער צו מאַכען דאָס, וואָס איך מיין.

אָט, למשל, ליגט פאַר מיר זיין פּיעסע „דער אומבאַקאַנטער". כמעט יעדע פון די פּערזאָנען פריידיגט דאָרט, דרש'ענט און זאָגט קלוגע ווערטלאַך.

אָט רערט די הויפּט־העלדין בערטא, אן אינטעליגענט מיידעל, מיט איהר שוועסטער אידא, צום ביישפּיל. די לעצטע זאָגט איהר, אז זי האָט געעפּענט איהר בריף. ענטפּערט בערטא אויף דעם:

„איך האָב ניט קיין סעקרעטען. איך מײן: ווי אין זײנע פארזיגעלטע בריף אזוי אויך טיף אין זײן האַרצען דארף ניט זײן ביים מענשען אזעלכעם, וואָס מען זאָל דאַרפֿען פאַרבאָרגען...“

אין דעם ענטפער האָט איהר ביידע גאָרדינס. דער דראַמאַ-טורג ענטפערט קורץ און צו דער זאך: „איך האָב ניט קיין סעקרעטען“, און דער לעהרער, דער פריידיגער, כאַפט אונטער: „איך מײן...“ און לאָזט זיך אַוועק פריידיגען...

אין אַן אַנדער פּלאַץ דריקט זיך אויס בערטא וועגען שליאָמע חוץ, די קאָמישע פיגור אין דער פּיעסע:

„שליאָמע חוץ קאָן אויך רעכענען... ער איז אַ פּאַטער און יעדער פּאַטער רעכענט מעהר ווי ער ליבט. אַ מוטער ליבט מעהר ווי זי רעכענט.“

ווידער האָט איהר דאָ ביידע גאָרדינס — דעם דראַמאַטורג, וועלכער ענטפערט קורץ און צו דער זאך, און דעם פריידיגער, וועלכער באַנוצט זיך מיט אַ געלעגנהייט אַרויסצוזאָגען אַ טיפּזיניגען אַפּאָריזם.

און ווידער, אין אַן אַנדער פּלאַץ, רעדט בערטא אזוי צו איהר שוועסטער איראַן:

„מיר אַלע וואָלטען געווען רויבער, מערדער, ווילדע טיערען, אויב מיר וואָלטען געלעבט נאָר פאַר זיך און גאָר ניט געדענקט, אַז אַן אַנדערער האָט אויך געפיהלען, אַ האַרץ, אַ זעלע. איר אַ מיר זײַנען מענשען דער מיט, וואָס מיר ווילען און מענען ניט טאָן אַליין, וואָס אונז גלויבט זיך.“

ווידער ביידע גאָרדינס...

די זיבעצהן־יאָהריגע נינא וואוינט דאָרט מיט איהר מאַמע סאַפּיא, וועלכע איז דאָס צווייטע ווייב פון אשכנזי, בערטא'ס פּאַטער.

„וואָס איז מיר מיין מוטער'ס מאַן?“ — פרעגט זי איהר מאמען.

ענטפערט איהר סאָפיאַ, איהר מאמע:

„דיין מוטער'ס מאַן איז דיין צווייטער פאָטער.“

מאכט נינא אויף דעם:

„נו, יאָ, עס רעדט זיך נאָר אזוי... עס קען נישט זיין קיין צווייטע מוטער און עס קען נישט זיין קיין צווייטער פאָטער, עס קען נאָר זיין אַ צווייטער מאַן...“

בידע גאָרדינס ווידער...

ווייטער:

זאָגט סאָפיאַ:

„פאָרגינסט נישט דער מאמען דאָס גליק? וועסט ווערען עלטער, וועסטו פארשטעהן.“

רופט זיך אָן נינא:

„האַסט זיך אויסגעפוצט גרויסארטיג!“

ענטפערט סאָפיאַ:

„עס איז נישט פאר מיין פארגעניגען וועגען, מענסט מיר גלויבען. מיר, פרויען, לעבען נאָר צוליב אַן אנדערענס פארגעניגען וועגען. מיר מוזען טאָן וואָס דעם מאַן גע-פעלט.“

שרייט אויס נינא פארצווייפעלט:

„אָי, איך האָב נישט קיין היים! איך האָב נישט קיין היים!“

זאָגט סאָפיאַ:

„איך פיהל זיך אפשר אויך נישט אינגאנצען ווי אין דער היים. נו, וואס קאָן מען טאָן? איך האָב דען אַן אנדער ברירה? נינא, אַ פרוי איז קיינמאָל נישט אין דער היים, זי איז אין איהר מאַנ'ס היים... אויב זיי קאָנען אונז פאָר-

טראגען, גיבען זיי אונז פלאץ אין זייער היים, אויב ניט, נעהמען זיי צו ביי אונז די היים (מיינע קורסיווען).

און אין אַט דעם טאָן פון פריידיגען לאָזט זיך אוועק ווייטער סאַפּיאַ, לעזט־פאַר א גאנצע לעקציע איבער דער פרויען־פראַגע. קורץ: כסדר פיהלמט זיך ווי די ביידע גאַרדינס וואַלטען זיך ארומגעראַנגעלט אין די אינגעוויינד פון דער פיעסע, ווי יעקב און עשיו ביי דער מוטער רבקה'ן אין לייב...

אפילו דער קאָמישער שליאָמע הויז, א צודרעהטער שניידער, וועלכער, אז ער דארף זאָגען „מינכען“ זאָגט ער „מנחה“, און אַנשטאָט „צום ביישפּיל“ — „וויינשפּיל“, און אַנשטאָט „דיפֿ־לאָס“ — „דילפּאָ“, אפילו ער פּילאָזאָפּירט דאָרט אויך די גאנצע צייט מעשה פאטאליסט וועגען דער השגחה. הערט מען איהם, מוז מען זיך וואונדערען פון וואנען קומט דאָס צו איהם.

פּילאָזאָפּירט ער ניט, איז ער דוקא אַ לעבעדיגע און אינטער־רעסאנטע ביהנע־געשטאַלט. הויבט ער אָן צו פּילאָזאָפּירען, דער־פּיהלמט איהר גלייך ווי דער לעהרער גאַרדין שושקעט איהם אריין ווערטער אין דעם אויער, וועלכע ער זאָגט נאָך, און אַ סך מאָל ניט וויסענדיג זייער באדייטונג.

ער, אזוי ווי די אנדערע פּערזאָנען אין גאַרדינ'ס פּיעסען, איז שטענדיג אין דער מאכט פון ביידע גארדינס...

און דאָך — ווי איך האָב פּריהער באַמערקט — האָט דוקא דער לעהרער גאַרדין מעהר אַיינדרוק געמאַכט אויף די אַקטיאָרען און אויף דעם פּובליקום מיט זיין „פּראָזאַ“, וואָס ער האָט געפּריידיגט, איידער דער דראַמאַטורג גאַרדין.

7.

דער סך־הכל פון גאַרדינ'ען און זיין פעטיגקייט.

אַ פּערזענליכקייט מיט א גרויסער אינטעליגענץ און ווילענס־קראַפט, אַ געבאַרענער פּיהרער און לעהרער, — דאָס איז ער געווען אַלס מענש.

דערפאר האָט ער געהאט אזא איינפלוס אויף די ארומיגע און דערפאר האָבען זיי איהם אזוי רעספעקטירט.

אלס דראַמאַטורג איז ער געווען דער רעפּאָרמאַטאָר פון דער אידישער ביהנע. דאָס איז זיין היסטאָרישער אויפטו, וואָס קיינער קען ניט אָפּלייקענען, ניט אפילו יענע, וועלכע שטעלען ניט זעהר הויך זיין דראַמאַטישען טאַלאַנט.

מיט א סך מאָל מעהר טאַלאַנט, איידער ער האָט געהאַט, וואָלט אַן אַנדערער, ניט אזא שטאַרקע און אויסגעפרעגטע פּערזענליכקייט, ווי ער איז געווען, ניט געקאָנט אויפּטאָן דאָס אויף דער אידישער ביהנע, וואָס ער האָט אויפגעטאָן.

איז אַ וועלטעל פון מאַנעקענס אויף ספרושינעס, אָהן שפּראַך און אָהן לייב און לעבען, האָט זיך אַ לעבען גענומען באוועגען, האָט זיך אַ מענשליכער קול דערהערט, אַ מענשליכע שפּראַך. דער עכאָ פון אַ לעבעדיגען פיהלען און טראכטען. דאָס איז זיין אויפטו געווען.

דער נעכטיגער באַלאַנאַן איז, ווי דורך אַ כּשוף, אין אַ טעאַטער פּאַרוואַנדעלט געווארען, וואס איז אַ געוויסע צייט באַוואַנדערט געווען ניט נאָר פון דער אידישער אינטעליגענץ אַליין, און אַ סך פון די נעכטיגע לצים פּוריס־שפּילער זיינען פּאַרוואַנדעלט געווארען אין קינסטלער פון ערשטען ראַנג.

און דאָס איז געווען זיין אויפטו.

ער האָט געשאפּען אַ טעאַטער, קינסטלער און אַ בעסערען טעאַטער־פּובליקום.

זיינע פּיעסען ליידען פון צופיל ווייזהייט און אפּאַריזמען, וואָס דער לעהרער נאָרדין האָט אין זיי אריינגעטאָן — דאָס איז זייער הויפּט־חסרון אין דעם קינסטלערישען זין. ראַמט מען אָבער פון זיי אָפּ דעם דאָזיגען איבעריגען לאַסט, טויכט פון זיי אַרויס אַ דראַמאַטישע נשמה, פול באַוועגונג און קאַמפּ.

אין דער אייגענער צייט איז דוקא דער חסרון געווען זיין העכסטע מעלע ביי די אקטיאָרען און ביי זיין פּובליקום. זיין

„פראָזא“, וואָס האָט געפריידיגט, און זיינע אַפאָריזמען, וועלכע האָבען אויפגעקלערט, האָבען געמאכט דעם טיפסטען איינדרוק אויף זיי.

דערפאר, מיין איך, ווען ער וואָלט געהאַט אַ פּך מאָל מעהר טאַלאַנט אלס דראַמאַטורג, נאָר ער וואָלט ניט געווען אָט די פּערזענליכקייט, אָט דער געבאָדענער פּיהרער און לעהרער, וואָלט ער ניט געקאָנט אויפּטאָן דאָס, וואָס ער האָט אויפגעטאָן.

אויסער פּיעסען האָט ער נאָך געשריבען אַ סך סקיצען, פּעליעטאָנען, קריטישע אַרטיקלען איבער טאַגפּראַגען, און אין יעדער שורה, וואָס איז פון זיין פּעדער אַרויס, האָט זיך תּמיד ווידער געפּיהלט דער לעהרער, דער פּריידיגער און ערציהער.

און מיט שרייבען אַליין האָט ער זיך ניט באַנוגענט. ער האָט געלייענט לעקציעס, געגרינדעט די „עדיוקיישאַנאַל ליג“ פאַר אינטעליגענטע אַרבייטער, וואו ער איז געווען איינער פון די הויפּטלעהרער, און וועלכען ער האָט געשטיצט מיט זיין צייט און מיט זיין געלט.

דאָס בעסטע, וואָס ער האָט אין זיך געהאַט, האָט ער די אידישע מאַסען אוועקגעגעבען. צו געווינען זיי האָט ער ניט געזוכט זיי צו שמיכלען און האָט אָפּט זיי דעם ביטערען אמת אין פנים געוואָרפּען. אויפהויבען זיי צו זיך, זיי אויפקלערען און ערציהען — דאָס איז געווען זיין ציל, צו דעם האָט ער זיך אָפּגעגעבען זיין גאַנץ לעבען.

צי אַ קלענערער אָדער אַ גרעסערער טאַלאַנט, אָבער אַ געבענשטער, וואָס האָט פּר ו כ ט ג ע ר אַ ג ע . . . ווען גאָרדין איז געשטאַרבען, האָבען הונדערטער טויזענטער אידען איהם באַוויינט. אזא לוייה האָט נאָך ניו יאָרק ניט געזעהן. דאן ערשט האָט מען געפּיהלט, ווער און וואָס גאָרדין איז געווען און ווי די אידישע מאַסען האָבען איהם פאַרעהרט.

קעני ליפצין.

קעני ליפציץ.

קעני ליפצין.

1.

איהר באציהונג צו גארדינ'ען און וואָס פאַר אַ סאַרט פּאַלאַנט איז זי געווען.
טראַכט מען וועגען גאַרדינ'ען, קומט אויפ'ן זינען אַרויף
אויך זי, וועלכע צווישען אלע זיינע פאַרעהרער איז געווען די
באַגייסטערטע פאַרעהרערין זיינע, און וועלכע האָט געזעהן אין
איהם דעם איבער-דראַמאַטורג, דעם דראַמאַטורג פון
אַלע דראַמאַטורגען.

גענוג באַגייסטערטע מענשען האָב איך אויף מיין לעבען
געזעהן, וואָס האָבען פאַרהייליגט זייערע געטער, סיי אין דער
אַרבייטער-באַוועגונג און סיי אַרום טעאַטער, אָבער אזוי ווי קעני
ליפצין האָט איהר גאָט, גאַרדינ'ען, פאַרהייליגט, האָבען סידען
נאָר די ערשטע קריסטען פאַרהייליגט דעם נאָמען פון קריסטוס...
איך שטעל זיך מיר פאַר, אז מיט אזוינע פרומע, עקזאַלטרטע
ליפען האָבען אויך זיי מסתמא אַרויסגעבראַכט דעם נאָמען פון
זייער „ערליזער“, ווי קעני ליפצין דעם נאָמען פון גאַרדינ'ען.

יעדעס וואָרט פון זיין „פּראָזאַ“ איז פאַר איהר הייליג געווען.
און האָט אַן אַקטיאָר זיך ערלויבט אַמאָל איבערצוהיפּען אַ וואָרט
אין גאַרדינ'ס אַ פּיעסע, וואָס זי האָט געשפּילט, איז זי פאַרציטערט
געוואָרען. איהר גאָט האָט מען געלעסטערט, זיין הייליגע תורה
האָט מען פאַרשוועכט.

איך דערמאָן זיך: אויף איהרער אַ פאַרשטעלונג פון „מירעלע
אַפּדל“ אין טהאַליאַ טעאַטער איז דאָס געווען. קעסלער האָט גע-
שפּילט יאָסעלען.

קום איך נאָכ'ן צווייטען אַקט הינטער די קוליסען, טרעה איך

דאָרט אַ סקאַנדאַל. קעסלערי־יאָסעלע האָט דאָרט עפעס פאַר-
פעלט צו זאָגען פון זיין ראָל, בעת ער איז פריהער מיט איהר אויף
דער ביהנע געווען.

איז מירעלע אפרת־ליפצין אומגליקלאַך, קלאַפט מיט איהר
שטעקען אין דיל הינטער די קוליסען און שרייט היסטעריש צו
קעסלער'ן:

— דו שפּילסט דאָך ניט פּראָפעסאָר הורוויצ'עס אַ פּיעסע,
קעסלער! דאָס איז דאָך גאָרדינ'ס פּראָזא, קעסלער! יעדעס
וואָרט איז הייליג, קיין אות טאָר מען ניט פאַרפעלען, קיין פינג-
טעלע... און דו, און דו... וואָס האָסטו צו מיין לעבען?...

דערביי שטעהט איהר מאן מייקעל מינץ מיט פאַרשצעמעטע
ציין, וואַרפט ביזע בליקען אויף קעסלער'ן און מורמעלט אונטער
דער נאָז: „שאַרלאַטאַן, שאַרלאַטאַן!“ און זוכט צו באַרוהיגען
זיין קעני.

קעסלער — איך האָב איהם אין יענער צייט נאָך ווייניג גע-
קאָנט — קוקט אויף זיי מיט זיינע אויסדרוקספּולע אויגען און זיין
גאַנצער פנים — אַ שטיק שטאַרקע, ניט געקינצעלטע נאַטור —
איז איין געזונטער, גוטמוטיגער און שפּאַטישער שמיכעל.

דערנאָך קאָזט ער אַרויס אַ שיפען אויף אַ באַסאָווען טאָן: —
זשי! אוהו! — צולאַכט זיך און רעדט אַרויס מיט שניידענדיגען
שפּאַט אינ'ם קול, און אין זיינע אויגען הוליעט דאָס געלעכטער
בשעת דעם:

— דהאַט'ס רייט, מירע־נוני־נוניו! דהאַט'ס רייט, אפרת-
ניו! רייט, רייט, רייט! — הויבט ער אָן מיט אַמאָל אויסצו-
קלאַפען מיט די ליפען, ווי אויף אַ באַראַבאַן, און, טאָמער איז
ווייניג, קלאַפט ער נאָך צו מיט די פיס צום טאַקט. און דאָ לעגט
ער גאָר צו אַ האַנט צום מויל און טרובעט אַרויס אַזוי הויך, ווי
נאָר ער האָט געקאָנט, די פּראָזא פון יאָסעלע'ן, און פאַרענדיגט זי
מיט אַ קנאַק מיט דער צונג:

— יו סי? מיין חזיר־שער קאַפּ געדענקט די פּראָזא פון
יאָסעניו'ן!

— איך בעט דיר, קעסלער, — רופט זיך שוין אָן ליפּצין מיט געבעט אינ'ם קול. — וואָס האָסטו צו מיין לעבען? —
 — ווער דארף דאָס דיין לעבען, אין דר'ערד אריין? — טוט ער זיך אַ כאַפּ מיט לאַכענדיגע אויגען — נו, גוט, שאַ! דהאַט'ס אָל רייט! מאַרגען וועל איך דיר דערפאר שוין צוויי מאָל אַרויסהאָוקען די פּראָזע פון יאַסעניו'ן, וואָס איך האָב היינט פּאַרפּעהלט. יו סי? שאַאַ!
 האָט גראַציעז אַ מאַך געטאָן צו איהר מיט דער האַנט און איז אוועק צו זיך אין גאַרדעראַב-צימער.
 — שאַרלאַטאַן! — מורמעלט מייקעל מינץ און שצעמעט די ציין, באַגלייטענדיג איהם מיט ביזע אויגען.
 — אוי, מיט איהם צו שפּילען! — קרעכצט ליפּצין — וואָס איז איהם גאָרדין? ער פּאַרשטעהט דען, וואָס גאָרדין איז?
 — אַן איוואָאָשציק דאַרף ער שפּילען, ניט יאַסעניו'ן! — כאַפּט אונטער מייקעל מינץ.
 אָט אזוי האָט ליפּצין אָפּגעהיט גאָרדינ'ס „פּראָזאַ“.
 איך דערמאָן זיך אויך, ווי אזוי זי האָט מיר אַמאָל, מיט יאָהרען שפּעטער, דערצעהלט, אז גאָרדין האָט פאַר איהר פאַר-ענדיגט אַ נייע פּיעסע.
 וואָס פאַר אַ טיפּע פאַרגעטערונג האָט פון איהרע פאַר-חלוּמ'טע אויגען אַרויסגעשיינט און וואָס פאַר אַ יראַת הכבוד האָט זיך אין איהר קול געפּיהלט, בשעת זי האָט אַרויסגעערעדט:
 — געזונט זאָלען זיין זיינע הענט און קאָפּ. אזאַ פּיעסע, אזאַ ראָלע האָט ער פאַר מיר אָנגעשריבען! איך בין געווען ביי איהם, איך האָב איהם ניט דערקאָנט. זעקס וואָכען איז ער פּונ'ם הויז ניט אַרויס. געזעסען אין זיין צימער און האָט געשריבען. באַוואַקסען, ניט אַרומגעשאַרען, אזוי פאַרטאָן איז ער געווען מיט זיין נייעם גרויסען ווערק...
 אזוי ווי זי וואָלט פון אַ הייליגען גערעדט, וואָס האָט זיך דערווייטערט פון דער זינדיגער וועלט און איז אין דער אַיינזאַמ-

קייט אוועק, כרי צו קאָנען זיך באהעפטען אומגעשטערט מיט דער קדושה...

* * *

דעם ערשטען מאָל האָב איך זי געזעהן אין גרילפארצער'ס „מערעא" אין גאָרדינ'ס איבערזעצונג. ביז היינט קען איך ניט פארנעסען דעם איינדרוק, וואָס זי האָט אויף מיר געמאכט. אָט, דאכט זיך, זעה איך זי נאָך, די טונקעלע, ווילדע פרינצעסין, מיט די ווייסע אויגען און רויטע ליפען, און איך הער נאָך איהר ווילדען, רויטען געשריי, פול בלוט און פייער.

זי איז אזוי ווי געבוירען געווען פאר אזוינע טראגעדיעס, ווי „מערעא". זי האָט פאר דעם געהאט דעם קלאסיש-מלאָדעקלאָמאד-טאָרישען טאָן, דעם טעמפעראמענט, דעם טראגישען בליק און דעם געשריי, דאכט זיך, פון דער טראגעדיע אליין, פון וועלכען מען האָט אויפגעציטערט...

איך האָב שוין ערגעץ פריהער באמערקט, אז ווען זי וואָלט געווען ביי די אומות העולם אויף דער ביהנע און מעהר געשולט, וואָלט זי זיכער דאָרט פארנומען איינעם פון די ערשטע פלעצער צווישען די באריהמטע ארטיסטקעס פון דער קלאסישער-טראגעדיע. ווער ווייסט, אפשר וואָלט זי גאָר געווען א צווייטע ראַשעל...

זי איז בשום אופן ניט געווען קיין, וואָס מען רופט, „רעאליסטישע אקטריסע". אזא, אין דעם בעסטען זין, האָבען מיר אמאל געהאט נאָר איינע אויף דער אידישער ביהנע — ס ע ר א א ד ל ע ר . אפילו אין „מירעלע אפרת", איהר בעסטע ראל פון די לעצטע יאָהרען, איז זי אויך געווען מעהר קלאסישע טראגעדיסטיין, איידער רעאליסטישע שוישפילערין.

און ווייל די דאָזיגע ראל אליין, נאָך מיין מיינונג, האָט ניט ווייניג פון דעם טאָן פון דער קלאסישער טראגעדיע, האָט ליפצין דערפאר זיך אזוי באזונדערס אויסגעצייכענט אין איהר. אויף מיר אליין האָט זי דעם טיפסטען איינדרוק געמאכט,

ווען איך האָב זי דאן געזעהן אין „מעדעא“ און נאָכדעם אין „מעדעא'ס יוגערד“.

אין דער לעצטער פיעסע האָט באַריס טאָמאַשעווסקי געשפילט יאזאַנ'ען. איך געדענק, א שעהנער יאזאַן געווען. און ווי ווילד האָט איהם די טונקעלע פרינצעסין מעדעא ליב געהאַט, מיט וואָס פאַר אַ הונגער אין די אויגען, אינ'ם קול און אין יעדער באוועגונג איהרער!

די ליידענשאפט אליין, די פרימטיווע, אין גאַנצען נאַעמט, ווי ערשט פון נאַטור'ס פייערדיגען קוואַל ארויס, האָט זיך מעדעא ליפצין פאַר די אויגען געטראָגען.

און ווען זי פארלירט איהם... עס הילכט נאָך פאַר מיר איהר געשריי, וועגען וועלכען איך האָב דעמאָלט אינ'ם „אַבענד-בלאַט“ געשריבען — ניט אַ פאַרצווייפעלטע פרוי האָט דאָס געשריען, ניט אַ ליידענשאפטליך-פאַרליבטע פרוי האָט דאָס געיאָמערט, וועלכע האָט איהר געליבטען פאַרלאָרען, נאָר דער סאַמע אורדיקוואַל פון פאַרצווייפלונג און פון ליידענשאפט האָט דאָס געשריען און געיאָמערט! ...

אַזאַ איינדרוק איז ביי מיר פאַרבליבען פון איהר דאַמאָלסט-דיגען שפילען „מעדעא“.

2.

ליפצין אין דער היים און ווי זי האָט זיך געגרייט צו איהרען אן אויפטריט.

אין יענער צייט, ווען איך האָב זי געזעהען אין „מעדעא“ און אין „מעדעא'ס יוגערד“, איז זי מיט קיין טעאַטער ניט געווען פאַר-בונדען.

נאָר פון צייט צו צייט האָט זי געדונגען אין אַ טעאַטער אַ פאַר אַווענדען אין מיטען וואָך און איז אויפגעטראָמען אין איהרער אַ פיעסע, וואָס גאָרדין האָט ספּעציעל פאַר איהר אָנגעשריבען. דער „אידישער העראַלד“, וואָס איהר מאַן מייקעל מינץ האָט אַרויסגעגעבען, האָט די דאָזיגע פאַרשטעלונגען פון דער „סעניגין

פון דער אידישער ביהנע, מאדאם קעני ליפצין, רעקלאמירט ברייט און ווייט.

אזוי איז זי אויך אויפגעטראָמען אין „מירעלע אפרת“, „די שחיטה“, „די שבועה“, אָרער „דאָניע די פאָטשטארקע“, און אין „די יתומה“ — שמענדיג אין געדונגענע מיטענוואָכענדיגע אָווענדען.

די דאָזיגע פאָרשטעלונגען איהרע זיינען שמענדיג געווען א יום־טוב פאר דעם אינטעליגענטערען קלאס מעצטער־באָזוכער און א הייליגער יום־טוב פאר איהר אליין.

אין יענער צייט האָב איך א פאָר מאָל געהאט די געלעגנהייט צו זעהן, ווי זי גרייט זיך צו אן אויפטריט. אזא מין גרייטען זיך האָב איך צווישען אַקטיאָרען און אַקטריסעס נאָך ביי קיינעם ניט געזעהן.

איך דערמאָן זיך: זי האָט דעמאָלט געוואוינט אויף דער פערטער סטריט, צווישען דריטער און צווייטער עוועניו. א געוויסע צייט בין איך געווען אן אָפּטער באָזוכער פון איהר הויז.

א מערקווירדיגע בעל־הבית'טע איז זי געווען אין איהר הויז. יעדעס ווינקעלע דאָרט האָט געבלאָנקט און מיט זויבערקייט גע־אָטעמט. יעדע זאך האָט געמוזט ליגען און שמעהן אויף איהר פלאַץ. די קלענסטע אומאָרדנונג דאָרט האָט איהר אויג באַלד באַמערקט. עמיצער איז אויף א שטול געזעסען, און אַז ער איז אַוועק, איז דאָס ווענטעל פון דעם שטול געבליבען עטוואָס אויס־גערעהט מיט אַ זייט — ליפצין האָט עס גלייך באַמערקט, איז צוגעגאַנגען און האָט עס אויסגעגלייכט. אַ ברעג פון אַ טעפּיך האָט זיך ערגעץ אין אַ ווינקעל פאַרקאַשערט, — ליפצין האָט עס דערזעהן, און באַלד איז זי שוין דאָרט געבען טעפּיך.

צוויי הינטעלאַך האָט זי געהאט, שוואַרצינקע, פון דעם טייערען מין, מיט לאַנגע שפיציגע פרצופ'ס און מיט שמענדיג אויסגעגלאַצטע אויגען. האָט מען יעדען טאָג זיי געמוזט וואַשען און פּוצען, ווייל די פעל אויף זיי, ווי שוואַרצער כאַמעט, האָט

געמוזט בלאנקען, אזוי ווי די מעשענע הענטלאך פון איהרע צימערען.

אזוי אויך האָט מען געמוזט יעדען טאָג וואַשען און פּוצען די גרויסע געלע קאָז מיט די ווייסע וואַנצעס, וועלכע איז שטענדיג געזעסען אויף איהר פּלאַץ אין אַ ווינקעלע, אַ פעטע, אַ זאַטע, מיט אַ פאַרריסענעם קאַפּ, און האָט געדעהט פּייערדיגע קייקעלאַך מיט די אויגען.

איך געדענק: איינמאָל האָט איינער פון די הינטעלאַך פאַר-בלאָנדושעט אין איהר קיך און איז דערנאָך אַרײַנגעקומען אין עס-צימער, וואו מיר זיינען געזעסען, מיט'ן פּיסק אינגאַנצען פאַר-שמירט מיט סמעטענע.

ליפּצין האָט זיך אַ כאַפּ געטאָן צו איהר מאַן:

— מיכאַאיל, קוק אָן דעם באַנדיט!

האָט גענומען דאָס הינטעלע, אזוי ווי אַ מאַמע איהר אַיינ-געשמוצט עופּה'לע, גוט אַרומגעווישט זיין פּיסק מיט אַ נאַסען פּיכעל און דערביי צו איהם גע'טענה'ט:

— דו ווייסט, אַז ביי מיר דאַרף מען זיין ריין און ניט קיין נאַשער. פּע, איך האָב עס פּיינט.

און זי האָט איהם באַשטראַפּט דערפאַר דערמיט, וואָס זי האָט גענומען דעם צווייטען הינטעלע צו זיך אויפ'ן שוים און געלאַסטשעט.

און די שטראַף האָט דוקא געווירקט. דאָס פאַרזינדיגט הינטעלע האָט זיך אַוועקגעלעגט צו איהרע פּיס, אַרויפגעקוקט צו איהר מיט זיינע געלע אויסגעגלאַצטע אויגען און רחמנות'דיג געוואָקעט, אזוי ווי עס וואָלט גע'טענה'ט: „מעהר ניט, מעהר ניט!“ ביז מייקעל מינץ האָט זיך איבער איהם דערבאַרימט און איהם אַרויפגענומען צו זיך אויפ'ן שוים.

— אזוי לערן איך זיי מאַניערען, — האָט ליפּצין מיט אַ שמייכעל באַמערקט. — זיי פאַרשטעהען יעדען וואָרט, וואָס איך זאָג צו זיי...

און מייקעל מיניץ, וועלכער איז דאן געווען ביז אויף א גע-
וויסען שרייבער, האָט צוגעלעגט:

— מיר אלע זאָלען אזוי געזונט זיין, ווי זיי פאַרשטעהען מעהר
פון דעם איזוואָזטישן, דעם בעל-עגלה. (ער האָט אָנגערופען דעם
נאָמען פון יענעם שרייבער).

אגב דערמאָן איך זיך, אז איינער פון די דאָזיגע הינטעלאַך
האָט געטראָגען אַ מאָדנע שנאה צו דעם פאַרשטאַרבנעם
שאַרקאַנסקי.

דער לעצטער איז אויך אַמאָל אַריינגעקומען צו ליפּצין אין
הויז. ווי נאָר ער האָט זיך באַוויזען, אזוי גלייך האָט איינער פון
די שוואַרצינקע בראַימ'לאַך אָנגעשטעלט אויף איהם זיינע געלע
אויגען און זיך פאַרגאַנגען מיט אַ בייזער און קוויטשענדיגער
האַווקעריי.

שאַרקאַנסקי האָט פאַר איהם מורא געהאַט אימת מות. „דער
שוואַרצער פראַ אדם“ — האָט ער איהם גערופען.

איך געדענק: מיר זיצען איינמאָל אין דעם פראַנט-צימער
און פאַרבּרענגען. די הינטעלאַך שפּילען זיך ארום אויף אַ טיגער-
פעל, וואָס ליגט אויסגעשפּרייט אויפ'ן דייל מיט אַן אויסגע-
צויגענעם קאָפּ און מיט גלעזערנע אויגען.

קומט אָן מיט אַמאָל שאַרקאַנסקי. און, אהא, דער שונא
זיינער האָט זיך אַ ציה געטאָן געגען איהם און געעפענט דעם
פּיסק מיט אַ בייזען קוויטש.

שאַרקאַנסקי האָט זיך אַ טרויסעל געטאָן, פאַר שרעק איינ-
געקאַרטשעט די קני, אזוי ווי ער וואָלט שוין געפּיהלט דעם בים
פון דעם הינטעל, און איז אזוי געבליבען שטעהן, ווי אַ פאַר-
גליווערטער, מיט צוטומעלטע אויגען אויסגעגלאַצט אויף זיין
שונא.

ליפּצין האָט אַ כאַפּ געטאָן דאָס הינטעלע צו זיך אויפ'ן
שוים. שאַרקאַנסקי האָט אויסגעגלייכט די קני און איז געקומען
צו זיך.

דאן קאלופענדיג מיט א פינגער די ציין, ווי זיין טבע איז
 געווען, האָט ער זיך אָנגערופען מיט א נאָווען טאָן:
 — זאָגט מיר, וואָס האָט צו מיר דער שוואַרצער פראַ אדם?
 ליפּצין האָט זיך צולאכט און מינץ האָט געענטפּערט:
 — דאָס איז דערפאר, ווייל דו קענסט ניט שרייבען קיין
 גוטע פּיעסען.

שאַרקאנסקי, וועלכער האָט צייטגענווייז געהאט א גוטען
 הומאָר, האָט נאָך אַלץ קאלופענדיג מיט'ן פינגער די ציין, זיך
 אָנגערופען:

— וואָס מיינט איהר? איהר זענט טאַקע גערעכט. אָבער
 א מאָדנע זאך, וואָס קלענער א קריטיקער איז, אַלץ העכער און
 בייזער האַווקעט ער.

ליפּצינ'ען איז דאָס שטאַרק געפּעלען געוואָרען.
 — בראַוואָ! — האָט זי איהם אפּלאַדירט און האָט
 צוגעלעגט: — דאָס איז דאָך שיער-שיער ווי פון גאַרדינ'ס
 פראַזא! ...

קיין גרעסערען קאָמפּלימענט האָט זי קיינעם ניט געקאָנט
 געבען פאר א קלוג וואָרט.

האָט זי זיך ניט געגרייט צו אן אויפּטריט, האָבען די געסט
 מיט איהר געקאָנט ריידען וועגען אַלצדינג אין דער וועלט. הגם
 אין גאַנצען אומגעבילדעט, האָט זי געהאט אן אומגעווענהענליכע
 אייגעבאַרענע אינטעליגענץ און מיט פארשטענדניש גערעדט
 אפילו וועגען זאַכען, וואָס האָבען ניט געהאַט קיין שייכות מיט
 איהר קונסט.

אָבער ס'רוב האָט זי ליב געהאט צו ריידען וועגען איהר
 ווירטשאפט.

— אין דער היים בין איך ניט קיין אקטריסע — האָט זי
 אָפט גערעדט מיט שטאַלץ, — ביי זיך אינ'ם הויז, ווייל איך זיין
 א ליטישע בעל-הבית'טע.

און האָט מען געלויבט איהרע פרייטאָנדיגע פיש, איז זי אמת
 גליקליך געווען.

האָט זי זיך אָבער גענומען גרייטען צו אן אויפטריט, דאן איז זי גאָר געוואָרען אן אנדערע. אויס בעל־הבית'טע, אויס הויז, אויס קאַז, אויס הינטעלאַך, זי האָט גאָרנישט מעהר באַמערקט אין איהר הויז. קיינער און קיין זאך האָט מעהר פאר איהר ניט עקזיסטירט, אויסער איהר ראָל און איהר פיעסע.

איהרע אויגען האָבען מיט אַמאָל אן אנדער אויסדרוק אָנגענומען, אזוי ווי זיי וואָלטען געקוקט אין אַן אנדער וועלט אריין. און גערעדט האָט זי אויך גאָר וועגען יענער וועלט, וואָס זי האָט אין איהר פאנטאַזיע געזעהן און אין וועלכער זי האָט זיך אַלץ מעהר און מעהר אַריינגעלעבט מיט איהר נשמה, מיט יעדען געפיהל און געדאַנק איהרען.

— גאָט, גיב מיר כחות — האָט זי דאן גערעדט מיט פרומקייט אינ'ם קול — אַז איך זאָל קאָנען אַרויסברענגען די ראָל, אזוי ווי גאָרדין האָט זי פאר מיר אָנגעשריבען... אַ ראָל, זעהט! כמעט אַ גאַנצער בוך, דריי פערטעל פון דער גאַנצער פיעסע האָט ער פאר מיר אָנגעשריבען, געזונט זאָלען זיין זיינע הענט און זיין קאָפּ! — האָט זי פאר איהר פארגעטרעטען מייסטער אויך גאָט געבעטען.

אזוי האָט זי געפיהלט אויך אויף די פראָבען אינ'ם טעאטער — אינגאַנצען פארטאָן, פארשוואונדען אין איהר ראָל, ביז זי איז אויפגעטראָטען...

3

נאָך אַ פאַר שטריכען פון מאָד. ליפציג'ס טאַלאַנט. איהר מאַן, מייקעל מינץ, אַ מערקווירדיגער כאַראַקטער. זיין טראַגעדיע.

זי איז ניט געווען שעהן אין פארגלייך מיט אונזערע אַנדערע באַריהמטע אַקטריסעס, ווי די אַמאָליגע סערע אדלער, מאַדאַם קאַליש, אָדער בעסי טאַמאַשעווסקי; אָבער אין איהר אויסזעהן האָט זי געהאַט עפעס, וואָס איז אַמאָל מעהר פון שעהנקייט — כאַראַקטער, אַינענאַרטיגקייט. און וואו נאָר זי האָט זיך ניט געפונען, צווישען וועמען זי איז ניט

מיוקעל בוינק.

געזעסען, האָט מען געמוזט באַמערקען די קליינע טונקעלע פרוי מיט דעם כאַראַקטעריסטישען ציגוינער־פנים און מיט די גרויסע כאַראַקטעריסטיש־טראַגישע אויגען.

איך שטעל זיך מיר פאַר, ווען ביי אַ קינסטלער זאָל געבאָרען ווערען אַ בילד פון דער טראַגעדיע אין זיין פאַנטאַזיע, וואָלט עס געדאַרפט אויסזעהן ווי ליפּצין...

איהר האָט אינגאַנצען געפּעהלט דער פּרייער, געזונטער געלעכטער פון אונזערע אַנדערע באַריהמטע אַקטריסעס; איך, לכּל הפּחות, האָב קיינמאָל ניט געהערט, אַז זי זאָל אזוי לאַכען, ווי מאַדאַם אַרלער, צי ווי מאַדאַם קאַליש, ניט ריידענדיג שוין פון בעסי טאַמאַשעווסקי, וועלכע איז אין גאַנצען געווען איין שטראַך־מענדיגער געזונטער געלעכטער.

ליפּצין'ס געלעכטער איז שטענדיג אויסגעמישט געווען מיט טראַגישע טענער. דערפאַר אבער האָט קיינע פון יענע דריי אַקטריסעס ניט געקאָנט הייסערשיס אזוי לאַכען, ווי זי האָט דאָס געקאָנט. איך דערמאָן זיך, ווי זי האָט געשפּילט אין מינע צוויי פּיעסען.

דאָרט, וואו דער געלעכטער האָט געדאַרפט זיין אַ פּרייער און אַ פּרעהליכער, האָט זי איהם אַרויסגעדעקלאַמירט אזוי ווי איבערגעוואַלד; האָט זי אָבער געדאַרפט אויסשרייען איהר פאַרצווייפלונג און איהר וועהטאָג דורך געלעכטער, — דאָ איז צו איהר קיין גלייכען ניט געווען; אזא געלעכטער האָט פון איהר אַרויסגעשלאָגען מיט אזא נאַטירליכער קראַפט, אזוי ווי אַ שטראַם פון אַ קוואַל.

די געבאָרענע טראַגעדיסטין האָט דאָן איהר נשמה געעפּענט. אַ סך פאַרעהרער האָט זי געהאַט. אבער דער גרעסטער פאַרעהרער איהרער, דער וואָס האָט זי פשוט פאַרנעטערט, איז געווען איהר אייגענער מאַן, מייערסעלמיץ.

אַ מערקווירדיגער כאַראַקטער איז ער געווען, מיט אַ פאַנטאַזיע, וואָס האָט נאָר קיין גרעניץ ניט געהאַט...

אויב די כללים פון אַסקאַר וויילד'ס קונסט־טעאָריע — אז

דער צוועק פון דעם קינסטלער איז צו שילדערען דעם היפוך פון דער אמת'ער ווירקליכקייט — זיינען ריכטיג, דאן איז אין מייקעל מינץ פארלאָרען גענאנגען כמעט א געניאלער קינסטלער. זיין פאנטאזיע האָט שטענדיג געארבייט ווי דער סמבטיוו, און נאָך מעהר ווי דער דאָזיגער לעגענדארישער טיך, ווייל שבת האָט זי אויך ניט גערוהט...

און די שעהנסטע קינסטלערישע איינפאלען, וועלכע האָבען זיך דאָרט געווענט (לויט די כללים פון ווילד'ס קונסט-טעאָריע), האָבען כמעט שטענדיג א שייכות געהאט מיט זיין ווייב קעני ליפצין.

אזוי, צום ביישפיל, געדענק איך, האָט ער מיר אמאָל דערצעהלט א שעהנע געשיכטע וועגען דער פעל פון דעם טיגער, וואָס איז געלעגען ביי איהם אין הויז אויפ'ן דיל. א היסטאָרישע פעל איז דאָס געווען פון א טיגער, וואָס איז מיט הונדערטער יאָהרען צוריק דערשאָסען געווארען פון א קעניג, צי פון א פרינץ — דאָס געדענק איך ניט קלאָר, אָבער פון א פשוט'ען בשר ודם זיכער ניט. איז די דאָזיגע פעל אריינגעפאלען צו א רייכען געשעפטסמאן דאָ, אין ניו יאָרק. א פארמעגען האָט ער באַצאהלט פאר איהר. מאכט זיך, אז דער געשעפטסמאן קומט אמאָל צו ליפצין'ס א פאָרשטעלונג, און אזוי ווי ער איז געווען זעהר א פיינער און אינטעליגענטער מאן, איז ער שיער משוגע געווארען, ווען ער האָט זי דערזעהן שפילען.

נאָך דער פאָרשטעלונג איז ער ארויפגעלאָפֿען צו דער ליפצין אויף דער ביהנע מיט א געשריי: — „גוואַלד, מאַדאם ליפצין, גוואַלד, איהר האָט מיך משוגע געמאכט! בעט, זאָגט, וואָס ווילט איהר, איך וועל אייך אלצדינג געבען — מיין לעבען, מיין האַרץ, מיין נשמה, מיין פארמעגען!“

און דאָ דערצעהלט ער איהר:

— איך האָב עפעס, וואָס קיינער אין ניו יאָרק האָט ניט, וואָס קיינער אויף דער גאנצער וועלט האָט ניט, נאָר איך אליין.

און דאָס דארפֿט איהר האָבען, די גרעסטע קינסטלערין אויף דער וועלט!

פרעגט מען איהם:

— וואָס איז דאָס אזוינס?

דערצעהלט ער די גאנצע מעשה וועגען טיגער, ווער עס האָט איהם דערשאָסען און ווי אזוי.

און אויף מאָרגען — עס איז דאָ! צוגעשיקט!

אזוי, אומגעפֿעהר, האָט מיר מייקעל מינץ אַמאָל דערצעהלט וועגען דער פעל פֿון דעם טיגער, וואָס איז געלעגען ביי איהם אויפ'ן דיל.

אויך וועגען דעם יחוס פֿון די צוויי שוואַרצינקע הינטעלאַך האָט ער מיר אַמאָל דערצעהלט אויף אַ העכסט קינסטלערישען אופן:

זעקס שטיק האָט זייער מאַמע געהאט: זיינען צוויי זייערע אַרײַנגעפֿאלען צו דווע; צוויי צו סאַראַ בערנאַרד, און צוויי צו ליפֿצין...

און די קאַץ איז אויך ניט געווען סתם אַ קאַץ אין אַ הויז. זי האָט אויך עפעס געהאט אַן אומגעווענהליכע געשיכטע. אימיצער האָט זי, דאַכט זיך, געבראַכט פֿון קאַמטשאַטקאַ און ליפֿצינ'ס אַ פֿאַרעהרער האָט זי געקראָגען פֿאַר איהר.

זיין גאַנצע פֿאַנטאַזיע האָט זיך געדרעהט אַרום זיין ווייב, און האָט געשפּונען די וואונדערליכסטע המצאות, כדי זיין קעני'ס גרויסקייט צו באַווייזען.

צוליב איהר האָט ער זיין צייטונג, דעם „אידישען העראַלד“, אויפֿגעהאַלטען.

און איז אַמאָל איהר שפּילען עמיצען ניט געפֿעלען געווען, האָט ער זיך געפּיהלט אומגליקליך. ער האָט זיך געביסען די פינגער, געקריצט מיט די ציין און איז באַפֿאַלען יענעם מיט די גרעכסטע זידלערייען.

פֿאַרקערט, האָט עמיצער איהם אַרויסגעוויזען באַנייטערונג

זיין פרוי, האָט ער אליין מיט באַגייסטערונג זיך צופלאַקערט, און דאָן האָט ער זיך געשוואָרען מיט די מערקווירדיגסטע שבועות, ס'רוב מיט קעני'ס לעבען, אז זי איז די גרעסטע קינסטלערין אויף דער וועלט.

שפעטער, ווען ער איז געוואָרען דירעקטאָר פון טהאַליע טעאַטער און ער האָט אַראָפּגעבראַכט מאַדאַם קאַמינסקי פון רוסלאַנד, אַז זי זאָל שפּילען אין זיין קאָמפּאַניע, איז ער אָפּט פאַרצווייפעלט געווען, ווען זי האָט אויסגענומען אין אַ פּיעסע.

פאַרסקעהרט, איז זי דורכגעפאַלען, האָט ער זיך געפרעהט אָהן אַ שיעור.

דורך דעם האָט ער פאַרלאָרען געלד, זיין געשעפט איז שיעור אין גאַנצען ניט אונטערגעגאנגען, — דאָס האָט איהם אָבער ניט געאַרט, אַבי קעני ליפּצין זאָל בלייבען די גרעסטע אַקטריסע און ניט אַסתר רחל קאַמינסקי...

זיין העכסטער אידעאַל איז זי געווען און איהר טאַלאַנט. אונטער דער אויסערליכער גראַבקייט און אַמאָל אומפאַראַנטוואָרט־ליכקייט האָט אין איהם געלעבט אַ באַגייסטערטע אַרטיסטישע נשמה. ער האָט שטענדיג געבענקט נאָך אַ שעהנערער, נאָך אַ בעסערער ביהנע, ווי אַזוי ער האָט פאַרשטאַנען; האָט באַשעפֿטיגט די בעסטע אַקטיאָרען און ער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט גענומען צאָהלען די העכסטע פּרייזען גאָרדינען פאַר זיינע פּיעסען.

אָבער איין זאַך האָט ער אָפּגעהיט: זיין קעני זאָל שטענדיג אַרויסגלאַנצען סיי צווישען די אַקטיאָרען און סיי אין דער פּיעסע, אַניט האָט די פּיעסע קורצע טעג געהאַט...

נאָך גאָרדינ'ס טויט האָט ער אַ געוויסע צייט אין ליפּצין טעאַטער אויפּגעפיהרט זאָלאַטאַרעווסקי'ס פּיעסען. זיי האָבען איהם אַ סך געלד אַרײַנגעבראַכט. ער איז אָבער געווען אומגליק־ליך, האָט געשאַלטען זיך, זאָלאַטאַרעווסקי'ן, די אַקטיאָרען און די גאַנצע וועלט.

ער האָט זיך פשוט געשעהמט צו ווייזען פאַר מענשען.

איך דערמאן זיך : איינמאל זיצט ער מיט מיר אין דעם אָפּים
פון ליפּצין טעאטער א פארזאָרגטער און א פארטראַכטער.

רוף איך זיך אָן :

— וואָס זיצט איהר אזוי פארזאָרגט, מינץ ? איהר מאַכט
אזוי פיל געלד מיט זאָלאַטאַרעווסקי'ס פיעסען.

טוט ער א זיפּץ.

— וואָס איז געלד ? גע'הרג'עט זאָל עס ווערען !

און ער הויבט אָן נערוועז צו פייפּען.

מיט אַמאָל הויבט ער אָן צו דעקלאַמירען פון לערמאַנטאָוו'ן :
„זלאַטאי וואַסטאַק, סטראַנאַ טשודעס, סטראַנאַ ליובווי אי

סלאַדאַסטראַסטיאַ” —

און די אויגען זיינע זיינען פארלאַפּען מיט טרערען.

— אָט דאָס איז א געווען א פּאָעט, גע'הרג'עט זאָל איך ווע-
רען ! — שרייט ער אויס באַגייסטערט, און ווישט זיך די טרערען.

זאָג איך :

— וואָס שילט איהר זיך, מינץ ?

— וואָס איך שילט זיך ? — ענטפּערט ער מיר שוין אין אַן
אַנדערען, אין א טרויעריגען טאָן — איך טראַכט מיר : ווי אזוי
פּעקעלט מען זיך אַוועק פון דער וועלט — צי מיט א שטריק, צי מיט
א קויל אין שטערען ?

— וואָס רעדט איהר, מינץ ? משונע ?

מאַכט ער :

— מען קאָן משונע ווערען. קעני ליפּצין שפּילט זאָלאַטאַ-
רעווסקי'ס „ווייסע שקלאַפּען“. „מירעלע אפּרת“ האָט געפּענעט
א הויז פון שאַנדע ! גע'הרג'עט זאָל איך ווערען !

און ער האָט צום סוף זיך מיט זיין אייגענער האַנט דער-
הרג'עט.

ער האָט ווידער גענומען שטעלען אין זיין טעאטער בעסערע
פיעסען.

אַנדרעיעו'ס פיעסען האָט ער געשטעלט און נאָך אזוינע. זיי
האַבען קיין ערפּאָלג ניט געהאט.

ער האָט זיך אָבער ניט אונטערגעגעבען, קיין שונד־פּיעסע האָט ער ניט געוואָלט מעהר שטעלען. און אזוי האָט ער אַרונטערגע־בראַכט זיין געשעפט כמעט ביז צום באַנקראַט.

דאן — דאָס איז געווען די לעצטע פאַרשטעלונג פון דעם סיזאָן — איז ער אַרויפגעגאנגען אויף דער ביהנע, האָט זיך גע־זעגענט מיט זיין פרוי און די איבעריגע פון זיין קאָמפּאַני, האָט אַרויסגענומען אַ רעוואָלווער פון קעשענע און צוגעלעגט צום שטערן... אזוי ווי ער וואָלט געזאָגט:

— איידער שונד אויף דער ביהנע, בעסער זאָל איך ליגען אַ טויטער —

די לעצטע „ערפינדונג“, וואָס זיין רייכע פּאַנטאַזיע האָט אויסגעטראַכט, וועלכע איז דוקא געווען אזוי טרויעריג איבערציי־ענד!

דוד קעסלער.

דוד קעסלער.

דוד קעסלער

1.

ווי אזוי איך האב זיך מיט איהם באקאנט געהענטער. — ווי איך האב איהם געלעזען מיין „איסט סייד גהעטא“ און די לעקציע, וואס ער האט מיר וועגען דעם געהאלטען.

ביי מאדאם ליפצין אינ'ם הויז האב איך זיך אויך געהענטער באקאנט מיט דוד קעסלער.

דאס איז געווען אין דער צייט, ווען איך האב אָנגעשריבען מיין „איסט סייד גהעטא“.

קעסלער איז דאן געווען איינער פון די הויפט בעלי-בתיים פון טהאליא טעאטער. די איבעריגע זיינען געווען מאָגולעסקא, פיינמאן און שפאכנער, דער מאן פון מאדאם קאליש.

מאדאם ליפצין האָט איינגעלאדען קעסלער'ן צו זיך אין הויז, ער זאָל אויסהערען מיין נייע פיעסע.

מיין נאָמען איז שוין אַביסעל באקאנט געווען אין די טע-אטער-קרייזען, א דאנק „מינא“.

ער קומט אַרײַן אין אַ פעלערײַנע, אין אַ הוט מיט ברייטע ראַנדען, מיט אַ דין שטעקעלע אין די הענט.

— נו, עפעס אַ באַמבעטשקע? — מאכט ער אין אַ ווילע אַרום צו מיר, זעצענדיג זיך צום טיש, און קוקט אויף מיר מיט זיינע גרויסע אויגען און, ווי מיר האָט זיך דעמאָלט אויסגעוויזען, ווי מיט שפּאַט.

איך הויב אָן צו לעזען די פיעסע מיט מיין ליטווישער אויס-שפראַך. ער טוט גוטמוטיג אַ לאַך:

— דזשי, אַ „לאַסען“!

ליפצין בעט איהם :

— קעסלער, האָב אַ ביסעלע געדולד.
 און מייקעל מינץ מישט זיך אויך אַרײַן אויף זײַן שטייגער:
 — זאָל איך קרענקען, זאָלען מיר אַלע גע'הרג'עט ווערען,
 אויב דו האָסט אויף דיין לעבען אזא ראָלע געהאט. קעסלער, זײ
 נײַט קײַן אײַוואָשציק!
 — נו, נו, שאַ, שאַ, אַנטשולדיגט! — מאַכט קעסלער צו
 מיר — איך האָב, יו נאָו, גאַרניט... סײַ? נאָר אזױ... לעזט,
 לעזט ווײַטער...
 לײַען איך ווײַטער.

אין דעם ערשטען אַקט קומט דאָרט פֿאַר אזא מין האַנדלונג:
 בײַ אײַנעם אַ קלאַוק־אפּערײַטאַר (*), אַ פּרומען אידען, מיט'ן נאָמען
 אײַבראַם, אין הױז קומען זיך צונױף שמחת־תּורה זײַן ברודער
 לײַזער און זײַנע לאַנדסלײַט גוט־יוס־טוב־ביטען.
 זײ אַלע זײַנען אַרבייטער בײַ פּרױען־מאַנטלען און אַרבייטען
 אין אײַן פּאַבריק, בײַ זײַערען אַ לאַנדסמאַן, מיט'ן נאָמען לעפֿ־
 קאָוויטש.

אײַבראַם האַלט זעהר אַ סך פּון זײַן לאַנדסמאַן, דעם „באַס“.
 ער האָט נאָך געקאַנט זײַן טאַטען, אַ גביר אַ איד, אין דער הײם.
 און דער זױז זײַנער פּיהרט אויך אַ „שטאַט“ דאָ, אין אַמעריקאַ.
 אַ שוהל־מענש, האַלט זײַן שאַפּ צוגעמאַכט שבת, און, דער עיקר,
 אזױ פּיל אידען ציהען פּון איהם זײַער חױנה.
 אײַבראַמ'ס טאַכטער אַרבייט אויך בײַ איהם אין שאַפּ, באַהאַנד־
 דעלט זי לעפּקאָוויטש כמעט ווי אַן אײַגען קינד. נײַט איהר אַמאָל
 אַ מתנה אויך.

לאָזט נײַט אײַבראַם פּאַלען אויף איהם קײַן קרום וואָרט און
 נעהמט זיך שטענדיג אָן פאַר איהם.
 און יענעם שמחת־תּורה בײַ אײַבראַמ'ען אין הױז, ווען די
 באַשנאַסקעטע אַרבייטער האָבען זיך צעהוליעט, דערמאָנט זיך מיט

(* אַרבייטער בײַ פּרױען־מאַנטלען.)

אמאל לייזער, אייבראמ'ס ברודער, א באוואוסטזיניגער יוניאן-מאן, און די וואַכעדיגע צרות און ער צע'טענה'ט זיך וועגען זייער באַס דעם לאַנדסמאן און צעשרייט זיך, אז מען מוז שמע'לען נייע באַדינגונגען דעם באַס. מען פאַרדינט ניט ביי איהם אויף אַ לעבען. איז צווישען זיי דאָ איינער און אַרבייטער, מיט'ן נאָמען מאַטקע באַס, איז ער מסכים מיט לייזער'ן, אז מען פאַרדינט ניט ביי לעווקאוויטש'ן אויף אַ לעבען און מען מוז פאַדערען העכערע פריזען פאַר די אַרבייט.

מענה'ט אייבראם, אז לעווקאוויטש קאָן מעהר ניט צאָהלען מסתמא, אויב ער צאָהלט ניט.

איז מאַטקע באַס מיט איהם אויך מסכים: אז לעפּקאוויטש צאָהלט ניט מעהר, מסתמא קאָן ער ניט.

ערקלערט לייזער, אז אויב זיי וועלען לעפּקאוויטש'ען ער-קלערען אַ סטרייק, וועט ער שוין קאָנען צאָהלען.

שרייט מאַטקע באַס:

— לייזער איז גערעכט, נאָר סטרייקען!

רופט זיך אָן אייבראם, אז ער וועט ניט סטרייקען. שקצים סטרייקען, אָבער ניט אנשטענדיגע אידען ביי אן אנשטענדיגען עהרליכען אידען.

דער סוף איז, אז דער גוטיוס-טוב-בימען ענדיגט זיך ביי אייבראמ'ען אין הויז מיט אַ קריג צווישען איהם און זיין ברודער לייזער צוליב דעם דאָזיגען סטרייק, ביז ער טרייבט זיי אַלעמען אַרויס פון הויז...

דער צווייטער אַקט הויבט זיך אָן ביי לעווקאוויטש'ן אינ'ם שאַפּ.

לייזער מיט אַ קאָמיטעט פון אנדערע אַרבייטער קומען צו לעפּקאוויטש'ן מיט אַ פאַרעונג וועגען העכערען די פריזען. לעפּקאוויטש וויל פון דעם ניט הערען. די אַרבייטער ערקלערען אַ סטרייק און געהען אַרונטער. נאָר איין אייבראם בלייבט אַרבייטען. ער וועט ניט נאָכטאָן די משוגעים — זאָגט ער.

און דאָ דערוויסט ער זיך עפעס, וואָס צעטומעלט איהם נאָר אינגאַנצען.

ער דערוויסט זיך, פאַרוואָס לעפּקאוויטש איז אזוי גוט געווען צו זיין טאָכטער, פאַרוואָס ער האָט איהר מתנות געשאַנקען. אַ היבשע צייט קאָן ער דאָס ניט באַנעהמען מיט זיין מוח. ס'טייטש, לעפּקאוויטש, אזאַ אנשטענדיגער, שעהנער איד — ער האָט דאָך געקאָנט זיין טאַטען! — וואָס הייסט, ער וועט אזוי קוילענען זיין טאָכטער, דאָס אויג פון זיין קאָפּ? ...!

ער קומט צו לויפען אַהיים. זיין טאָכטער איז זיך מודה פאַר איהם. פאַר פאַרצווייפּלונג ווייס ער ניט, וואָס צו טאָן. צו־ערשט וואַרפט ער אַריין לעפּקאוויטש'עס מתנות אין אַ ברענענדיגען אויווע, דערנאָך טוט ער זיך אַ וואָרף צו זיין טאָכטער מיט די פּויעסען. באַמערקט אָבער ווי דערשלאָגען זי איז, לאָזען זיך ביי איהם אַרונטער די הענט און עס רייסט זיך ביי איהם נאָר אַרויס:

— וואָס האָט דער רוצח צו דיר געהאַט?!

אזוי ענדיגט זיך דער צווייטער אַקט.

מעהר האָט קעסלער ניט געוואָלט הערען. די גאַנצע צייט איז ער געזעסען מיט אַזאַ אויסדרוק אויפ'ן פנים, וואָס האָט גערעדט, האָט זיך געדאַכט:

— וואָס האַווקעט ער דאָרט, דער ליטוואַק?

ער האָט זיך געדערהט אויף זיין שטול, האָט געגענעצט, און דאָ האָט ער נאָר האַלב צוגעמאַכט די אויגען און מיר האָט זיך אויס־געוויזען, אַז באַלד־באַלד וועל איך דערהערען אַ כּראָפּען...

אַ פּאָר מאָל האָב איך געוואָלט אויפהערען צו לעזען. נאָר מייקעל מינץ, וואָס איז געזעסען נעבען מיר, האָט יעדעס מאָל מיר אַ בוכץ געטאָן מיט'ן אַרעם, איך זאָל לעזען ווייטער.

איך לעז פּאָר מיינע פּיעסען נאָר ניט שלעכט. אַנדערע אַק־טיאָרען מיינען, אַז איז בין אַ צו־גוטער פּאַרלעזער. אזוי, צום ביישפּיל, האָט יעקב אַדלער שטענדיג מוראַ געהאַט צו הערען מיך פּאַרלעזען אַ נייע פּיעסע.

— ער נארט אפ מיט זיין פארלעזען — האָט אַדלער שטענדיג גע'טענה'ט וועגען מיר, — ווען מען הערט איהם פארלעזען, ווייזט זיך אויס זיין פיעסע אלעמאָל אַ סך בעסער איידער דערנאָך, ווען מען שפילט זי.

אויף דעם, אמת, האָט מאַקס ראָזענטאַל אַמאָל געענטפערט: — דאָס באַווייזט נאָר, אַז די אַקטיאָרען האָבען זיך ניט באַ- מיחט אַרויסצוברענגען די פיעסע מיט זייער שפילען בעסער, איי- דער דער פאַרפאַסער מיט זיין פאַרלעזען.

יענעם אָווענד, ווען איך האָב מיין פיעסע פאַר קעסלער'ן פאַרגעלעזען, האָב איך באַלד פאַרלאָרען דעם טאָן, בעת קעסלער האָט געמאַכט זיין באַמערקונג וועגען מיין ליטווישער אויסשפראַך: „דזשי, אַ לאָסען!“. די גאַנצע צייט דערנאָך האָב איך דעם טאָן ניט געקאָנט כאַפּען, מחמת איך האָב געפיהלט די אומגעדולד פון מיין צוהערער. אפילו מאַדאַם ליפּצין, האָב איך באַמערקט. איז אויך אָנגעשטעקט געוואָרען פון זיין אומגעדולד און האָט אַ פאַר מאָל פאַרשטעלט מיט אַ האַנט דעם געניץ אויף איהר מויל.

און דעם אמת געזאָגט, האָב איך זיך כמעט דערפרעהט, ווען נאָכ'ן צווייטען אַקט האָט זיך קעסלער אויפגעהויבען פון זיין אָרט און אַ שאַקעל געטאָן דעם קאַפּ.

— דאָש—דאָס—דאָש... וואָש איז דאָש פאַר אַ לאָסען? — האָט ער זיך מיט אַמאָל גוטמוטיג צולאַכט. מייקעל מיניץ האָט זיך אריינגעמישט: — אַ גוטע ראָלע פאַר דיר, קעסלער...

— אַ חזיר, אַ פאַרשוק — האָט קעסלער געענטפערט און זיך אַ קעהר געטאָן צו מיר. — יו סי? (* (ער האָט אויסגעשטעלט צו מיר אַ האַנט מיט אַלע פינגער) יו סי? אַ האַנט, האַ? פינג פּינגער, יו סי? קוקט אויף דעם. איך וועל אייך געבען אַ ביי- שפּיל. אָט די האַנט איז אַ פיעסע, יו סי? און די פינג פּינגער זיינען פינג ראָלען, יו סי? איז איין פינגער, אָט דער קליינער

(* איהר זעהט?)

ממזר' (ער האָט איהם פאַרבויען), איז א קליינער חזיר'ל, יו סי? א חזיר'ל! דער צווייטער פינגער איז א הונט (דעם האָט ער אויך פאַרבויען), און דער דריטער איז א שלאַנג, אן עקדיש, א פיפער נאָטער, אַלץ! (דעם האָט ער אויך פאַרבויען). אָבער דער פערטער, יו סי? (דעם דוקא האָט ער ניט פאַרבויען, נאָר האָט איהם אויסגעצויגען צו מיר) אָט דער דאַרף זיין א מענש מיט שפראַך, יו סי? מיט ליכט! אָט אזוי ווי יענע שאַטען, דאַרף דער זיין ליכט (ער איז דורכגעגאנגען ווידער זיינע אַלע פינגער) הונד, חזיר, מענש! מענש, הונט, חזיר! שאַטען, ליכט! ליכט, שאַטען! ביי אייך אָבער אין דער פיעסע איז אינגאנצען חזיר, חזיר, חזיר! קיין איין לייטישער מענש נישטאָ — נאָר כרוק, כרוק, כרוק!...

אזוי איינגענאַרטיג איז דאָס געזאָגט געווען, און מיט אזא געדזונטער גוטמוטיגקייט, אז מיר איז אפילו ניט איינגעפאלען צו באַליידיגען זיך. איך האָב נאָר געוואָלט פאַרשטעהן, וואָס ער האָט געמיינט.

אויף מיין פראַגע האָט ער מיר דערנאָך א לאַנגע צייט ער-קלערט, וואָס ער האָט געמיינט. און הגם עס איז נאָך אַלץ שווער געווען צו דערנעהן, וואָס ער האָט געוואָלט, איז אָבער דער אופן, ווי אזוי ער האָט גערעדט, געווען אזוי אומגעווענהליך, אזוי אייגענאַרטיג, אז ער האָט מיך אינגאנצען פאַרכאַפט.

ער האָט גערעדט מיט פאַרבען און קלאַנגען, און די אינטער-רעסאנטסטע און מערקווירדיגסטע בילדער האָבען פון זיינע צור-פלאַנטערטע געדאַנקען און ווערטער פאַר מיר ארויסגעטויכט, אזוי ווי פון א נעץ וואָלטען זיי זיך ארויסגעריסען, אין וועלכער זיי זיינען פאַרפלאַנטערט געווען.

און קאָנטיג איז געווען, אז דאָס קומט ארויס ביי איהם אויף דעם נאַטירליכסטען אופן, ווי דאָס סוויטשערן ביים פויגעל... עס איז ניט וויכטיג געווען, וואָס ער האָט געזאָגט, נאָר ווי אזוי ער האָט געזאָגט...

צום סוף האָב איך זיך פון זיינע רייד אָנגעשטויסען, פאַרוואָס ער האָט געמיינט, אז אין מיין פיעסע זיינען דורכאויס חזירים, ווייל

דאָרט האָט זיך געהאנדעלט וועגען געוועהנליכע שאַפֿ־אַרבייטער... אין יענער צייט זיינען די אידישע אַקטיאָרען געוועהנט געווען צו שפּילען העלדען פון אַן אַנדער מין. אַזאַ פּיעסע, וואָס איהרע הויפּט־העלדען זיינען געווען אידישע אַרבייטער און סטרייקער, קליינע הענדלער פון דער היים, איז אין יענער צייט געווען אַזוי ניט עהנליך צו דער געוועהנליכער פּיעסע אויף דער אידישער ביהנע מיט די שעהנע העלדען, אַז קעסלער האָט קיין אַנדער וואָרט ניט געפונען אויף צו כאַראַקטעריזירען די פאַרשוינען פון מיין פּיע־סע, ווי — „חזירים“.

איהם איז אָבער באַשערט געווען צו שפּילען די דאָזיגע פּיעסע און צו האָבען אין „אייבראַם דעם ליטוואַק“ איינע פון די בעסטע ראַלען פון זיין רעפּערטואַר...

2.

ווי אַזוי קעסלער האָט זיך פאַרהאַלטען צו פּיעסען, וועלכע ער האָט ניט ליב געהאַט.

מ. מ. אַ ש ק ו ו י ט ש איז צו יענער צייט געווען דער אינטעליגענט צווישען די אַקטיאָרען. ער האָט גערעדט רוסיש, ווי מען רעדט די שפּראַך אין אַדעס; איז אַביסעל באַקאַנט געווען מיט דער רוסישער ליטעראַטור; האָט פאַרגעלייענט אויף פאַרזאַמלונג־גען און קאָנצערטען סמיצען פון די בעסערע אידישע שרייבער, — קורץ, ער האָט געמאַכט דעם איינדרוק פון אַן אינטעליגענט. האָט מען זיך דערפאַר צווישען די אַקטיאָרען שטאַרק גערע־כענט מיט זיין מבינות אויף פּיעסען. טרעפט ער מיך אַמאָל און זאָגט מיר, אַז ער וואַלט וועלען הע־רען מיין נייע פּיעסע.

אויסגעהערט מיין „איסט סייד גהעטאָ“, זאָגט ער:

— די פּיעסע מוז אויפגעפיהרט ווערען. און ווען מען זאָל זי נאָך שפּילען אַזוי ווי איהר האָט זי געלייענט, אין דער ליט־ווישער אויסשפּראַך, וועט זי מוזען האָבען אַן ערפּאָלג.

און אין א פאך טעג ארום לאָזט ער מיר וויסען, אז איך זאָל
קומען ביינאכט נאָך דער פאָרשטעלונג אין טעאטער מיט דער פיעסע.
ארום צעהן אין אָווענד בין איך אין טהאליע טעאטער. די
פאָרשטעלונג ציהט זיך ביז צוועלף. מען שפילט דאָרט פיינמאנ'ס
א פיעסע.

איך זעה זיך מיט מאַשקאָוויטש'ען הינטער די קוליסען. ער
דערצעהלט מיר, אז ער האָט גע'פועל'ט ביי פיינמאנ'ען און מאַ-
נולעסקאָן, זיי זאָלען הערען מיין פיעסע. און טאָמער וועט קעס-
לער ניט וועלען שפילען די ראָל פון אייבראם'ען, וועט זי פיינמאן
שפילען. ער איז זיכער, אז זיי וועלען די פיעסע אָננעהמען, ווייל,
ערשטענס, האָבען זיי ניט קיין אנדערע, און, צווייטענס, פארלאָזען
זיי זיך אויף זיין מבינות.

דערווייל געהט צו צו אונז קעסלער אין א מין האַמלעט-גריס.
מאָשקאָוויטש פארפיהרט מיט איהם א שמועס וועגען מיין פיעסע.
— איך זאָג אייך, קעסלער, — רעדט ער צו איהם — אז
איהר האָט א טעות. עס איז א גוטע פיעסע, מיט א גרויסער ראָל
פאר אייך.

קעסלער טוט א ציה די אַקסלען.

— איך זעה נאָך ניט — מאַכט ער — וואָש, דאָש, לאָזש!
— וועט איהר ניט רעדען ליטוויש, קעסלער...
רופט זיך אָן קעסלער:

— איהר פארשטעהט דאָך, מאָשקאָוויטש, אז איך וואָלט
אודאי געוואָלט שפילען אין אן אנדער פיעסע, ניט אין דעם...
כפעע! — טוט ער א כראַקע מיט א מין ווילדער קראַפט, און
צינדט זיך מיט אַמאָל אָן: — שטיקער פלייש פאלען דאָך פון
מיר!...

און ער טוט זיך א קעהר צו מיר:

— פארוואָס האָט איהר ניט אָנגעשריבען עפעס א פיעסעלע,
עפעס א ריכטיגע? וואָס טויג אייך צו שרייבען וועגען ארבייטער,
וועגען סטרייקער, — ווער אינטערעסירט זיך מיט זיי?
מישט זיך אריין מאַשקאָוויטש:

— וואָס רעדט איהר, קעסלער? האָט איהר געהערט וועגען הויפטמאַנ'ס „וועבער“? אויך אן אַרבייטער פיעסע און אַ סטרייק קומט דאָרט פאָר, און די גרעסטע דייטשע אַקטיאָרען שפילען אין איהר, און זיי רעדען דאָרט אויך אַ מיין לשון, ווי דאָש, וואָש, לאָזש!.. בלייבט קעסלער שטעהן מיט זיינע גרויסע אויגען אויסגע- גלאָצט אויף איהם. קאָנטיג געווען, אַז דער דאָזיגער אַרגומענט האָט געווירקט אויף איהם. דאָן טוט ער אַ ציה מיט די אַקסלען און מאַכט:

— חטאַנטי, אַפּשר זענט איהר גערעכט. מיין גראָבער קאַפּ מוז עס הערען נאָך אַמאָל. גוט, איך וועל היינט בלייבען הערען נאָך אַמאָל די פיעסע.

און ער קוקט שוין אויף מיר פריינדליכער און נעהמט שוין ביי מיר אַ סיגנאַרעטעל.

איך דערפיהל זיך אויך פרייער מיט איהם. איך פרעג איהם, וואָס פאַר אַ מיין באַראַקטער שטעלט ער פאָר אין דעם דאָזיגען גרים. צולאַכט ער זיך:

— אין דעם מייסטערווערקעניו שפיל איך שוין גאָר אַ פיי- נעם באַראַקטער. פאַרגעסט ניט, אַז זיגמונד פיינמאַנ'קע איז דער פאַרפאַסער. האָט איהר געזעהן, וואָס פאַר אַ קניע ער האָט? מאַשקאוויטש לאַכט אויך.

פרעג איך ווידער:

— דאָך, וואָס שטעלט איהר פאָר אין דעם גרים? ענטפערט ער:

— אַ קוילעטש-פּלעכטער. אין דעם גרים פלעכט איך אַ קוילעטש פון גייצען...

קוק איך איהם אָן.

צולאַכט ער זיך נאָך העכער:

— וואָס קוקט איהר אַזוי אויף מיר? איהר פאַרשעהט ניט? פרעגט מאַשקאוויטש'ען. אָט פון די גייצען, וואָס פיינמאַן האָט אַרויסגעצויגען פון זיינע קניע, פלעכטען מיר אַ קוילעטש... דערווייל זאָגט מען איהם אָן, אַז ער דאַרף באַלד אַרויפגעהן

אויף דער ביהנע. מאַשקאָוויטש האַלט אַ צייטונג אין די הענט,
טוט זיך קעסלער אַ כאַפּ צו איהם :

— גיט מיר די צייטונג, מאַשקאָוויטש!

— וואָס דאַרפט איהר די צייטונג, קעסלער!

— גיט אַהער. איך וויל עפעס אויפּטאָן אין דער ראַלע'ניו!
כאַפט אַרויס ביי מאַשקאָוויטש'ען די צייטונג פון די הענט,
רייסט אָפּ שטיקלאַך פון איהר און קלעפט זיי צום שטערען.

שרייט צו איהם מאַשקאָוויטש און לאַכט :

— מען דאַרף גיט, קעסלער. עס וועט ווידער זיין אַ סקאַנדאַל.

ענטפּערט קעסלער :

— זאָל פיינמאַנקע אַ טאַנץ טאָן!

דעם העלד, וואָס קעסלער שפּילט, דאַרף מען אַרויפּפיהרען
אויף דער ביהנע אין קייטען געשמידט פון אַ געפּענגניש. קומען
צו צו קעסלער'ן צוויי וועכטער מיט קייטען, וואָס זיי דאַרפען איהם
שמידען די הענט. מאַכט צו זיי קעסלער :

— אַוועק, ממזרים!

זיי דערעזעהן די שטיקלאַך פאַפּיר, וואָס באַדעקען זיין גאַנץ

צען שטערען, און זיי צולאַכען זיך אויך.

דאָן לאָזט זיך נעהן קעסלער צו דער ביהנע מיט פאַרטראַכטע
טריט און פאַרטאָן אין זיך, ווי האַמלעט בעת זיין באַוואוסטען מאַך-
נאָלאָג: „זיין אַדער גיט זיין“. אין די הענט האַלט ער נאָך אַ
שטיק פון דער צייטונג.

מאַשקאָוויטש און איך קוקען איהם נאָך פון הינטער די קוליר-

סען. ער זאָגט מיר שטיק, שטיקענדיג אין זיך דעם געלעכטער :

— קוקט איהם אָן, אָט דאָס איז קעסלער, ווען ער הויבט אָן

צו רעוואָלטירען געגען אַ פיעסע, וואָס איהם געפּעלט גיט. און
איהר זעהט דעם אַלטען דאַרט, וועלכער האָט זיך אָנגעכאַפט פאַר'ן
קאַפּ און שאַקעלט זיך, ווי אַן אבּל? — דאָס איז פיינמאַן! זעהט,
ווי ער בעט זיך ביי קעסלער'ן אויף שטום'לשון, אַז ער זאָל גיט
מאַכען זיינע שטוקעס.

איך הער, ווי פיינמאַן זאָגט זיין „פּראָזע“, שטויס איך זיך אָן,

אז ער שטעלט פאר קעסלער'ס פאטער, וועלכער בעט דאָרט ביי אַ ריכטער פאר זיין זוהנ'ס לעבען.

קעסלער אליין שטעהט דערווייל מיט דעם רוקען צו דעם ריכטער. רייסט ווייטער שטיקלאך פון דעם שטיק צייטונג, פאטשט זיי צום שטערען מיט אַ געפילדער, דרעהט מיט דער צונג און גלאַצט מיט די אויגען. און ביי יעדען פאטש פון קעסלער'ן, וואָס הילכט אָפּ אויף זיין שטערען, ציטערט אויף פיינמאָן, קוקט זיך אום אויף איהם, שאַקעלט דעם קאָפּ און אויסקעמט... די איבעריגע אַקט טיאָרען און אַקטריסעס אויף דער ביהנע, אין איינעם מיט'ן ריכטער, שטיקען זיך פאר געלעכטער.

און דאָ רופט מען קעסלער'ן פאר דעם ריכטער. ווי איך האָב זיך שפעטער דערוואוסט פון מאַשקאוויטש'ן, האָט קעסלער דאָן געדארפט האַלטען אַ רעדע פאר דעם ריכטער, פון וועלכער עס האָט זיך געזאָלט ארויסווייזען, אַז דער שולדיגער איז ניט ער, נאָר דוקא דער אינטריגאנט, וועלכער האָט אויף איהם אויסגעטראכט אַ בלבול. נאָך דער דאָזיגער רעדע האָט זיין פאָטער איהם געזאָלט פאַלען אויפ'ן האַלז מיט אַ פריידענסגעוויין און, אויב איך האָב ניט קיין טעות, מיט די ווערטער:

— ווידער האַבע איך מיין עדעלען זאָהן צוריק!

און דער פאַרהאַנג האָט געזאָלט פאַלען...

הקיצור, רופט מען קעסלער'ן צום ריכטער, געהט ער ניט. נאָר דרעהט איבער דעם פאַרום אויפ'ן שטערען, מיט דעם הינטען אויף פאַרענט, און הויבט אָן צו וואַיען, ווי אַ הונט, און וואַיענדיג אַזוי אויף די העכסטע טענער, רעדט ער צום עולם זיין אייגענע פראָזא, פון וועלכער מיר, וואָס שטעהען צווישען די קוליסען, שטיקען זיך פאר געלעכטער.

ער וואַיעט:

— אַ פובליקוניו אַביסעל! זעה נאָר, זיי ווישען די אויגע-לאַך פון אַזאַ קונצוניו. אַי, ס'אַראַ יאַשמשערקעס, ס'אַראַ פיפער-נאָטערס, פאר וועמען מען דאַרף דאָס ווייזען דאָס קונצוניו! ... אַי, אַ בראַך איז צו מיר, און מאַשקאוויטש וויל, אַז מען זאָל זיי גע-

בען הויפטמאנ'ס „וועבער“ — טוט ער אַ לאַז זיין קול צו די קוליר-
סען צו, וואו מיר שמעהען.

פיינמאן קוקט אויף איהם מיט פאַרצווייפלונג און סאַפּעט, ווי
אַ פאַראַוויק.

ער רעדט צו איהם עפעס, טופּעט מיט די פיס, עס העלפט ניט.
ביז קעסלער טוט זיך אַ קעהר צו איהם און מיט אַ ווילדען וואַיען
שרייט ער אויס, צושפרייטענדיג פאַר איהם זיינע אַרעמס:

— טאַטוניו פון דעם מייסטערווערקוניו, מען דאַרף דאָך שוין
ענדיגען דעם אַקטוניו, טו שוין אַ פאַל, אין דר'ערד אַרין, אויף
מיין האַלז!

פיינמאן האָט זיך ניט געקענט העלפען און זיך געוואַרפען
איהם אויפ'ן האַלז.

דער פאַרהאַנג איז געפאלען, דאָס פובליקום האָט מיט באַניי-
סטערונג אַפּלאַדירט.

פיינמאן האָט זיך צושריען אויף קעסלער'ן. קעסלער האָט
גוטמוטיג געלאַכט.

דאָן האָט ער זיך אָנגרופען:

— האָט איהר געזעהן אַ פובליקוניו? דאַרף מען פאַר דעם
האַבען לייטישע פיעסען? מען וואַיעט, מען ברוקעט, מען פלעכט
אַ קוילעטש פון גייצען, און עס אַפּלאַדירט!

נאָך דער פאַרשמעלונג האָב איך פאַר זיי אַלעמען געלייענט
מיין פיעסע.

3

ווי אַזוי איך האָב די פיעסע געלעזען. — ווי אַזוי הויפטמאנ'ס „וועבער“
האַבען מיר ארויסגעהאַלפען און ווי אַזוי מען האָט די פיעסע געשפּילט.

איך געדענק נאָך אַזוי קלאַר יענע מיטען-נאַכטיגע פאַרלעזונג
אין טהאַליאַ טעאטער נאָך דער פאַרשמעלונג.

אַרום אַ טישעל אויף דער ביהנע זיינען געזעסען קעסלער, מאַ-
גולעסקאָ, פיינמאן, מאַשקאוויטש און נאָך אַנדערע און האָבען גע-
הערט, ווי איך האָב פאַרגעלעזען מיין „איסט סייד גהעטאַ“.

קעסלער האָט זיך איצט גאַנץ אַנדערש צוגעהערט, ווי ביי מאַדאַם ליפּצין אינ'ם הויז.

ער האָט ממש אָנגעקוואַלען פון יעדער סצענע, פון יעדען פּערזאָן אין דער פּיעסע, באַזונדערס פון דעם אַרבייטער מאַטקע באַס, און נאָכאַנאָנד האָט ער זיך אַ קעהר געטאָן צו מאָגלעסכאַפֿן און איהם ערקלעהרט, וואָס פאַר אַ גוטע ראָל דאָס איז פאַר איהם. מאָגלעסכאַפֿ האָט צוגעשאַקעלט מיט'ן קאַפּ, אָבער אָהן התפּעלות. און צייטענווייז האָט זיך מיר נאָר אויסגעוויזען, אַז באַמת לאַנגוויילט איהם די פּיעסע, נאָר, זעהענדיג, אַז קעסלער און מאַשקאוויטש זיינען באַגייסטערט פון איהר, און אַז פּינמאַנ'ען געפּעלט זי אויך, האָט ער קיין מוט ניט געהאַט צו זאָגען, אַז איהם געפּעלט זי ניט.

נאָר איינמאָל — דערמאָן איך זיך — האָט ער זיך אָנגערופּען:
— אַביסעל צו האַרטע עברי... —

און קעסלער האָט איהם געענטפּערט מיט אַ גאַנצער לעקציע (די לעקציעס זיינען שטענדיג זיין שוואַכקייט געווען):

— וואָס רעדסטו? — האָט ער, אומגעפּעהר, געזאָגט — נעהם, צום ביישפּיל, הויפטמאַנ'ס „וועבער“, יו סי? וואָס איז דאָרט? אויך האַרטע עברי. ניט קיין „מאָנד“ און ניט קיין „זאָנע“, אַן אַרבייטער-פּיעסע, אַ סטרייק, יו סי? אַזוי, ווי צום ביישפּיל, אין וואַנגער'ס מוזיק: דררום! דררום! הול-ליל! הול-הול-הול! האַרט, שטאַרק! מיט אַ האַמער איבער'ן קאַפּ און איבער'ן האַרצען! קיין טרו-ליר-ליו פון אַ פּלייט פּאַסט דאָרט ניט. סטרייק, קאַמף, דאַרף דאָס געהן — דררום! דררום! אָט אַזוי ווי אין די „וועבער“...

קאָנטיג געווען, אַז מאַשקאוויטש'עס אַרגומענט וועגען הויפּט-מאַנ'ס „וועבער“ האָט זיך איהם טיף איינגעגעסען אין קאַפּ. שוין אַזאַ טבע האָט קעסלער אַלע מאָל געהאַט: האָט ער זיך עפּעס אַריינגענומען אין קאַפּ, איז געווען פאַרפּאַלען. צי איז דאָס פאַר איהם געווען קלאָר צי טונקעל (ס'רוב טונקעל), ער האָט פון דעם כסדר גערעדט, האָט עס ערקלערט אויף זיין באַזונדערען שטייגער,

געוועהנליך צעפלאַנטערט, ניט קלאָר, אָבער שטענדיג אינטערע-
סאנט מיט זיין אייגענארטיגקייט.

ווען איך בין פארטיג געוואָרען מיט דעם לעזען, האָט קעסלער
ווידער אַ פּאָר מאָל דערמאָנט הויפטמאָנ'ס „וועבער“, און דער
סוף איז געווען, אז איך האָב פאַר מיין פיעסע באַקומען דעם העכ-
סטען פרייז, וואָס אַן אידישער פאַרפאַסער האָט אין יענער צייט
זיך געקאָנט ווינשען — 250 דאָלאַר...

די „פּראָבעס“ פון מיין „איסט סייד גהעטאָ“ הויבען זיך אָן.
יעדער אקטיאָר און יעדע אקטריסע, וואָס שפּילט דאָרט, איז גע-
בענשט מיט טאַלאַנט. קעסלער, מאָגולעסקאָ, פיינמאַן, מאָשקאָ-
וויטש, מאַדאָם קאַליש, מאַדאָם אַבראַמאָוויטש און מאַדאָם ווילענ-
סקי — זיי אַלע האָבען דאָרט היבשע ראָלען.

זיי באַציהען זיך אזוי ערנסט צו זייערע ראָלען און צו זייער
שפּילען, אז נאָך דער פּראָבע אין טעאטער קומען אזוינע טאַלאַנט-
טען, ווי מאַדאָם קאַליש און מאָשקאָוויטש, צו מיר אַהיים, ערנעץ
אויף דעם פערטען שטאַק אין גאַווערניר סטריט, כדי איבערצו-
גען מיט מיר נאָכאָמאָל זייערע ראָלען... (פון די היינטיגע אַקט
טיאָרען און אקטריסעס וואָלט זעלטען ווער דאָס געטאָן).

נאָר איין איינציגער איז ניט צופרידען מיט זיין ראָל —
און דאָס איז מאָגולעסקאָ.

ער שפּילט דאָרט דעם שלים-מזל'דיגען אַרבייטער מאַטקע
באַס, שלעפען זיך איהם שטענדיג נאָך ווערטער בשעת ער רעדט,
ווי למשל: „האָב איך געהאַט, האָב איך“; אָדער: „אז איך זאָג
דאָר, אז“...

טענה'ט מאָגולעסקאָ, אז ער קאָן ניט איינבויסען די עברי;
אז ער פיהלט, ווי אַן עק וואָלט זיך איהם שטענדיג נאָכגעשלעפעט
אינ'ם מויל...

ער האָט אָבער די „עברי“ איינגעבויסען און אַ גרויסען פּוראָר
געמאַכט אין „מאַטקע באַס“. ווי אזוי דאָס איז געשעהן, וועל איך
דערצעהלען, ווען איך וועל ריידען וועגען איהם, מאָגולעסקאָ'ן.

* * *

איך וועל קיינמאל ניט פארגעסען יענעם „טהענקסגיווינג“ אָווענט פון 1898, ווען עס איז פאָרגעקומען די ערשטע פאָרשטע-לונג פון מיין „איסט סייד גהעטאָ“.

פאר יענער פאָרשטעלונג האָב איך און מיין פרוי פאָרבראַכט ביי דער באַריהמטער מיסס ליליען וואַלד, אין הענרי סטריט סע-טעלמענט הויז, ביים „טהענקסגיווינג“-דינער.

דערנאָך זיינען מיר, צוזאַמען מיט מיסס וואַלד און איהרע אַנדערע געסט, צווישען וועלכע עס זיינען אויך געווען צוויי ענגלי-שע שריפטשטעלערניס, אַלע אוועק אין טהאַליאַ טעאַטער.

דער פאָרהאַנג האָט זיך אויפגעהויבען. אַן אַרימע שטוב אין אַ טענעמענט הויז איז אויף דער ביהנע. חיה'שרה, אייבראַמ'ס ווייב, ריכט זיך דאָרט אויף די געסט, וואָס איהר מאַן וועט ברענגען פון דער שוהל. שיינט דער שמחת-תורה ביי מאַדאַם אַבראַמאָוויטש חיה'שרה'ן אויף דעם פנים. איהר יעדע מינע, דאַכט זיך, זאָגט: „א גוטניקער יום טוב אונז אַלעמען!“

קומט אַרויף איהר שוועסטער (מאַדאַם ווילענסקי), אַ פאַר-ביטערט עלטערע מיידעל, און הויבט אַן אויסצורעדען פאַר איהר דאָס האַרץ און קלאַנג זיך אויף איהר טאַכטער עני'ן, הלמאי זי לאַכט פון איהר.

מאַדאַם אַבראַמאָוויטש ענטפערט איהר מיט אַזוי פיל האַר-ציגער גוטסקייט און נאַטירליכער איינפאַכקייט, אַז מען פאַרגעסט נאָר, אַז אַן אַקטריסע אויף דער ביהנע רעדט עס.

און דאָ ערשיינט עני (מאַדאַם קאַליש). און אַזוי ווי עס וואָלט נאָך ליכטיגער, יום-טוב'דיגער געוואָרען אויף דער ביהנע.

יונג און שלאַנק און שפילעוודיג לויפט זי אַרויף אויף דער ביהנע, אַ שלאַנק נאזעל אין וועלכער דאָס יונג בלוט האָט זיך צעשפילט.

איהר קול איז פול מיט כּשוף — ווי אַ העלער זילבערנער שטראָם היַלכט ער און לאַסטשעט — און איהר לוסטיגקייט איז אַזוי קינדערש-נאַאיוו.

איהר מאַמע (מאַדאַם אַבראַמאָוויטש) קוקט אויף איהר מיט

הרחבה און איהרע אויגען קושען זי. איהר מוהמע, דאָס פאַר-
ביטערט, עלטערע מיידעל (מאַדאַם ווילענסקי) קוקט אויף איהר
מיט אויגען, וואָס זיפצען און קרעכצען פאַר קנאה...

דאָן צעקריגען זיי זיך — דאָס יונגע און דאָס עלטערע מיידעל.
און בשעת זיי ווערטלען זיך אזוי — די יונגע אויף אַ קינד
דערשנאַאיווען און צעבאַלעוועמען אופן, און די עלטערע אויף אַ
פאַרביטערטען אופן, פול מיט גאַל — ערשיינט קעסלער־אייבראָם
מיט אַ געשריי:

— חיה־שרה, די געסט קומען! האָסט אָנגעגרייט כיבוד?

איך דערקאָן איהם ניט. זיין גאַנג, זיין יעדע האַוואַיע, זיין
קול, זיין אויסשפראַך — אַלצדינג אין איהם איז דער טיפישער
אידישער אַרבייטער, וואָס איז אַהער געקומען פון דער ליטע, יענער
סאַרט אַרבייטער, וועלכער איז אינדערהיים געווען אַ קליינער
הענדלער. קיין איין רגע מאַכט ער ניט דעם איינדרוק פון אַן אַקט־
טיאַר, וואָס שפילט.

ער דערוויסט זיך, אַז זיין שוועגערין האָט זיך געקרינט מיט
זיין ענין, נעהמט ער זיך אָן פאַר זיין טאַכטער. בשעת דעם ווייזט
ער איהר אַרויס אזוי פיל ליבע, אַז מען זעהט ממש, ווען ער זאָגט,
אַז זי איז ביי איהם דאָס אויג פונ'ם קאַפּ, איז דאָס טאַקע אזוי.
אויף זיין שוועגערין אָבער, דאָס עלטערע מיידעל, האָט ער
אויך רחמנות; און דאָס דריקט ער אויך אויס אויף אַ מערקוויר־
דיגען, איינפאַכען, קינסטלערישען אופן.

דאָן קומען אָן די געסט. זיי קומען אָן פון דער שוהל הוליענדיג,
מיט אַ ניגון — אַלע באַשנאַסקעט. צווישען זיי מאָנלעסקאַ און
פיינמאַן אויך.

און דאָ ערשט האָט זיך אָנגעפאַנגען דאָס ריכטיגע שפילען.
מאָנלעסקאַ, פיינמאַן, קעסלער, מאַשקאוויטש, מאַדאַם קאַליש און
מאַדאַם ווילענסקי — אַרבייטער און אַרבייטער־מיידלעך — און
מאַדאַם אַבראַמאָוויטש, אַלע זיינען אויף דער ביהנע, און יעדער
און יעדע פון זיי שפילט.

דער עולם איז הינגעריסען פון זיי. הוליען זיי, ווילט זיך

דעם, עולם אויך מיט זיי הוליען. אָט אָבער האָט לייזער־פיינמאן (מיט זיין גרים און מיט זיין האַלטונג און מיט זיין יעדען קנייטש אַ מוסטער פון אַן אַרבייטער אַ באַוואוסטזיניגען יוניאָן־מאַן) זיך צערעדט אין גראַמען, אויף זיין שטייגער, וועגען זייער לאַגע אין שאַפּ, און מאַטקע־באַס־מאַגולעסקאַ, אַ שכור'ער, האָט גענומען דערצעהלען, ווי זיין בערעלע איז קראַנק געוואָרען און אויף קיין דאָקטאָר איז קיין געלד ניט געווען, „און בערעלע איז געשטאַרבן, בערעלע“, און דערביי האָט ער זיך צעכליפּעט, האָט מען דערהערט פון אַלע זייטען צווישען דעם עולם אַ זיפּצערײ. די פרעהליכע שטיי־מונג איז מיט אַמאָל אָנגעזאפט געוואָרען מיט אַזאַ טרויעריגקייט... און באַלד האָט ווידער אייבראַם־קעסלער אַ געשריי געמאַן : — נו, וואָס האָט איהר זיך דערמאַנט ? יום־טוב איז היינט !

לחיים !

און ווידער איז פרעהליך געוואָרען.

ביז לייזער האָט ווידער גענומען רעדען וועגען שאַפּ, וועגען זייער לאַנדסמאַן דעם באָס און וועגען סטרייקען, דאַן האָט אייב־דאָס־קעסלער זיך אָנגענומען פאַר דעם באָס, און צום סוף האָט ער אַרויסגעטריבען זיין ברודער מיט זיינע אַנדערע געסט פון זיין שטוב. דער אַקט האָט זיך געענדיגט מיט אַ קריג צווישען איהם און זיין באַרדער, אויך אַן אַרבייטער פון זיין שאַפּ, וואָס מאַשקאָוויטש האָט געשפּילט.

אין דער לעצטער סצענע האָבען אויך מיטגעשפּילט מאַדאַם אַבראַמאָוויטש, קאַליש און מאַדאַם ווילענסקי, און זיי אַלע האָבען אַזוי קינסטלעריש געשפּילט, אַז דער עולם האָט גאָר ניט געוואָלט אויפהערען זיי צו אַפּלאָדירען.

בעסערע פּיעסען פון דער „איסט סייד גהעטאָ“ האָט די אידי־שע ביהנע געזעהן, אָבער קיין בעסערען שפּילען זיכער ניט. קעסלער־אייבראַם איז געווען אַ מייסטער־ווערק פון העכסטען ראַנג. די סצענע אינ'ם שאַפּ, ווען ער דערוויסט זיך, פאַרוואָס זיין באָס, פון וועלכען ער האָט אַזוי געהאַלטען, האָט גענעבען מתנות זיין טאָכטער ; דער צעטומעלטער געשריי פון זיינע אויגען ;

זיין ארויסלויפען פונ'ם שאפ; זיין אריינקומען אין הויז מיט דעם צעמישטען געשריי: „וואו איז דער בראָנזעלעט? חיה־שרה, דעם בראָנזעלעט אַהער!“

און זיין אריינוואַרפען איהם אין דעם ברענענדיגען אוווען און זיין צוזאמענברעכען דערנאָך איבער זיין טאָכטער, בשעת ער וויל זי שלאָגען, מיט אַ פאַרצווייפעלטען שלוכצען: „עני, וואָס האָט דער רוצח געהאַט צו דיר?“ — דאָס איז געווען אמת'ע שוישפּיר לערישע קונסט...

אַזוי אויך אין דעם דריטען אַקט, בעת ער איז געווען שכור. ווער קאָן פאַרגעסען זיין געשריי: „חיה־שרה, אַ גלעזעלע!“... נאָר אַמבעסטען איז ער געווען אין דעם לעצטען אַקט, בשעת ער איז געזעסען פאַר דעם ריכטער, פאַר וועמען מען האָט אָנגעד-קלאָגט דעם באָס. אַזוי פיל שטילען צער, שאַנד און דערשלאָג-גענקייט האָט אויסגעדריקט זיין יעדע האַוואַיע. דער אויסדרוק פון זיינע אויגען, וואָס זיינען געווענדט געווען אין איין פונקט — אויף דעם ריכטער — ווער קאָן פאַרגעסען דעם דאָזיגען אויסדרוק?

4.

ווייטערע כאַראַקטעריסטיק פון קעסלער'ן. זיין באַריהמטער „חטאָנ'טי“.

זינט דער „איסט סייד גהעטאָ“ איז ער מיין „שוואַכקייט“ געוואָרען, וועלכע האָט אָנגעהאלטען די גאַנצע צייט כל זמן ער האָט געלעבט — באַלד אַ פערטעל יאָהרהונדערט.

מיט דער אויסנאַהם פון אַ פאָר פּיעסען, האָב איך כמעט אַלע, וואָס איך האָב אינ'ם משך פון דער דאָזיגער צייט געשריבען, פריהער פאַר איהם פאַרגעלייענט איידער פאַר די אנדערע אַקטיאָרען. זעהר זעלטען איז איהם מיינע אַ פּיעסע געפּעלען געוואָרען, ווען איך האָב זי פאַרגעלייענט פאַר איהם. און דאָך, גלייך ווי איך האָב פאַרענדיגט אַ נייע, האָב איך איהם געלאָזט וויסען ווע-גען דעם, און באַלד איז ער געווען ביי מיר אין דער היים און האָט די פּיעסע געהערט.

און ביז היינט איז דאָס פאר מיר אַ רעטעניש, וואָס ער, וועלכער האָט געוועהנליך קיין געדולד ניט געהאט אויסצוהערען אַ פּיעסע, איז שטענדיג געקומען אויסצוהערען מיינע, ווען נאָר איך האָב איהם באַשטעלט.

און אז איך האָב געענדיגט מיין פּאַרלעזונג, האָב איך כמעט שטענדיג געזעהן דעם אייגענעם באַקאַנטען ציה פון זיינע ברייטע אַקסלען, דעם פּאַרבלאַנדזשעטען בליק ערגעץ העטרווייט פון זיינע גרויסע אויגען און דעם גוט-באַקאַנטען וואָרט זיינעם, אַרויסגע-רעדט אין אַ טיפען, באַסאָווען טאָן, האָב איך געהערט:
— חטאַנ'טי! ...

און דער דאָזיגער „חטאַנ'טי" זיינער האָט שטענדיג געמיינט, אז די פּיעסע איז איהם ניט געפּעלען געווען.

ווען ער האָט געהערט אַ פּיעסע פון אַן אַנדער פּאַרפּאַסער, אויב ער האָט זי נאָר אויסגעהערט ביז'ן סוף, האָט ער זיין מיי-נונג וועגען איהר אויסגעדריקט אויף אַן אַנדער אופן: אַמאָל איך גאַנצען אָהן ווערטער, האָט זיך נאָר אויפגעהויבען פּונ'ם אָרט, אַריינגענומען אַ פינגער אין מויל און איהם אַ זויג געטאָן — און דאָס האָט געמיינט, אז דער פּאַרפּאַסער האָט פון פינגער זיין פּיעסע אַרויסגעזויגען. און אַמאָל האָט ער געזאָגט:

— דאָס צאַפּענדעל זיינס האָט ער געפּענט פון דער קניע! ...
אָדער:

— געטראַכט מיט'ן... מחילה... און אָנגעשריבען מיט די קני... און ווען דער פּאַרפּאַסער איז געווען אזא, פאַר וועמען ער האָט אינגאַנצען קיין דרך ארץ ניט געהאט, האָט ער איהם געזאָגט אָהן צערעמאָניעס:

— ווער גע'הרג'עט, הער אויף צו פּאַמפען דעם מאַרך פון דייןע קניע!

און עס האָט אויך געטראַפּען, אז ווי נאָר אזא פּאַרפּאַסער האָט אָנגעהויבען צו לייענען זיין פּיעסע, איז קעסלער אומגעדול-דיג געוואָרען און האָט אָנגעהויבען צו מורמלען „זשי!" און נאָך איידער דער פּאַרפּאַסער האָט זיין ערשטען אַקט געענדיגט, האָט

קעסלער שוין געביסען זיין ארבעל און געהאווקעט: האוו, האוו,
האוו!...

מיינע פיעסען אָבער האָט ער אָפגע'פטר'ט מיט איין וואָרט:
— חטאָנ'טי!...

דער סך־הכל אָבער איז געווען אַלע מאָל דער אייגענער — די
פיעסע איז איהם ס'רוב ניט געפעלען געווען.

און עס האָט ניט געהאַלפען, ווען איהר האָט געפרואווט איהם
ערקלערען די פיעסע. ער האָט אייך דאָן איבערגעשלאָגען מיט
זיינער אַ לעקציע, וועלכע האָט ס'רוב וועניג געהאַט צו טאָן מיט
דער פיעסע, וואָס ער האָט געהערט. אָבער דאָס, וואָס ער האָט
גערעדט, באַזונדערס ווי אַזוי ער האָט גערעדט, איז אַזוי אינטער-
רעסאנט געווען, אַז ווען ער האָט דערנאָך פאַרלאָזען מיין הויז,
האָב איך כמעט אַלע מאָל מעהר געטראכט וועגען דער אייגענאר-
טיגקייט פון דעם דאָזיגען מענשען, איידער וועגען דעם, הלמאי
מיין פיעסע איז איהם ניט געפעלען געווען.

מיין פרוי האָט ניט געקאָנט פאַרשטעהן, ווי אַזוי איך, כטבע
אַ מענש מיט וועניג געדולד, האָב געקאָנט האָבען אַזוי פיל גע-
דולד צו איהם.

און ניט איין מאָל, ווען ער איז געקומען הערען מיינע אַ
פיעסע, האָט זי איהם געזאָגט:

— מיסטער קעסלער, וואָס דאַרפט איהר הערען די פיעסע?
זאָגט בעסער איצט אָפ אייער „חטאָנ'טי" און פאַרשפאַרט דאָס
לייענען.

האָט ער זיך אַמאָל גוטמוטיג צעלאַכט און געענטפערט:
— נו, וואָס קאָן איך טאָן? יו סי? אַ קאָפּ מיט קלאַטשע
אַנגעשטאַפט. זאָל איך איהם באַגראָבען, איז דר'ערד אַרײַן,
וואָס?

און אַן אַנדערש מאָל, אַז זי האָט עס איהם געזאָגט, האָט ער
זיך פאַרענטפערט פאַר איהר:

— מיינט נאָר ניט, יו סי? הלואי עפעס אַ פיעסעלע, וואָס
איך זאָל זעהן... פון אייער מאַן ערוואַרט איך אַזאַ פאַר מיר.

אפשר האָט ער דאָס מאָל אָנגעשריבען. יו סי? די אַנדערע ממזרים... מרס. קאָברין — האָט ער ביי אַזא געלעגענהייט גענור מען אַמאָל רעדען כמעט מיט האָס — ווען איהר וואָלט געהערט זייערע פּיעסעניוס! צאָפען פון די פינגער, פון די נעגעל, פון די קניע, גע'הרנ'עט זאָלען זיי ווערען, און פּליוך אין דער פּיעסעניו אַרײַן! ניט ווייס, ניט שוואַרץ, ניט בלוי, ניט געל, נאָר אַ קאָליר פון... פּאָ—אָך! — האָט ער אַ כראַסע געטאָן.

נאָך אַזא מין שמועס האָב איך פאַר איהם געלייענט מיין נייע פּיעסע, און איך האָב געזעהן, ווי שווער ער שטרענגט זיך אָן צו הערען, וואָס איך לייען. אַמאָל האָט ער אויסגעטאָן דעם ראָט און די וועסט, ווען איך האָב פאַר איהם געלייענט, אַזוי ווי ער וואָלט געוואָלט פּרייער מאַכען דעם וועג צו זיין האַרצען. און איינ־מאָל אפילו האָט ער די שיד אויסגעטאָן, בשעת איך האָב פאַר איהם געלייענט. האָט זיך דערביי אנטשולדיגט פאַר מיין ווייב:

— יו סי? — אפשר איז דאָס אַ סגולה פאַר מיין פאַרשטאָפּט טען קאָפּ. ביי גאָד, אַי עם — יו סי? — פרענק ווייט יו... אָפען האַרציג מיט איך — האָט ער גערעדט מיט דער גרעסטער ערנסטקייט — עם נעהמט מיך ניט... איך פיהל ניט... איך זעה ניט... אפשר טאַקע קלאַטשע אינ'ם קאָפּ! — האָט ער זיך אַ פאַטש געטאָן אויפ'ן שטערען.

דערנאָך האָט ער זיך אָנגעשפּאַרט מיט ביידע עלענבויגענס אָן טיש, אַרײַנגענומען צווישען ביידע הענט דעם קאָפּ, אָנגעשטעלט אויף מיר זיינע גרויסע אויגען מיט אַן אָנגעשטרענגטען בליק און עם איז קאָנטיג געווען, אַז ער ווענדט אָן אַלע זיינע כחות אַרײַנ־צולעבען זיך אין דעם, וואָס איך לייען...

באלד אָבער האָט זיך אַ דרימעל צעצויגען אין זיינע אויגען, צי נאָר אַ חלום האָט דאָרט אויפגעטויכט — און דער סוף? אַ ציה פון די ברייטע אַקסלען און דער „חטאָנ'טי!“...

אנדערע פון מיינע פּיעסען האָט ער אַ צוויי־דריי מאָל געהערט, איידער איך האָב זיי פאַר אַנדערע אַקטיאָרען געלייענט.

אזוי האָט ער דעם „פארלאָרענעם גן־עדן“ — וואָס אויף דעם סוזשעט פון דער דאָזיגער פּיעסע האָט מיך אָנגעשטויסען אַ מעשה, וואָס ער אַליין האָט מיר דערצעהלט, — צוויי מאָל געהערט לייענען. „שונאים“ — צוויי מאָל. „ישראל'ס האָפּנונג“ — דריי מאָל, און „יאַנקעל בּוילע“ — די פּיעסע, וואָס איך האָב לכתחילה פאַר איהם געשריבען — ניט וועניגער פון צע הונדערט מאָל.

(ווי אזוי ער האָט, צום סוף, דאָך אויפגעפיהרט „יאַנקעל בּוילע“ אין 14 יאָהר שפּעטער, וועל איך דערצעהלען אין אַ שפּעטערדיגען קאפיטעל).

ער האָט קיינמאָל ניט פאַרשטאַנען קיין פּיעסע, בעת מען האָט זי פאַר איהם פאַרגעלייענט. אפשר דערפאַר, ווייל ער האָט קיין געדולד ניט געהאַט זיך צו אַריענטירען אויף די מענשען און דער האַנדלונג. אפשר דערפאַר, ווייל די פאַנטאַזיע זיינע, וועלכע האָט זיך שטענדיג געטראָגען, ווי אַ ווילדער, היציגער לאַשאַק, אין אַן אייגענאַרטיגער וועלט פון קאַלירען און קלאַנגען, האָט זיך ניט גע־לאָזט צוימען און איז פאַרבייגעפּלויגען די וועלטען, וועלכע די פּיעסען האָבען דאָרט געעפּענט.

עס איז אַ פאַקט, אַז כמעט אַלע פּיעסען, אין וועלכע ער האָט געהאַט ערפּאָלג, זיינען איהם לכתחילה ניט געפּעלען געווען, בעת ער האָט זיי געהערט לייענען. ערשט דאן, ווען ער איז ארויסגע־טראָטען אין זיי אויף דער ביהנע, האָט ער זיך אין זיי דערפּיהלט. און האָט ער זיך אין זיי דערפּיהלט, האָט ער זיך דאן אָנגעצונדען. דעמאָלט האָט זיין שפּילען מיט גייסט געשפּריצט, קאַפּריזנע און שויםענדיג, ווי שאַמפּאַניער.

מיר איז ער געווען זעהר נאָהענט. איך האָב איהם ליב געהאַט. מעהר ליב געהאַט, איידער וועמען ניט איז אויף דער אידישער ביהנע.

איך האָב ליב געהאַט דעם גרויסען אַרטיסט אין איהם, אָבער נאָך מעהר דעם געזונטען מענשען אין איהם, דעם נאטורליכערן

מען ש, וועלכער האָט זיך שטענדיג געוויזען נאָר אין דער גע-
שטאַלט, ווי אזוי גאָט האָט איהם באַשאַפֿען. קיין גרים, קיין פיי-
גענבלאַט — דאָס האָט דער כאַראַקטער פון דעם נאַטור־מענש מיט'ן
אַרטיסטישען טעמפּעראַמענט ניט געקאָנט פאַרטראַגען.

דערפאַר איז ער אַמאָל געווען נאַאיוו און גוטמוטיג, ווי אַ
געזונט קינד, און אַמאָל צערייצט און ברוטאַל. גאַנץ אָפט איז ער
געווען ניט אַרומגעהובעלט, גאַנץ אָפט האָט ער אַרויסגעוויזען אַ
שווערען כאַראַקטער, אָבער שטענדיג איז ער געווען אויפריכטיג.
ער האָט קיינמאָל ניט געזוכט צו „שפּילען“ אינ'ם לעבען דעם
בעסערען און שעהנערען מענשען. ער האָט קיינמאָל ניט געזוכט
אינ'ם לעבען דעם עפעקט.

האָט ער עפעס ליב געהאַט, האָט ער דאָס אַרויסגעוויזען. האָט
ער עפעס פיינט געהאַט, האָט ער דאָס ווידער אַרויסגעוויזען.

האָט זיך איהם עפעס געבאַמבעלט אינ'ם מוח, אַ געדאַנק
אָדער אַ מיינונג, האָט ער דאָס געמוזט אויסדריקען, ווי די הוהן,
די קוואַטשקע, מוז איהר איי לייגען, און האָט עס אויסגעדריקט
גאַנץ אָפט אויף דעם נאַאיווסטען שטייגער, דערפאַר אָבער כמעט
שטענדיג אזוי אַריגינעל, אזוי אייגענאַרטיג, דורך ווערטער, וואָס
זיינען פול מיט פאַרבען און קלאַנגען געווען.

מיר פאַלט איין, אַז די ערשטע נאַטור־מענשען, וואָס האָבען
דערפיהלט פאַרבען און קלאַנגען, האָבען געמוזט זיין פון זיין מין...
האָט ער געשפּילט אַ פּיעסע, וואָס איז איהם געפעלען געווען,
איז ער באַגייסטערט און גליקליך געווען. און יעדער אַפּלאָוז פון
פובליקום איז איהם טייער געווען. זיין פנים האָט יוס־טוב'דיג
געשטראַהלט און צו זיינע מיטשפּילער האָט ער זיך באַזונדערס
פריינדליך פאַרהאַלטען און אונטערגעגעבען זיי חשק: „פּיין, פּיין!“
און דעם פאַרפאַסער פון דער פּיעסע האָט ער אויפריכטיג ליב
געהאַט.

האָט ער אָבער געשפּילט אַ פּיעסע, וואָס איז איהם ניט
געפעלען געווען, איז ער צערייצט געווען און פאַר קיינעם קיין

גוט וואָרט ניט געהאט. די אקטיאָרען זיינען ביי איהם דעמאָלט געקראַכען ווי „יאַשטשערקעס“ מיט „פּישר־אויגען“... און יענע אַקטריסע, געוועהנליך, די „סטאַריכע“, האָט געהאט „גלעזערנע פּיס“ און גערעדט ווי „אַ לעכערדיגער קאַלאָש, וואָס האָט זיך אָנגעזופּט מיט בלאַטע, בעת מען טרעט אַרויף אויף איהם“...

און דאַן האָט ער אָפּט אין מיטען שפּילען איבערגעדריעהט דעם פאַרוק מיט'ן הינטען אויף פאַרענט, ווי אין פּיינמאַנ'ס פּיעסע, האָט מיט איין האַלב מויל גערעדט צו די אַקטיאָרען: „זעהט נאָר אַ פּובליקוניו! און עס קוקט, און עס הערט, און עס לאַכט, און עס וויינט, און עס מיינט, אַז מען ווייזט עס דאָס קונצוניו!“ און מיט'ן אַנדערען האַלבען מויל האָט ער גערעדט צום פּיבליקום, וואָס נאָר איהם איז אין מויל אַרײַנגעפאַלען...

אַן אַנדערש מאָל האָט ער זיך מיט אַ כּיוון צעהיצט און אָנגעהויבען צו זיידלען דאָס פּובליקום אויף די העכסטע טענער, אויף זיין ביי־קול, וואָס האָט געקלונגען ווי אַ וואַיען, אַזוי, אַז דאָס פּובליקום האָט געמיינט, אַז דאָס שפּילט ער מיט אַזאַ פּייער זיין ראָל און עס האָט איהם באַגייסטערט אַפּלאַדירט... דאַן האָט ער זיך אין מיטען וואַיען מיט אַמאָל צולאכט צו די אַקטיאָרען:

— נו, גיב זיי דאָס קונצוניו!

און האָט ער געטראַפּען דעם פאַרפאַסער פון דעם שטיק, האָט ער איהם געזאָגט:

— די פּיעסעניו געפּעלט דעם ווערטען פּובליקוניו... געזונט זאָלען זיין די קניע, וואָס האַבען דעם מייסטער־ווערקעניו געשריבען, ביז... מאַרגען!

— קליאַטשע ניט ער מיר קייען... האַווקען זאָל איך... אויס־דינען זאָל איהם דער מאַרד פון די קניע! איז ער מיט אַמאָל באַפאַלען דעם פאַרפאַסער.

אַזאַ פּיעסע, געוועהנליך, האָט לאַנג ניט געלעבט און אַזוינע פּיעסען האָט ער גענוג אויף זיין לעבען באַגראַבען. אַמאָל אַבער האָט ער אויך אַזוי אַ בעסערע פּיעסע באַגראַבען.

5.

אן אומאנגענעהמע ערפאָהרונג, וואָס איך האָב אַמאָל מיט איהם געהאט. עס האָט געטראַפּען, ער שפּילט אַ פּיעסע הינגעריסען, מיט'ן גאַנצען פּייער. מיט אַמאָל קומט ער צו צו אַ סצענע, וואָס איז איהם ניט צום האַרצען, וועלכע ווייזט זיך איהם אויס משונה'דיג, און סטאַפּ!...

אַזוי ווי אַ צויאָנטער פּערד וואָלט אין מיטען יאָגען זיך איבער אַ גלאַטען און פּרייען וועג, זיך פּלוצים אָנגעשטויסען אָן אַ געמויערטער וואַנט.

וויילד איז ער דאָן געוואָרען. האָט ער געקאָנט יענע סצענע איבערשפּרינגען, האָט ער דאָס געטאָן. אַניט איז וועה געווען צו דער פּיעסע און צו איהר פּאַרפּאַסער. ער האָט סקאַוואַר טשעט, גערעדט וואָס נאָר איהם איז אויפ'ן זינען ארויף — געוועהנליך, פּירושים איבער דער פּיעסע און דעם פּאַרפּאַסער — און אין מיטען דערינען האָט ער געהייסען דעם פּאַרהאַנג אַרונט-טערלאָזען.

אַזא ערפּאַרונג האָב איך מיט איהם אַמאָל אויך געהאט, וועלכע האָט זיך געענדיגט מיט אַ סקאַנדאַל צווישען מיר און איהם הינטער די קוליסען. ווען ער איז אַרויסגעטראָטען צום ערשטען מאָל אין מיין פּיעסע „צוריסענע קייטען“, אין דעם אַמאָליגען ווינדזאָרטעאַטער.

יענע פּיעסע, איינע פון מיינע ערשטע, וועלכע אַנג איז ווי געשאַפּען געווען פּאַר זיין טאַלאַנט, האָט ער פּריהער צוויי מאָל געהערט לייענען און ביידע מאָל איז זי איהם ניט געפּעלען געווען. און ניט געפּעלען איז זי איהם געווען מחמת אַ סצענע, די הויפּט־סצענע אין דעם דריטען אַקט, וועלכע האָט דוקא אויס־געדריקט דעם עצם־געדאַנק פון דער פּיעסע.

יענע פּיעסע פּראַווט באַהאַנדלען די פּראַגע וועגען דעם באַגריף פון מאָראַל אין אַונזער געזעלשאַפּט, וועלכער איז אַ נאַנץ אַנדערער פּאַר דער פּרוי ווי פּאַר דעם מאַן.

אַ מאַן ווערט דאָרט אַרויסגעפּיהרט, וועלכער איז אינ־

גאנצען געזונטער גוף און יצר-הרע. ער האָט די מעגליכקייט צו געניסען פון דעם לעבען און ער געניסט פון איהם מיט דער גאנצער זשעדנעקייט פון זיין געזונטער און ליידענשאפטליכער נאטור.

ער יאָגט זיך נאָך די פרויען, אפילו נאָך דער שעהנער דינסט אין זיין הויז. נעכטיגט זעלטען אין דער היים און באַ-ריהמט זיך כסדר פאַר זיינע מענשען מיט זיינע „פרעפעטשקעס“ און מיט דעם, וואָס ער שפילט אין קאָרטען מיט דעם פּאָליצ-מייסטער.

דאָך האַלט מען איהם פאַר אַ חשוב'ן מענשען. מען קומט צו איהם נאָך טובות; מען זוכט זיין פריינדשאַפט; מען קלייבט איהם אפילו אויס פאַר אַ „טשלען“ אין דער אופראַווע פון זיין שטאָדט.

זיין אייגענע יונגע פרוי פאַרנאָכלעסיגט ער אינגאנצען. זי לירט.

נאָר איין מאָל טרעפט זי זיך מיט אַן אינטעליגענטען יונגען מאַן, וועלכער מאַכט אויף איהר אַן איינדרוק. זי אויף איהם — אויך. זיי פאַרליבען זיך.

און אַז ער, איהר מאַן, דערוויסט זיך שפעטער וועגען דעם, הויבט ער אויף אַ גוואַלד: וואָס הייסט, אַ פאַרהייראַטע פרוי זאָל זיך פאַרליבען אין אַ פרעמדען מאַן! ווי אזוי האָט זי זיך דאָס דערוועגט צו טאָן, אַ מאַמע פון אַ קינד! ...

אַט די דאָזיגע לעצטע סצענע איז דער „קלימאָסק“ אין דער פיעסע.

און ביידע מאַל, ווען איך האָב פאַר קעסלער'ן געלייענט די פיעסע, האָט ער ביי דער דאָזיגער סצענע אויסגעפומשעט אויף מיר די אויגען, געמורמעלט „זשי“, געדריקט די אַפסלען און, צום סוף, ארויסגעזאָגט זיין „חטאָ'נטי!“

עס האָבען ניט געהאַלפּען די טענות, אַז די דאָזיגע סצענע דריקט אויס די אידעע פון דער פיעסע. ער האָט גערעדט זיינס: — אזא חזיר, אזא הונט, אזא לאַפּאַצאַן, ער טוט אַלעס,

און אז זיין ווייב פארליבט זיך אזוי אומשולדיג... וואָס הייסט ?
ווען איך זאָל דאָס ארויסהאַווקען, וואָס ער האַווקעט דאָרט, וועט
דאָך דאָס פּובליקום מיך אויסלאַכען, ווי אַ לע! ...

און איז ביידע מאָל אַוועק מיט „חטאָ'נטי"...
דער פאַרשטאַרבענער פינקעל איז דאָן געווען אין ווינדזאָר
טעאַטער, האָט ער די פּיעסע געקויפט און זי אויפגעפיהרט מיט
אַנדערע אַקטיאָרען. זי האָט קיין ערפאַלג ניט געהאַט.

איז אַ יאָהר שפּעטער קומט אָן אין ווינדזאָר טעאַטער קעס-
לער. פינקעל וויל אויפלאַבען מיין פּיעסע מיט איהם, רעדט ער
איהם איין, אַז ער זאָל אין איהר אויפטרעטען.
גע'פּוועל'ט ביי איהם.

אַלס זיין ווייב שפּילט מאַדאַם עפּשטיין. פינקעל אַליין,
זעהר אַ פּעהיגער אַקטיאָר, שפּילט אויך.

די פּראָבען הויבען זיך אָן. ווידער די אייגענע געשיכטע...
ביז דער דאָזיגער סצענע אין דעם דריטען אַקט האָט קעסלער
הנאה פון זיין ראָל. נאָר קומט ער צו דער סצענע, איז טפּרו!
שטעלט ער זיך אָפּ, גלאַצט אויס זיינע גרויסע אויגען, קוקט אויף
מיר, אויף די אַקטיאָרען און רעדט ניט מעהר.

— מיסטער קעסלער, נו? — רעדט צו איהם פינקעל.
— חטאָ'נטי! סיידען דער קאַפּ איז ביי מיר פאַרשטאַפּט
מיט קליאַטשע! — טוט ער זיך אַ פּאַטש אויפ'ן שטערען. —
מען וועט דאָך מיך אויסלאַכען, אין דר'ערד אריין! ...
שרייט פינקעל צו איהם:

— דאָס איז דאָך וואָס די פּיעסע וויל אויסברענגען.
— דערפאַר טויג זי דאָך אין דר'ערד אריין. יו סי? איך,
אַזאַ לאַפּאַצאַן, אַזאַ הונט, אַזאַ חזיר, דערזעה איך אַ ווייבעל,
כאַפּט מיר די ניכפּע, גע'הרג'עט זאָל איך ווערען! וועל איך —
יו סי? — מיט אַמאָל זיך אַוועקשטעלען האַווקען וועגען אָנ-
שטענדיקייט צו מיין ווייב. זשי! ...

טענה'ט ווידער פינקעל:
— אָבער דאָס איז דאָך וואָס די פּיעסע וויל אויסברענגען...

ענטפערט איהם קעסלער מיט א גאנצער לעקציע. ביז צום סוף מאכט ער:

— נו, גוט, גוט. ווייטער, ווייטער, אין דר'ערד אריין. צ'אָרייט. איהר ווילט? איכ'ס האַווקען!

ביי דער פאָרשטעלונג האָט ער זיך אין די ערשטע צוויי אַקטען געפיהלט ווי אַ פּיש אין וואַסער. ער האָט ממש גע- שפּריצט מיט לעבען און לוסטיגקייט. די טריט האָבען אונטער איהם געברענט.

ווי איך האָב שוין באַמערקט, איז דאָס געווען אַ ראָל, וואָס איז צוגעפאַסט געווען צו זיין טאַלאַנט.

נאָך יעדען אַקט האָט דער עולם איהם באַגייסטערט אַפּ- לאַדירט.

און אַ גליקליכער האָט ער מיר די הענט געדריקט און גע- רעדט:

— יו סי? אז מען גיט מיר עפעס צו טאָן? יו סי? — איהר זעהט?...?

נאָר אָט שפּילט ער דעם דריטען אַקט. ער איז צוגעקומען צו יענער סצענע — סטאַפּ!

זיין ווייב, מאַדאַם עפּשטיין, וואַרט... דאָס איז אויך איהר הויפּט-סצענע... ער שווייגט!...

זיצענדיג אין לאַזשע, באַמערק איך, ווי זי, אַ צומישטע, ווינקט צו איהם, אז ער זאָל רעדען. נאָר אָנשטאַט דעם קנייפּט ער זיך מיט ביידע הענט די באַקען און הויבט אָן צו שרייען אויף די אויבערשטע טענער, מיט אַ מין וואַינען:

— איך קען ניט זיין קיין לַע, גע'הרג'עט זאָל איך ווערען! און מיט אַמאָל טוט ער זיך אַ קעהר צו איהר און הויבט אָן צו רעדען:

— אזוי? פאַרליבט? צ'אָרייט! (עס האַנדעלט זיך אין רוסלאַנד). איך מעג זיין אַ חזיר, אַ הונט? מענסטו אויך זיין אַ חזיר, אַ הונט. צ'אָרייט, איך ערלויב דאָס דיר!

און ער האָט אַ לאָז געטאָן אַ קול, ווי אַ דונער, הינטער די קוליסען:

— פאַרהאַנג, אין דר'ערד אריין!

און דער פאַרהאַנג האָט זיך אַרונטערגעלאָזט...
איך לויף אַרויף אויף דער ביהנע. עס ווערט צווישען אונז
אַ סקאַנדאַל. דערביי ווערט אַ שטוהל צובראַכען...
טאַבאַטשניקאָוו (טאַביאַס) האָט יענעם אָווענט געשפּילט
דעם ליבהאַבער. טרעט ער אַרויס אויף מאָרגען אין קעסלער'ס
ראַל און שפּילט אָפּ די פּיעסע עטליכע וואָכען נאַכאַנאַנד מיט
ערפּאָלג.

אַ היבשע צייט דערנאָך זיינען מיר ברוגז געווען. אָבער
מיינע פּיעסען האָב איך פאַר איהם ווייטער פאַרגעלעזען. די
דאָזיגע פאַרלעזונגען, כל זמן מיר זיינען ברוגז געווען, זיינען
אַלעמאָל פאַרגעקומען שוין ניט ביי מיר אין הויז, נאָר אויף אַ
„נייטראַלער טעריטאָריע“, ס'רוב ביי דר. אב. קאַספּע אין הויז.
צו יענע פאַרלעזונגען איז ער שטענדיג געקומען מיט נאָך
עמיצען, ס'רוב מיט מאַשקאָוויטש'ן.
מאַשקאָוויטש איז אין יענער צייט צווישען אונז געווען אַ
מין לעבעדיגער טעלעפּאָן, דורך וועלכען קעסלער האָט גערעדט
צו מיר און איך צו איהם.

זיין „הטאָנטי“ האָט קעסלער דאָן אַרויסגעשיקט צו מיר
אויף מאַשקאָוויטש'עם אַדרעס, און איך האָב איהם אויך גע-
ענטפּערט אויף מאַשקאָוויטש'עם אַדרעס...

מאַשקאָוויטש'ן אַליין זיינען כמעט שטענדיג מיינע פּיעסען
געפעלען געווען, אָבער ווירקען אויף קעסלער'ן האָט ער ניט
געקאָנט.

דער נס, ווי מיט דער „איסט סייד גהעטאָ, האָט נאַכאַמאָל'
ניט פּאַסירט.

ער, קעסלער, איז געווען דער איינציגער צווישען אַלע אַקטאָר-
רען, וואָס איך האָב איהם אויף אַזא אופן געזוכט. נאָך די אַנדערע
בין איך קיינמאָל ניט נאַכגעלאָפּען מיט מיינער אַ פּיעסע. דאָס

איז אלעמאל געווען געגען מיין נאטור... און ער האָט מיך הפנים אויך געזוכט. נאָר שטענדיג האָט זיך צווישען אונז אוועקגעשטעלט זיין „הטאָנטי“, ווי אַ וואַנט!

אין דעם דאָזיגען „הטאָנטי“ איז, דאָכט זיך, דער גאַנצער קעסלער געווען. אַמאָל האָט עס געקלונגען אזוי קינדיש, אזוי נאַאיוו און אזוי טראַגיש, ווי עס וואָלט גערעדט: „נו, איך זעה ניט, איך פאַרשטעה ניט, וואָס קאָן איך העלפען?“ און אַמאָל האָט עס געקלונגען ווילד, ברוטאַל און פאַר'עקשנ'ט, ווי עס וואָלט געזידעלט:

— אין דער ערד אַרײַן, אַזאַ פּיעסעניו קאָן איך ניט פאַר-
שטעהן!

און, דער עיקר, אויפריכטיג האָט עס געקלונגען... פאַלש געגען זיך אַליין האָט ער קיינמאָל ניט געקאָנט זיין. עס האָט געטראָפּען, אַז אַמאָל ביים לעזען, אָדער ביי דער פּראָבע, איז ער שטאַרק באַגייסטערט געוואָרען פּון אַ פּיעסע און ער האָט גענוואָלדעוועט, אַז זי וועט „געהן“ אַ גאַנצען סעזאָן; דערנאָך, אַז ער איז אין איהר אויפגעטראָטען און האָט דערפיהלט, אַז דאָס איז ניט דאָס, וואָס ער האָט געמיינט, האָט ער גלייך ביים שפּילען דאָס אַרויסגעוויזען און אַליין באַגראָבען די פּיעסע...

פאַרקעהרט, ווען אַ פּיעסע ביים לעזען איז איהם ניט גע-
פּעלען געווען — און דאָס האָט כמעט שטענדיג געטראָפּען — און ביים שפּילען האָט ער זי דערנאָך דערפיהלט און זי איז איהם געפּעלען געוואָרען, האָט ער עס ווידער אַרויסגעוויזען: האָט זיך אַלץ מעהר און מעהר צופלאַקערט און אַלץ בעסער געזוכט צו שפּילען.

און האָט מען איהם דאָן דערמאָנט, אַז די פּיעסע איז איהם פּריהער ניט געפּעלען געווען, האָט ער אויף דעם געענטפּערט מיט קינדערשער חרטה:

— חטאָנטי!...

צווינגען זיך, פאַרשטעלען זיך, האָט ער קיינמאָל ניט גע-
קאָנט. דאָס איז געווען געגען זיין נאטור.

א כאראקטעריסטישע סצענע, פול מיט הומאָר, דערצעהלט מיר בעסי טאָמאַשעווסקי וועגען איהם, ווי אזוי ער האָט אַמאָל געפראוויט שפילען זאָל־טאַרעווסקי'ס „ישיבה-בחור“. דער גאַנצער קעסלער לעבט־אויף אין דער דאָזיגער סצענע.

6.

ווי אזוי קעסלער האָט אַמאָל געשפילט דעם „ישיבה בחור“.

דערצעהלט מיר בעסי טאָמאַשעווסקי:

— דאָס איז געווען אין יענער צייט, ווען אונזערע בעסטע אַקטיאָרען, וועלכע האָבען „ליטעראַטור“ געשפילט, זיינען אָפט געווען אויף גרויסע צרות...

לָאָזט זיך פון דאָנען אוועק אויף דער פּראָווינץ א קינסט־לע־קאָמפּאַניע צו שפילען גאָרדינ'ס רעפערטואַר.

די הויפּט־אַקטיאָרען אין יענער קאָמפּאַניע זיינען קעסלער, מאַשקאוויטש און טאַרענבערג — קינסטלער, וועלכע האָבען ליב געהאַט צו שפילען אין דער בעסערער פּיעסע.

היינט, אַז אַ קאָמפּאַניע פּאַהרט אַרויס אויף דער פּראָווינץ, שלעפט זי מיט זיך גרויסע קופערטען מיט זאַכען, אַמאָל אפילו פיהרט זי מיט זיך גאַנצע סצענע־ריס פון אַ פּיעסע, וואָס זי האָט דאָ געשפילט.

אין יענער צייט אָבער, — בפרט נאָך די ליטעראַדישע אַק־טיאָרען, — האָבען זיי ניט געהאַט וואָס צו פאַקען אין גרויסע קופערטען. און צו שלעפען גאַנצע סצענע־ריס פון דאָנען — פון דעם האָט קיינער אפילו ניט גע'חלומ'ט.

איינגעפאַסט די ביסעל אַרימקייט אין קליינע קעסטלאַך — די באָרד, דעם פאַרוק, און די אַנדערע פּאַר זאַכען, וואָס זיינען נויטיג, און גענומען די קעסטלאַך אין די הענט אַרײַן, און מאַרש! קומט די קאָמפּאַניע אין שיקאַגאָ. שפילט „ליטעראַטור“. איין פּיעסע אויפגעפיהרט פון גאָרדינ'ען — שלעכט. דער עולם קומט ניט. אַ קאַלטער ווינט בלאָזט אין דער קאַסע...

פיהרט מען אויף גארדינ'ס א צווייטע פיעסע — עם העלפט
 ניט. די קאסע איז אין גאנצען פארפרוירען...
 די אקטיארען הונגערען. אינ'ם האַטעל האָט מען אָנגע-
 באָרגט. זייערע „קעסטלאך“ זיינען דאָרט כמעט פאר'משכנ'ט...
 פאלען די אקטיארען אויף א פלאַן: קעסלער זאָל שפילען
 דעם „ישיבה בחור“, וועט דאָס זיי ראטעווען.
 שטעהען צו צו איהם מאַשקאוויטש און טאַרענבערג:
 — קעסלער, מען דארף דאָך עסען. און אינ'ם האַטעל מוז
 מען דאָך אויף באצאהלען, אַניט וועט מען דאָרט פארהאַלטען
 אונזערע קעסטלאך.
 לורץ, מען האָט דאָס ביי איהם גע'פועל'ט.
 שטעלט מען אויף דעם „ישיבה בחור“ און מען רעדט אויס
 מיט איהם אַפריהער:
 — געדענקט'זשע, קעסלער, געשפילט עס ערנסט, ווי קינסט-
 לער, ניט חוזק געמאַכט. פארגעסט ניט, מיר ווילען עסען...
 ענטפערט ער זיי:
 — צ'אַרייט! ציץ! ציץ! דינ'ט אי פראַמיסד? (* איהר'ט
 עסען! איהר'ט עסען! ציץ!...!
 דאָס טעאטער איז געפאַקט. אַ גרויסער עולם איז געקומען
 צו יענער פאַרשטעלונג, צו הערען, ווי אזוי קעסלער וועט זינגען
 דעם קדיש אינ'ם „ישיבה בחור“.
 מאַשקאוויטש שפילט דעם אינטריגאַנט, מיט דער דויטער
 באָרד. טאַרענבערג — דעם בעל'עגלה, דעם רבי'ן, און קעסלער
 אַליין — דעם „ישיבה בחור“.
 אַלע אקטיארען פרעהען זיך מיט דעם גרויסען עולם און
 באמיהען זיך צו שפילען וואָס בעסער און וואָס ערנסטער. זיי
 זיינען נאָר אומרוהיג וועגען קעסלער'ן — צי וועט ער זיך קאָנען
 האַלטען ערנסט...
 ער קומט ארויף אויף דער ביהנע, אָנגעטאָן אין זיידענע

(* האָב איך אויך ניט געגעבען מיין וואָרט?

זאָקען און אין אַ לאַנגער קאָפּאַטע. דאָס פּובליקום אַפּלאַדירט איהם. ער טוט זיך אַ קעהר צו מאַשקאָוויטש'ן און זאָגט אויף די אונטערשטע טענער:

— זעה נאָר, זעה נאָר, גוואַלד, ווי זיי האָבען זיך אַ ריהר געטאָן פון זייערע נעסטען, די יאַשצערקעס און די פיפּערנאָטערס, אַנצוקוקען דעם „ישיבה בחור'ס!“ (ווייזט אָן אויף זיך) קוק אָן אַ „ישיבה בחור'ס“, מיט פּלייצקעלאַך און פּיסענוטשקעלאַך, אַ זוהננוי דאַרף דאָס זיין, אַ קינדעלע, אַ יתומ'ס, גע'הרג'עט זאָל ווערען איציקעל! *)

ברעכט איהם אונטער מאַשקאָוויטש מיט געבעט אינ'ם קול:
— קעסלער, איך בעט אייך, איהר האָט דאָך עפעס פאַר-
שפּראַכען...

ענטפּערט איהם קעסלער:

— ציץ! דינ'ט אי פּראָמיסד? צ'אַרייט! איהר'ט עסען! אַ „ספּאַט-לייט“ (פּראָדזשעקטאָר) דאַרף דאָ פּאלען אויף איהם. ער האָט די „ספּאַט-לייט“ פּיינט געהאַט. טוט איהם אַ זעץ דאָס דאָזיגע עלעקטריש ליכט אין די אויגען אריין, צאַפעלט ער זיך אויף און ער צושרייט זיך:

— גע'הרג'עט ווער! נעהם אוועק די זון! איך וויל ניט שפּילען מיט דער זון!

לויפען צו צו איהם מאַשקאָוויטש און טאַרענבערג:

— קעסלער, האָט רחמנות...

ענטפּערט ער ווידער:

— צ'אַרייט! ציץ! דינ'ט אי פּראָמיסד?

און ער הויכט אָן צו ריידען ערנסט זיין „פּראָזאַ“. מאַש-קאָוויטש און טאַרענבערג היטען איהם. ביז עס קומט צו דעם פּלאַץ, וואו ער דאַרף זאָגען: „וואו איז מײַן טאַמוניו? ווייסט ער ניט, אז זיין קינדעלע איז געקומען?“ האָ שטעלט ער זיך

*) איציק זאָלאַטאַרעווסקי, דער פּאַרפּאַסער פּוּנ'ם „ישיבת בחור“.

אַפּ און טוט זיך אַ פּיהר מיט אַ האַנט פּונ'ם קאַפּ ביז צו די קני
און מורמעלט ארויס אויף די אונטערשטע טענער:

— קינדעלע! ס'אַראַ „קינדעלע!“ איך געה מאַכען אַ
גריבעלע, גע'הרג'עט זאָל ווערען איציקעל“. (דאָס הייסט אַלץ
איציק זאָלאַטאַרעווסקי, דער פאַרפאַסער פון דעם שטיק „דער
ישיבה בחור“).

צופט איהם מאַשקאָוויטש פון איין זייט:

— קעסלער!

און טאַרענבערג פון דער אַנדער זייט:

— מיר בעטען איך!...

ענטפערט ער זיינס:

— ציץ! צ'אַרייט!...

און הויבט אָן ווידער ערנסט צו זאָגען די „פּראָזאַ“. ער
שפּילט אזוי ערנסט ביז ער קומט צו די ווערטער: „ווייסט איהר
דען ניט וואָס אַ קינד איז שולדיג זיין טאַטען?“ (איידער ער
הויבט אָן צו זינגען דעם קדיש).

די מוזיק שלאָגט אָן. ער טוט זיך אַ כאַפּ:

— נו, דאָס קדיש'ס... מאַך אויף, קינדעלע, דאָס צאַפּענדעל

און לאָז ארויס אַביסעלע זיסקייט!...

מאַשקאָוויטש און טאַרענבערג זיינען שוין ווידער נעבען

איהם.

— קעסלער!...

— ציץ! צ'אַרייט! איהר'ט שוין עסען! — מאַכט ער

און הוסט זיך אויס און גרייט זיך צו זינגען דעם קדיש.

ער הויבט אָן צו זינגען. זינגט מיט זיין דאַמאָלסט-וואונד

דערליכער שטים און רייסט זיך אַליין מיט...

ביז ער קומט צו די ווערטער אין דעם קדיש: „גיסט מיינע

טרערען, אַי וועה איז מיר! איהר זאָלט נאָר פליסען אויף מיינ

טאַטען דעם זיסען“, הויבט ער אָן מיט אַמאָל צו האַווקען:

— האוו! האוו! א זיסער טאטע, א רומענישער, גע'הרג'עט זאָל ער ווערען! (*)
 מאַשקאוויטש און טאַרענבערג צופען איהם ווידער פון ביידע זייטען:
 — קעסלער!...
 זינגט ער ווייטער:
 — אויף וועמען האָסטו איבערגעלאָזען דיין קינד? א יתומ'ל, וועה איז מיר אַצינד!
 ברעכט ער זיך ווידער מיט אַמאָל אונטער:
 — זשי! א יתומ'ל!...
 קוקט אָן שוין מיט רציחה מאַשקאוויטש'ן און טאַרענבערג'ן און בלוצים ארויסגעפאַהרען אויף די אויבערשטע טענער, מיט א וואויען:
 — איך קאָן שוין ניט מעהר! די קישקעס קריכען מיר שוין פון האַלז! האוו! האוו! האוו!...
 מאַשקאוויטש און טאַרענבערג קאָנען איהם שוין מעהר ניט איינשטילען. ער שרייט צו זיי:
 — אוועק, ממזרים! גענוג געמוטשעט! קראַפירט פאַר הונגער, גע'הרג'עט זאָלט איהר ווערען!...
 אזוי האָט קעסלער אַמאָל געשפילט דעם „ישיבה בחור“...

7

קעסלער אַ מין פענאָמען, וועלכער איז פול געווען מיט קאָנטראַסטען. וואָס מעהר איך טראַכט וועגען איהם, וואָס מעהר איך דער-מאָן זיך אָן איהם, אַלץ קלאַרער ווערט מיר, אַז ער איז געווען אַן אומגעווענהליכע ערשיינונג, אַ מין פענאָמען... איך בין ניט אויסען איהם צו אידעאָליזירען, אָבער ווי ניכטער

(*) ווי מאַדאם שאַמאַשעווסקי ערקלערט מיר, געברויכען די רו-מענישע אידען אַזעלכע לאַשטשענדיגע ווערטער אין זייערע רייד, ווי „גוטניקער“, „זיסניקער“ און ד. ג. און דאָס האָט קעסלער געמיינט. — 5. ק.

איך זאל איהם ניט באטראכטען, — פארגלייך איך איהם צו דעם דורכשניטליכען מענשען, צי צו די איבעריגע קאלעגען זיינע, — קאן איך זיך ניט אָפּוואונדערען פון דער דאָזיגער טשיקאווער פּער־זענליכקייט, פון דעם דאָזיגען רויהען שטיק נאַטור, דורך וועלכען אַ מין ווילדער זשעני האָט זיך אַנטפּלעקט אויף אַ סטיכישען אופּן...

אַזוי ווי די נאַטור וואָלט אַ קלייניקען טייל פון איהר פּול אָנגעטרונקען מיט איהר ליכט און שאַטען, מיט די פּאַרשיידענסטע פּאַרבען איהרע און קלאַנגען, און אַלערליי אַנדערע אייגענשאַפטען פון איהר, סיי גוטע און סיי שלעכטע, אין דעם אַריינגעגעבען מיט דער פּולער און גרויסער מאַס, און געזאָגט צו דעם: — דורך דיר זאל איך זיך אַנטפּלעקען מיט מיין פּילפּנים־דיגקייט, מיט מיין פּילפּאַרביגקייט און פּילקלאַנגענדיגקייט און די אייגענשאַפטען מיינע, סיי די גוטע און סיי די שלעכטע, זאָלסטו אין בולט'ע, שאַרפע שטריכען אויסדריקען, נאַקעט און אומפּאַרדעקט, אַזוי ווי איך האָב זיי אין דיר אַריינגעגעבען...

און ער האָט עס דערנאָך פון זיך געוואָרפען אוממיטעלכאַר, סטיכיש, ווי אַ שטיק ערד, וואָס איז אָנגעטרונקען מיט זון־שטראַל־לען, זיין וואַרעמקייט, אין לעבען און אויף דער ביהנע...

האָט געוואָרפען פון זיך כּוואַליעס־ווייז וואַרעמקייט און קאַלט־קייט, געשמאַקע זאַפּטיגקייט און טרוקענדיגקייט פון שטיין און זאַמד... קאַלטע נאַכט־פּאַרבען און זוניגע טאַג־קאַלירען האָט ער פון זיך געוואָרפען און קלאַנגען, וואָס האָבען אַמאָל — כּפּרט אין זיינע אינגערע יאָהרען — דערמאָנט אָן קאַרוואָ'ס שטים און אַן אַנדערש מאָל — אָן דעם וואַיען פון אַ הונט...

וואָרים די דאָזיגע אַלע קאַנטראַסטען האָט ער אין זיך גע־טראַגען, דער ווילדער זשעני. געשטראַמט האָט עס אין איהם אין טיפע און שטאַרקע שטראַמען דאָס גוטע און דאָס שלעכטע, כּסדר, כּסדר מעכטיג, כּסדר פּאַרטיסימאָ...

שלעכט און האַרט, כּמעט ברוטאַל, אין איין מאָמענט צו זיינע נאַהענטע מענשען, האָט ער אין אַ ווילע אַרום געוויינט ווי אַ

קינד, מיט אמת'ע טרערען, בשעת ער האָט מיר אַמאָל דערצעהלט, ווי אַ קעצעלע האָט אין אַ קאלטער נאַכט געזוכט אַ וואַרימע היים... גלייכגילטיג צו דעם געדרוקטען אידישען וואָרט פון אידישע שרייבער און דיכטער, ווי כמעט אַלע אונזערע אידישע אַקטיאָרען און אַקטריסעס, האָט אַ שעהנע פּראָזע אין אַ אידישען געדיכט, וואָס ער האָט אַמאָל צופעליג געהערט, אָנגעצונדען איהם מיט אַ מין ווילדער באַגייסטערונג.

ער האָט זיך געקלאַפט אין האַרצען, געווישט זיך די טרערען און געמורמעלט מיט אַ ליכטיגען, באַגייסטערטען שמייכלע: — אַ זאָג אַ ביסעל! נאָט!...

האָט אַריינגענומען יענע פּראָזע אינ'ם קאָפּ און, וועמען נאָך ער האָט דאָן געטראָפען, האָט ער פאַר יענעם זי איבערגע'חזר'ט און דערביי האָט ער שטענדיג אַ דריק געמאָן מיט די אויגען, און טרערען האָבען אַ שפּריץ געמאָן, ווי פון אַ פאַרטיגען קוואַל...

טרעף איך איהם אַמאָל אין אַזאַ מאָמענט, ווען ער איז באַ- נייסטערט פון אַ פּראָזע אין אַ אידישען געדיכט, און פרעג איהם, פאַרוואָס ער ליענט ניט די אידישע דיכטער, קוקט ער מיך אָן אַ ווילעלע מיט זיינע גרויסע, אויסדרוקספולע אויגען און ענטפערט מיר דערנאָך גוטמוטיג, נאַאיוו: — ווער האָט עס גערולד פאַר זייערע נאַרישקייטען!...

קאַרג און געלט'גייציג, אָפט ביז קליינליכקייט, איז ער אַמאָל אויך צוליב דעם אַרויסגעטראָטען אין אַ שונד'פיעסע. אָבער אַרויסגעטראָטען אין איהר, האָט ער כמעט שטענדיג, באַלד ווי ער האָט דערשמעקט איהר גערוד, אינגאַנצען פאַרגעסען די געלט' חשבונות. אַ רידעל האָט ער שוין אין די הענט געהאַלטען און אַ קבר פאַר איהר אויף דער ביהנע געגראָבען...

און ווען אַזאַ פיעסע, אַז ער איז אין איהר אַרויסגעטראָטען, האָט זיך דאָך אַמאָל אַ לאַנגע צייט דערנאָך געהאַלטען אויף דער ביהנע, ווי למשל, מיט יאָהרען צוריק לאַטיינער'ס, „דאָס אידישע האַרץ“, איז דאָס געווען נאָך דערפאַר, וויל די אַנדערע אַקטיאָר-

רען, וואָס האָבען מיט איהם געשפּילט, האָבען זי ביים לעבען דערהאַלטען.

אַזוי האָט די פּיעסע „דאָס אידישע האַרץ“ דעמאָלט פאַר איהר ערפּאָלג געהאַט צו פאַרדאַנקען אין גאַנצען מאָגלעסקאַפּס קליין פּיסעל, ווי איך וועל דאָס באַווויזען שפּעטער, ווען איך וועל פּרואַווען געבען אַ באַראַקטעריסטיק פּון אונזער פאַרשטאַרבּענעם גרויסען קאָמיקער.

ווען אָבער אַ שונד־פּיעסע האָט זיך אין גאַנצען געהאַלטען אויף זיינע כּחות — האָט קעסלער, געוועהנליך, איהר אַ גיכען סוף געמאַכט.

די אידישע ביהנע איז פּול מיט אַזוינע „קדושים“, וואָס זיינען געפּאַלען פּון קעסלער'ס הענט...

דערפאַר, אַנב, האָבען די מענערזשערס, וואָס זיינען פאַר־בונדען געווען מיט איהם, כּמעט אַלע מאָל געזוכט אַזעלכע פּיעסען, אין וועלכע אַנדערע, אַחוץ איהם, זאָלען אויך האָבען וואָס צו טאָן. אין אַזעלכע פּיעסען האָט ער, געוועהנליך, געשפּילט זעהר שלעכט, אַ סך ערגער, איידער אַ מיטעלמעסיגער אַקטיאָר, אויב ער האָט אין איהר געמוזט שפּילען.

אין אַזאַ שטיק האָט מען איהם שטענדיג געזעהן אַ מגושמ'־דיגען, אָהן שום נשמה, און נאָך אָפּטער — אַ בייזען און אַ צור־רייצטען, וועלכער האָט געמרוקעט ווערטער, וואָס מען האָט זיי קוים פאַרשטאַנען...

טויטע, אויסגעלאָשענע טענער האָט זיין קול דאָן ארויס־געגעבען. יענער קול, וואָס אַז ער האָט זיך אָנגעצונדען, האָט געפּאַקערט מיט אַלערליי קאָלירטע פּייערען און געהילכט מיט די פאַרשיידענסטע קלאַנגען, אָנגעזאַפטע מיט זון און לעבען, און גלאַטע און לאַשטשענדע, ווי די אָנגעטרונקענע מיט לעבעדיגען פאַרבּן בלומען־בלעטלאַך — אַט דער דאָזיגער קול זיינער האָט דאָן הילצערן און דומף געהילכט, ווי פּון אַ פּוסטער פּאַס...

און אַזוי טויט זיינען דאָן אויך געווען זיינע אַלע באַווע־

גונגען, וועלכע, ווען ער האָט ריכטיג געשפּילט, זיינען געווען גראַציעז און עלאַסטיש אָהן אַ סוף...

דערמאָן איך זיך טאַקע, ווען איך האָב איינמאָל פאַרבלאָגן דזשעט מיט מיינעם אַ גרינעם פּריינד, וועלכער האָט קעסלער'ן פּריהער קיינמאָל ניט געזעהן, אין אַ טעאַטער, בשעת קעסלער האָט אזא פּיעסע געשפּילט, האָט מיין פּריינד זיך אָנגערופּען:

— ביי אונז, אין רוסלאַנד, וואָלט מען אזא קאַליעקע ניט ארויפגעלאָזען אויף דער ביהנע!...

די שאַרפּסטע קאָנטראַסטען האָבען זיך דורך איהם אנטפּלעקט.

אומגעווענהליך איז אויך דער ווייטערדיגער שטריף אין איהם געווען:

ער איז נאָר, דאַכט זיך, ניט געווען קיין דאַמען־העלד. איך האָב איהם געקאָנט אזוי פיל יאָהרען, און נאָהענט, האָט ער כמעט שטענדיג אויף מיר אַן איינדרוק געמאַכט, אַז דער ווייבער־שער מין געהט איהם אין גאַנצען נישט אָן.

און דאָך קאָן איך ניט איין מאַן — ניט אַפילו אין דער ליטעראַטור, כּפּרט נאָך צווישען קינסטלער־אַקטיאָרען — וואָס זאָל זיין אין אַ משך פון צעהנדליגער יאָהרען, ביז אין טויט אריין, אונטער דעם שטענדיגען כּשוף פון אַ פּרוי, ווי קעסלער איז געווען...

יענע פּרוי איז געווען זיין אייגענע ווייב.

איז זי אין טעאַטער געווען, האָט ער דאָן, אָהן אַ גוזמא, געשפּילט נאָר פאַר איהר אַליין.

די אַקטיאָרען וואָלטען געקאָנט דערצעהלען, ווי אזוי ווען ער האָט זי פּלוצים פון דער ביהנע באַמערקט, האָט ער זיך אַן אויפגערגטער צו זיי געווענדט:

— באַיס, מאַדאַם ק, איז אינ'ם טעאַטער; איך בעט אייך, פּלויז, נעמט זיך די מיה און שפּילט. פּלויז, באַיס, איך בעט אייך! עס האָט געטראָפּען, ער איז ארויסגעטראָמען אין אַ נייער ראָל, וועלכע איז איהם דוקא געפּעלען געווען, נאָר זי, זיין ווייב,

איז דערנאך ארויפגעקומען צו איהם און האָט איהם געזאָגט, אז ער זעהט אויס אין איהר ווי אַ ברוט, ווי אַ ווילדער, איז אַ סוף געווען. ער האָט שוין יענע ראָל ניט געקאָנט מעהר אָנקוקען... פאַרקערט: אַ ראָל איז איהם אַמאָל ניט געפעלען געווען, נאָר זיין ווייב האָט איהם געזאָגט, אז זי פאַסט פאַר איהם, האָט די ראָל דערנאָך אַ נשמה באקומען — קעסלער'ס גאַנצע נשמה... ווי קאַרג ער איז ניט געווען — אָבער ניט פאַר זיין ווייב. ווי געלטיגייציג ער איז ניט געווען — האָט ער ביז זיין לעצטען סענט איהר אָפגעגעבען.

אַמבעסטען איז ער געווען אין כאַראַקטער־ראַלען. בפרט האָט זיך קיינער ניט געקאָנט פאַרגלייכען צו איהם אין שפּילען פּאָלקס־מענשען אויף דער אידישער ביהנע. אין אַזעלכע ראַלען איז ער געווען אַן אַרטיסט פון העכסטען ראַנג, אַ גייסטרייכער און טיפער פאַרטייטשער פון דעם טעקסט און פון דעם כאַראַקטער.

אין אַזוינע ראַלען האָט ער זיך ערשט ריכטיג דערפּיהלט. זיין אויסזעהן, זיין אָרגאַן, זיין טעמפּעראַמענט און זיין גאַנצער מהות זיינען ווי באַשאַפען געווען צו שפּילען געזונטע „פּאָלקס־מענשען“ מיט שטאַרקע און טיפּע אַיבּערלעך — בוּנגען — אויסצודריקען זייער נאַאיוויטעט, זייער געזונטע גוטסקייט און ווילדע ברוטאַליטעט.

אין אַזוינע ראַלען איז ער פריי אַרומגעשוואַומען, ווי אַ פּיש אין ים.

קיינער האָט ניט געקאָנט אַזוי אויסדריקען, ווי ער, דעם געלעכטער פון דעם פּאָלקס־מענשען, זיין טרער און זיין פּויסט... ווייל אין איהם אַליין האָט דאָס שטאַרק געלעבט...

זיין אייבוש אין דער „שבועה“ איז געווען אַ מיסטערווערק. זיין „שלמה'קע שאַראַטאַן“ איז צוואַמען מיט איהם געשטאַרבן. די דאָזיגע זעהר שלעכטע פּיעסע האָט נאָר מיט זיין לעבען געלעבט. אַזוי אויך קאָן מען ניט פאַרגעסען דעם קעסלער'ן פון פינסקי'ס „יאַנקעל דער שמיעד“ און ניט פון „יאַנקעל בויילע“.

דערפאר איז ער מיר קיינמאל ניט געפעלען געווען אלס
הערשעלע דובראָוונער פון „גאָט, מענש און טייפעל“.
צו ווייניג קליינשטעדטעלדיגער סופר איז ער געווען, צו ווייניג
אין קרושה אויסגעוויקט, צופיל געזונטער חומר...

און נאך עפעס:

אלס אַקטיאָר איז ער געווען ווי אַ גרויסע שיה, וועלכע האָט
געמוזט האָבען גרויסע, טיפע וואַסערען, כדי צו קאָנען זיך באַ-
וועגען... אין אַ קליין טייכעל וואָלט ער זיך ניט געקאָנט אַ
ריהר טאָן.

איך דערמאָן זיך, וואָס ער האָט מיר אמאָל דערצעהלט וועגען
אַ געוויסער ליטעראַרישער פיעסע, וועלכע ער האָט נאָר איין מאָל
געשפּילט אין טהאַליאַ טעאַטער.

— יו סי? אַיינגערעדט. פּראַוו איך. אַריינגעראַכען!
יו סי? אזוי ווי איך וואָלט זיך געלאָזט שווימען אין אַ וואַש-
טאָפּ! אפילו ניט ביז די קני. אַרויסגעשפּרונגען, אין דר'ערד
אַריין! אפילו דעם דריטען אַקט ניט געוואָלט שפּילען!

ער איז געווען פון יענעם מין אַקטיאָרען, צו וועלכען עס האָט
בען געהערט אַ רוסישער וואַרלאַמאָו, צי אַן אַינאַ-
נאָו-קאַזעלסקי, וואָס דעם לעצטען האָב איך אין מיינע
יונגע יאָהרען אַ סך מאָל געזעהן אין מיין שטאָדט וויטעבסק. ער,
ווי זיי, האָט געמוזט האָבען פיעסען מיט שטאַרקע קאָנפּליקטען
און איבערלעבונגען, כדי צו קאָנען לעבען אויף דער ביהנע.

מיט אַנדערע ווערטער: כדי צו שפּילען טעאַטער — ווי מען
זאָגט אויף דעם לשון פון אַקטיאָרען — האָבען זיי געמוזט
האַבען טעאַטער...

און „טעאַטער“ — זיינען טעאַטראַלישע פיעסען, וואָס זאָלען
טאַקע מיט זייערע קאָנפּליקטען און האַנדלונגען
רעגען, וועקען און פאַרכאַפּען די פאַנטאַזיע און דאָס האַרץ פון דעם
שווישפּילער. און דורך איהם — פונ'ם צושוער...

וואו דאָס איז ניטאָ — איז קיין אמת'ער טעאַטער ניטאָ.
דאָס איז אַן אמת נאָך זינט פון אַריסטאָטעל'ס צייטען, וואָס

וועט אייביג בלייבען אן אמת פאר יענע, ביי וועלכע דאָס טעאָמער
איז אַ לעבעדיגער טייל פון זיי...

8.

די קנאה פון סטאַרס איינער צום אנדערען. — און ווי אזוי קעסלער האָט
צוערשט זיך באַצויגען צו „יאַנקעל בוינע“.

ווי איך האָב שוין פריהער באַמערקט, האָב איך מיין פיעסע
„יאַנקעל בוינע“ לכתחילה געשריבען פאַר איהם.
דאָס מיינט ניט, אַז ער האָט ביי מיר באַשמעלט די דאָזיגע
פיעסע, נאָר אַז איך האָב איהם אינ'ם זינען געהאט, בשעת איך האָב
זי געשריבען.

איך בין זיכער געווען, אַז ווען איך וועל זי פאַר איהם פאַר-
לייענען, וועל איך פון איהם ניט הערען זיין „חטאָנ'טי“...
גראַד זיינען מיר דעמאָלט געווען ברוגז (זייט דעם סקאַנדאַל
מיט די „צוריסענע קייטען“), האָב איך דורך מאַשקאָוויטש'ען זיך
צונויפגעערט מיט איהם און באַשמעלט אַ פאַרלעזונג פון „יאַנקעל
בוינע“ ביי דר. אב. קאַספּע אינ'ם הויז.

איך געדענק: אַ קאַלטע ווינטערדיגע נאַכט געווען. ביי דר.
קאַספּע'ן אינ'ם הויז איז עפעס די עלעקטריק קאַליע געוואָרען, האָט
מען אָנגעצונדען סטערינאָווע ליכט, אַרום אַ צעהנדליג שטיק, און
זיי אויסגעשמעלט אַרום און אַרום דעם לאַנגען טיש אין לייכטער,
טינטערס און פלעשער. דער גאַנצער טיש האָט אויסגעזעהן ווי אי-
לומינירט...

אויסער קעסלער'ן און מאַשקאָוויטש'ן זיינען צו דער פאַרלע-
זונג געקומען עטליכע פריינד. דר. ה. זאַלאַטאַראָו אויך צווישען זיי.
הויב איך אָן צו לייענען, און עס נעהמט ניט קיין צעהן מינוט
באַמערק איך אויף קעסלער'ס פנים דעם „חטאָנ'טי“...
אויסגעגאַסען איז דאָרט, פון זיינע אויגען ביז צו זיין אונד
טערשטער ליפ, וועלכע ער בייסט פאַר אומגעדולד — איין גרויסער
„חטאָנ'טי“...

איך ענדיג דעם ערשטען אַקט. ווייטער וויל איך ניט לייע-

נען. קאספע, זאלאטארָוו, מאַשקאוויטש — זיי אלע שטעהען צו צו מיר, אז איך זאל לייענען ווייטער. איך אָבער ערסלער, אז אויב דער ערשטער אַקט געפעלט ניט קעסלער'ן, וועלען די אנדערע אַקטען איהם אויך ניט געפעלען. און אומזיסט מיין לייענען.

און מיט דעם האָט זיך יענע פאַרלעזונג געענדיגט.

געהט אַוועק אַ געוויסע צייט, מיר זיינען ווידער גוט־פריינד געוואָרען. לעז איך פאַר איהם און מאַשקאוויטש'ן ווידער די פיעסע. טענה'ט צו איהם מאַשקאוויטש: פיהרט אויף די פיעסע, קעסלער! ענטפערט ער:

— איך זעה אין דעם גאַרניט. אַ חזיר! ...

אזוי האָב איך, אין פאַרשיידענע צייטען, ווידער און ווידער אַיינגערעדט איהם צו הערען די פיעסע, געהאַפט אַלץ, טאַמער וועט ער זי דאָך דערפיהלען.

ער האָט זי נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל אויסגעהערט און...

„חטאָ'נטי“ ...

ביז איך האָב זיי אַיינמאָל פאַרקויפט צו טאַמאַשעווסקי'ן. איז אָבער באַשערט געווען מיין „יאַנקעל בוי'לע'ן“, אז ער זאָל האָבען לענגערע יאָהרען, איידער אַ טוצען אָדער מעהר פיעסען מיינע, וואָס טאַמאַשעווסקי האָט זיי אויפגעפיהרט. דאַרף איהם אַיינפאלען די דאָזיגע פיעסע „אויסצובעסערען“, וואָס ער האָט זיך קיינמאָל ניט ערלויבט צו טאָן מיט מיינע אנדערע פיעסען, לבל הפחות די ערשטע צייט פון זייער אויפפיהרונג...

לאָזט ער מיר אַיינמאָל וויסען, אז איך זאָל קומען צו פראָבע אין טעאַטער. דאָס איז געווען אַן ערך אין אַ יאָהר אַרום נאָכ־דעם ווי איך האָב איהם די פיעסע פאַרקויפט.

איך קום צו פראָבע. די אַקטיאָרען הויבען אָן צו דבר'ן פון זייערע ראָלען. איך דעהער אומבאַקאַנטע „דבורים“.

— פון וועלכער פיעסע מאַכט מען דאָס פראָבע? — טו איך

אַ פּרעג טאַמאַשעווסקי'ן.

— פון אייערער, פון „יאַנקעל בוי'לע“ ...

דריקט אויס מיין פנים: ?! ...

דריקט אויס זיין פנים: !!...!

קורץ: ער זאגט, אז ער האָט געמוזט „אויסבעסערען“ מיין שפראך און מיין „פראָזא“, ווארים ער וועט ניט ארויפגעהן איהר דער ביהנע און רעדען ווי א ווילדער. און איך טענה: אָדער ער שפילט די פיעסע, אזוי ווי איך האָב זי געשריבען, אַניט שפילט ער זי ניט.

צום סוף רופט ער זיך אָן:

— אָלרייט. באַצאָהלט מיר צוריק מיין געלט, וועל איך אייך צוריקגעבען די פיעסע.

זאָג איך:

— צופרידען.

קוקט ער מיך אָן:

— משונגע'נער, — מאַכט ער, — די פיעסע וועט דאָך ביי אייך קיינער ניט נעמען, איהר האָט דאָך שוין געפרואווט! זי וועט דאָך בלייבען ליגען ביי אייך... און איהר האָט דען דאָס געלט, עטליכע הונדערט דאָלער? ...

און דעם אמת געזאגט, האָב איך זיך טאַקע דאן געפרעגט: וואו וועל איך נעמען די עטליכע הונדערט דאָלער פאר איהם? ווייל דאָס געלט, וואָס איך האָב פאר דער פיעסע באַקומען מיט א יאָהר צוריק, איז שוין לאַנג ביי מיר אַוועק...

מיר איז אָבער געלונגען צונויפצושאַרען די עטליכע הונדערט דאָלער — א ביסעל ביי זיך אליין, די איבעריגע געליהען — און פטור! דערלאנגט איהם די מזומנים און צוריקגענומען די פיעסע, און זאָל זי ליגען דאָרט צווישען די אנדערע מינע פאַפירען...

טרעפט מיך דערנאָך קעסלער און לאַכט פון מיר:

— אז איך זאָג קאָבריןקע'ן, אז דאָס איז ניט קיין פיעסע, זאָגט ער מיר, אז איך האָב קלאַטשע אין קאַפּ. טאַמאַשעווסקי האָט דאָך ניט קיין קלאַטשע אין קאַפּ, ער פאַרשטעהט דאָך שוין יאָ קאָברין'קעס פיעסען, היינט פאַרוואָס האָט ער ניט אויפגע- פיהרט, „יאנקעל בוילע“?

פאלט מיר דערנאך איין, אויב איך קאן זי ניט אויפפיהרען,
וועל איך זי אָפּדרוקען אין א צייטונג.

דער „אידישער קעמפער" איז דאן ארויסגעגאנגען אונטער
דער רעדאקציע פון ק. מרמר.

א וועכענטליכע צייטונג איז דאָס געווען, ארויסגעגעבען פון
די היגע פועלי ציון. האָט מרמר די פיעסע דאָרט אפגעדרוקט
אונטער דעם נאָמען „דער נאַטור־מענש".

דערווייל שרייב איך אנדערע פיעסען און שטעל זיי אויף
אין די טעאטערס.

פאַראייניגן זיך אלע טעאטערס אין אַ טראָסט. אין
טאָמאַשעווסקי'ס טעאטער פיהרט מען אויף מין קאָמעדיע „כריטש
אָוו פראָמיס" (בערטשיק), וועלכע האָט גרויס ערפאלג. ברעכט
אויס מיט אַמאָל אַ סטרויק אין יענעם טעאטער, — די
אַקטאָרען סטרויקען — מין ערפאלג איז דער־הרג'עט.

די פיעסע ציהט איבער מיט טאָמאַשעווסקי'ן אין קעסלער
טעאטער. אָנשטאָט די איינגעשטודירטע אַקטאָרען, טרעטען אין
איהר ארויס די „סטאַרס", אַלער און קעסלער — דאָס הייסט
די שותפים פון דעם אידישען טעאטער־טראָסט.

און זיי דארפען עס אונטערשפילען טאָמאַשעווסקי'ן, וועלכער
שפילט דאָרט אויסערגעווענהליך גוט די הויפט־האַל, בערטשיק'ן,
א געוועזענעם רוסישען סאָלדאַט.

איך דערמאָן זיך, אגב, איך קום יענעם בייטאָג אין קעסלער'ס
טעאטער, וואו די אלע דריי „סטאַרס" האָבען געמאַכט די אייך
איינציגע פראָבע פאר זייער ערשטען אויפטריט צוזאמען אין
„כריטש אָוו פראָמיס", וואס האָט געזאָלט פאָרקומען יענעם
אויפדערנאכט.

די ראָלע פון בלאַנק'ען האָט אַלער איבערגענומען. פון
גראַפ'ן — קעסלער, און פון מאַדאַם אבראַמאָוויטש — פאַלינאַ
עדענשטיין. טאָמאַשעווסקי איז געבליבען ביי דער הויפט־האַל,
ווי פריהער.

דערזעה איך אלעמען ביי דער פראָבע און טראַכט מיר:
 „נאָך מיין פיעסע!“ און זאָג טאַקע אויפ'ן קול:
 „יתגדל ויתקדש...“

אדלער שטויסט זיך אָן, וואס איך מיון, און שמייכלט.
 קעסלער'ן דארף איך ערקלערען, וואָס איך מיון. פארזיכערט ער
 מיר, אז ער מיט אדלער'ן וועלען שפילען ערנסט זייערע ראָלען.
 און טאַמאַשעווסקי אליין רופט זיך אָן צו מיר:
 — קינדלעך, וואָס רעדט איהר? זיי וועלען מוזען זיך
 האלטען ערנסט אין זייערע ראָלען. דאָס איז דאָך ניט קיין שפאַס.
 אַ קאַמף אויף לעבען און טויט! ...

איך געה דאן אוועק פונ'ם טעאַטער מיט אַ שווערען הארצען.
 ערשטענס, איז מיר זעהר אומאנגענעם, וואָס מיט מיון פיעסע
 באַקעמפּען באַסעס זייערע ארבייטער, וואָס סטרייקען ביי זיי.
 צווייטענס, בין איך זיכער געווען, אז זיי וועלען דער'הרג'ענען
 די פיעסע.

וואָרים איך האָב זיי אלעמען גוט געקאָנט. איך האָב גוט
 געוואוסט, אז ניט אדלער און ניט קעסלער וועלען קאָנען ערנסט
 שפילען אין אַ פיעסע, וואו טאַמאַשעווסקי האָט די הויפט-ראָל
 און אין וועלכער ער האָט נאָך דערצו אזא ערפאָלג...

און אזוי איז טאַקע געווען:

דעמזעלביגען אָווענט שוין, ביי דער ערשטער פאַרשטעלונג,
 ווען די אלע דריי „סטאַרס“ זיינען ארויסגעטראָטען אין מיון
 פיעסע, אין דעם „קאַמף אויף לעבען און טויט“ געגען זייערע
 שונאים, די יוניאָן-אַקטיאָרען, האָבען זיי באַוווּזען, אז איך בין
 געווען גערעכט.

הינטער די קוליסען, זעה איך, שטעהט קעסלער, גרימירט אין
 גראַפ'ס ראָל, קוקט פון דאָרט ארויס אויף דער ביהנע, וואו
 טאַמאַשעווסקי שפילט, און ער מאַכט איהם נאָך, ווי ער רעדט
 און דערביי וואוינט ער אויפ'ן קול:

— זעה נאָר, זעה, וועמען איך דארף אונטערשפילען, דעם סאָלדאט!*)

און אין אַ וויילע ארום, ווען ער ערשיינט אויף דער ביהנע, ווייסט ער ניט קיין איין וואָרט פון זיין ראָל און רעדט וואָס נאָר איהם פאַלט אריין אוי מויל, האקט „פראָזא“ פון „שלמה'קע שאַרלאַטאָן“ און פון אנדערע פיעסען און אין מיטען דערינען הויבט ער נאָר אָן צו ריידען מיט טאָמאַשעווסקי'ן אויפ'ן פאַסאַח־דייטש און פון צייט צו צייט טוט ער אַזוי אַ לאַז אַ „טאָנעניו“, נאָכמאַכענדיג טאָמאַשעווסקי'ן... און מיט אמאָל הויבט ער גאר אָן ארויסצוכאפּען די „פראָזא“, וואָס געהערט טאָמאַשעווסקי'ן... איז ער נאָר דער סאָלדאט, און טוט איהם עפעס! ...

טאָמאַשעווסקי אליין, וועמען זיין ראָל און דער ערפאַנג אין דער פיעסע איז טייער, ווענדט אָן אלע זיינע כחות, איינצוהאלטען זיך אין דער ראָל, ניט צו פארלירען זיך.

דאָ אָבער טרעט אויף אדלער אין דער ערנסטער דראַמאַ־מישער ראָל, וועלכע בלאַנק האָט פריהער געשפילט מיט גרויס ערפאַנג, — און די ביהנע פארוואנדעלט זיך אין אַ משוגע־הויז...

אדלער טרעט אויף אין איהר, רייטענדיג אויף אַ בעזים, מיט אַ ווילדער באָרד און מיט ברילען אויפ'ן שטערן. ער הויבט אָן צו דערצעהלען עפעס אַ מעשה וועגען „סעמיאַטשקעס“. דער עולם לאַכט.

דאָ פארלירט זיך טאָמאַשעווסקי. ער דערזעהט, אז אדלער נעהמט אַוועק ביי איהם זיין קאָמיזם, צולאָזט ער זיך אויך...

אויס פיעסע, אויס ראָל, אויס „קאַמף אויף לעבען און טויט“ נעגען די סטרייקער... אויף דער ביהנע שטעהען „סטאַרס“, וואָס יעדער פון זיי רייסט איינער ביים אנדערען דעם אפּלאַדיסמענט און דעם געלעכטער פון פּובליקום! ...

*) טאָמאַשעווסקי האָט דאָרט געשפילט די ראָל פון אַ געוועזענעם רוסישען סאָלדאט. — 5. ק.

און ווען קעסלער קומט דערנאך ווידער ארויף, איז שוין ניט נאך די ביהנע אליין א משוגעים-הויז, נאך דאס גאנצע טעאטער. איין גרויסער ווילדער געלעכטער און א פאטשעריי און א קוויטשעריי הייליכט פון אלע זייטען... די פיעסע האָט מען דער'הרג'עט. איינעם פון מיינע גרעסטע ערפאלגען, אויך אינ'ם ליטערארישען זין. ניט באצאָהלט האָט מען מיר אויך. האָב איך פארקלאָגט דעם „טראַסט" אין געריכט. דערפאר האָבען די טעאטער מענעדזשערס דעם קומענדיגן סעזאן באַיקאָמירט מיינע פיעסען. איז מיר דאן איינגעפאלען, אויפצופיהרען מיינע א פיעסע אין א מוזיק-האַל.

9.

דער ערשטער ערפאלג פון „יענקעל בויילע" — ווי אזוי מען האָט דער הערט נעמען פון אַקטיאָרען, וואָס מען האָט זיי פריהער ניט געהערט. דער קליינער אַדעאָן טעאטער, אויף קלינטאָן סטריט, איז צו יענער צייט געווען אַ מיין מוזיק-האַל, וואו גאנץ אומבאָקאַנטע אַקטיאָרען און אַקטריסעס זיינען אויפגעטראָטען אין וואַדעווייל-נומערען און אין גאנצע פיעסען פון זאָלאָטאַרעווסקי'ס און ראַקאָו'ס רעפערטואַר, אַ חוץ וואָס מען האָט דאָרט געוויזען קינעמאַטאָגראַף-בילדער... יעדע פאַר טעג איז דאָרט אויפגעפיהרט געווארען אַ נייע פיעסע.

דאָס טעאטער'ל איז אָנגעוויזען געווען אויף די נאָהענטע אַרומיגע שכנים. קיין אנדערער עולם איז אהין ניט געגאנגען, האָט גאָר, גלויב איך, ניט געוואוסט פון אַן אַדעאָן טעאטער. אַ געזעלשאַפט, נאָך דעם מוסטער פון קיט'ס סוירקוט, וואָס האָט נאָך אנדערע טעאטערס אין אנדערע געגענדען, אונטער דעם נאָמען „אַדעאָן", האָט אויך דעם טעאטער'ל אויף קלינטאָן סטריט אויפגעבויט.

און אזוי ווי וואָדעוויל אין ענגליש האָט דאָרט קיין ערפֿאָלג
ניט געהאט, האָט די געזעלשאַפֿט באַשלאָסען צו געבען דאָרט
אידישען וואָדעוויל און גאַנצע פּיעסען, כדי אריינצוקריגען דעם
אידישען עולם פון דער אַרומיגער געגענד.

האָט זי צונויפגעשטעלט אַ קאָמפּאָניע פון אידישע מוזיק
האַל אַקטיאָרען און אַקטריסעס, וועלכע האָבען דאָרט זייערע
וואָדעוויל־סצענען און גאַנצע פּיעסען אויפגעפיהרט, גאַנץ אומד
באַמערקט פון דער אידישער פּרעסע און פון דער אידישער
קריטיק.

דער געשעפֿטס־פּיהרער פּונ'ם אָדעאַן טעאָטער איז געווען
אַן אינטעליגענטער יונגערמאַן מיט'ן נאָמען לַעאַ ברעכער,
וועלכען איך האָב געקאָנט נאָך פון פּריהער, איידער ער האָט זיך
פאַרבונדען מיט דעם דאָזיגען טעאָטער.

קום איך איינמאָל צו איהם — אַ פּאָר וואָכען פאַר סכּות
איז דאָס געווען — און זאָג איהם, אז איך וואָלט וועלען אויפ־
פּיהרען אַ נייע פּיעסע אין זיין טעאָטער. מינט ער אפּריהער,
אַז איך שפּאַס פון איהם. דערנאָך אָבער, ווען ער דערזעהט, אַז
איך מיינ טאַקע „ביזנעס“, ערקלערט ער מיר:

אַל־דאָיט. ער איז צופּרידען. ער שטעלט נאָר נישט אַיין.
אויב מיר לוינט זיך, לוינט זי איהם אוראיי.

איך מאַך מיט איהם אָפּ, אַז איך זאָל קומען אויף מאָרגען
פּאַרלעזען מיין פּיעסע פאַר זיינע אַקטיאָרען.

קום איך אויף מאָרגען אַהין מיט מיין „יאַנקעל בּוילע“. די
אַקטיאָרען וואַרטען שוין אַלע דאָרט אויף מיר. ברעכער אויך.
צווישען די אַקטיאָרען איז אויך געווען סאַמאָיל אָוּ
און צווישען די אַקטריסעס — די פאַרשטאַרבענע אַיידאַ
פּיין און אויך אַיידאַ דוואָרקיין. (דאַן האָב איך נאָך
קיינעם פון זיי ניט געקענט).

ווען איך האָב געענדיגט די פּאַרלעזונג, האָבען די אַקטיאָרען
מיך גענומען בעטען, אַז איך זאָל די פּיעסע מיט זיי ניט
אויפּפּיהרען.

איך דערמאן זיך, ווי סאמאָילאָוו איז מיר נאָכגעלאָפּען און
האָט גע'טענה'עט צו מיר:

— וואָס האָט איהר צו אונז? מיר מאַכען דאָ אַ לעבען.
קינער קימערט זיך ניט ווי און וואָס מיר שפּילען דאָ. מען
שרייבט ניט וועגען אונז און מען לאָזט אונז צורוה. אבער, ווען
איהר פיהרט אויף מיט אונז אַייער פיעסע, דאן וועלען דאָך
קומען די קריטיקער און זיי וועלען שרייבען וועגען אונז. קיין
נוטס וועלען זיי דאָך ניט שרייבען. און אַייער פיעסע מוז דאָך
אין אונזער טעאטער דורכפאלען...

— באטראכט נאָר — האָט ער ווייטער גע'טענה'עט מיט
אמת'ער פארצווייפלונג — איהר ווילט זי נאָך אויפפיהרען סכות,
ווען אפילו אין די גרויסע טעאטערס האָבען זיי מורא אויפצו
פיהרען אן ערנסטע פיעסע...

אזוי האָבען אויך די איבעריגע קאלעגען זיינע געטענה'עט צו
ברעכער'ן.

אַבער דער לעצטער האָט זיי ערקלערט:

— מיר שפּילען די פיעסע! ...

איך האָב אָנגעהויבען צו מאַכען פּראָבע מיט זיי. און דאָס
מוז געזאָגט ווערען, אז זיי אלע האָבען זיך דערנאָך אַ נעהם
געטאָן מיט אַ באזונדערען אייפער צו זייערע האָלען. יעדער און
יעדע פון זיי האָט זיך באַמיהט אויסצולערנען דעם טעקסט אויף
אויסווייניג און אויפצופאַסען זיין און איהר דאָל.
מיט אַ באזונדערער ליבע און דאנקבארקייט דערמאָן איך
זיך נאָך היינט אָן זיי אלעמען.

אזוי ווי אויף דער ביהנע האָט מען געארבייט די סצענעריס,
האָבען מיר אונזערע פּראָבען געמאַכט אויף דער גאלערעע. אבער
אזוי לאנג ווי זיי זיינען אָנגעגאנגען מיט חשק, מיט אַ ברען, איז
קיין אונטערשייד ניט געווען, וואו מיר האָבען די פּראָבען
געמאַכט.

צווישען די אַקטיאָרען פון אונזערע גרויסע טעאטערס און
צווישען מיינע קאלעגען, די שרייבערס, האָט מען זיך אויסגעלאַכט

פון דער דאָזיגער אונטערנעמונג מיינער. זיי אלע זיינען זיכער געווען, אז מײן פיעסע אין אָדעאָן טעאטער, געשפילט פון די דאָזיגע „פורצעס“ אַקטיאָרען, וועט דאָרט האָבען א שטילע באַגרעבעניש...

עס האָט זיך אָבער גאנץ אנדערש אויסגעלאָזען.

ניט פריהער און ניט שפעטער, אין דער גאַנצער געשיכטע פונ'ם אידישען טעאטער, האָט אַ פיעסע, אונטער אַזעלכע אומשטענדען, דאָ אזא רושם ניט געמאַכט, ווי „יאַנקעל בויִלע“ דעמאָלט אין אָדעאָן טעאטער, מיט יענע אַקטיאָרען און אַקטריסעס, מיט וועלכע קיינער האָט זיך ביז דאָן גאָרניט גערעכענט.

אַלע צייטונגען זיינען פול געוואָרען מיט אָדעאָן טעאטער און מיט „יאַנקעל בויִלע“ און מיט די נעמען פון די אַקטיאָרען און די אַקטריסעס, וועלכע האָבען אין דער פיעסע געשפילט.

און אַ געוויסע צייט האָט כמעט אויסגעזעהן, ווי דער דאָזיגער טעאטער, פון וועלכען קיינער האָט פריהער גאָרניט געוואוסט, איז דער איינציגער אין דעם אידישען קוואַרטאַל געווען.

אין אַ טעאטער, וואו יעדע צוויי טעג האָט מען פריהער אַן אנדער פיעסע אויפגעפיהרט, האָט מען „יאַנקעל בויִלע“ געשפילט 58 מאל. חוץ דעם האָט מען די פיעסע אויפגעפיהרט עטליכע מאל אינמיטען וואָך אַלס „פּראָפעסיאָנעלע פּאַרשטעלונגען“, צו וועלכע אַקטיאָרען זיינען ספּעציעל איינגעלאָדען געווען. און אַנשטאָט דעם, וואָס פריהער איז דער העכסטער פּריז פאַר אַ בילעט אין יענעם טעאטער געווען 25 סענט, האָט מען געצאָהלט צו די פּאַרשטעלונגען פון „יאַנקעל בויִלע“ צו דאָלאַר און מעהר פאַר אַ בילעט, אין יענער צייט דער העכסטער פּריז, און דער טעאטער איז שטענדיג געפאַסט געווען...

נאָך עפעס: דער אָדעאָן טעאטער האָט אָפּגעדרוקט מײן פיעסע אין בוך־פּאַרם (דאָס ערשטע און, דאַכט זיך, דאָס איינציגע מאָל, וואָס אַ אידישער טעאטער האָט אזא זאך געטאָן) און אַלע

עקזעמפליארען, עטליכע טויזענט, זיינען זיך אין א גאנץ קורצער צייט צוגאנגען...

דער ערפאלג פון דער פיעסע האָט געפיהרט דערצו, אַז קעסלער'ס פארעהרער זאָלען צושטעהן צו איהם, אַז ער זאָל אויפֿ-פיהרען די פיעסע אין זיין טעאָטער...

און איינמאָל, ווען מיר האָבען זיך געטראָפּען, מאַכט ער צו מיר: — איהר ווייסט, פון אַלע זייטען ריידען זיי מיך צו, אַז איך זאָל אַרויסטרעטען אין „יאַנקעל בויִלע“. אפשר זאָל איך? ... און אַזוי האָט ער צום סוף באַשלאָסען אַרויסצוטרעטען אין דער דאָזיגער פיעסע.

10.

ווי אזוי קעסלער האָט געשפּילט „יאַנקעל בויִלע“ און ווי אזוי בעסי ווייסמאן איז „אַרוינגעפּאַלען“ אין דער ראל פון נאַטאַשאָו.

די גאַנצע אידישע ביהנע האַלט זיך אויפ'ן צופאַל. דער צופאַל איז דאָרט דער הויפּט־העלד, וואָס פיהרט אָן דעם געשעפט און די ביהנע און וואָס ברענגט אַמאָל דעם ערפּאָלג און אַן אַנדערש מאָל — דעם דורכפאַל פון אַ פיעסע. אַזוי איז דאָרט כמעט אַלע מאָל געווען און אַזוי איז דאָרט נאָך היינט אויך.

הפקרות, אינגאַנצען באַהערשט פונ'ם צופאַל, אין אַלצדינג דאָרט, אין אַלצדינג...

דאָס האָט באַזונדערס געפיהלט כמעט שטענדיג דער אידישער פאַרפאַסער, בעת ער האָט אויפגעפיהרט אַ נייע פיעסע אויף דער אידישער ביהנע.

ווען אויף דער ביהנע ביי לייטען שטודירט מען חדשים־לאַנג אַ פיעסע אונטער אַ רעזשיסאָר, איידער מען פיהרט זי אויף, פיהרט מען אויף אַ פיעסע אויף אונזער ביהנע ס'רוב מיט עטליכע „פּראָבען“ און אַמאָל אפילו אָהן אַיין ריכטיגער פּראָבע, יאָ, אָהן איין ריכטיגער פּראָבע.

די אַקטיאָרען מאַכען ערשט „פּראָבע“ אויף דער ביהנע. גע-

לינגען די „פראָבען“ איז גוט, אַניט, איז אַלע מאָל די פּיעסע שולדיג... ליידיט דערפאַר די פּיעסע און ס'רוב ווערט זי דער-הרג'עט, נאָך איידער די אַקטיאָרען האָבען אפילו זייערע ראָלען ריכטיג אויפגעפאַסט.

און אז מען דערמאָנט זיך נאָך, אז אַמאָל מוז מען אַ פּיעסע שניידען אויך, ווייל זי איז צו לאַנג, און מען טוט עס געאַיילטער-הייט, ווייל אַמאָל דאַרף זי געשטעלט ווערען, לאָזט מען אַרײַן דעם מעסער וואו עס פאַלט — טרעפט עס אָפט אין דער סאַמע נשמה פון דער פּיעסע.

דער פאַרפאַסער שטעהט דערביי אַ צוטומעלטער, ווי ביי אַ שרפה... ער וויל זיין פּיעסע אַרויסראַטעווען פון דעם דאָזיגען אימפעטיגען פייער. עפעס מוז ער דאָרט מקריב זיין אין דער שרפה, ער ווייסט אָבער ניט וואָס, ווייל אַלצדינג דאָרט איז איהם טייער. שפּילט דאָ דער צופאַל ווידער זיין הויפּטראָל...

אויך קעסלער האָט זיך ניט שטאַרק פאַרנומען מיט „פראָבען“, בעת ער האָט אויפגעפיהרט אַ נייע פּיעסע. זיין טאַלאַנט אָבער האָט איהם ס'רוב אַרויסגעטראָגען, ווען ער האָט אפילו זיין ראָל ניט געקאָנט.

ווער עס האָט געהאַט אויגען, האָט געקאָנט זעהן, ווי אַזוי ער, דערפיהלענדיג זיין ראָל, האָט זיך מיט שאַפונגס-פייער אָנגעצונדען, ווי אַזוי ער האָט זיין ראָל אויף דער ביהנע געקנאָטען און גע-מאָדעלט און ווי אַזוי ער אין איהר און זי אין איהם איז אַרויס-געוואקסען אַלץ זיכערער און אַלץ קאָנטיגער — אַ מייסטער־ווערק פון אַן אמת'ן סקולפּטאָר.

צו די פראָבען פון „יאַנקעל בײַלע“ האָט ער זיך גאַנץ אַנ-דערש פאַרהאַלטען איידער געוועהנליך.

מחמת די פּיעסע האָט געהאַט אַזאַ ערפאָלג אין אָדעאָן טע-אַטער, האָט ער ניט געוואַנט אין איהר אַרויסצוטרעטען מיט ווייניג פראָבען.

ער איז אַזוי ערנסט צוגעטראָטען צו איהר, אז ער האָט אפילו

ספעציעל גענומען א האָל, כדי איינצושטודירען די פיעסע מיט זיינע אַקטיאָרען.

און דעמאָלט, אגב, האָט פּאַסירט עפעס, וואָס איז זעהר באַראַקטעריסטיש פאַר אונזערע אַקטיאָרען.

ווען מען האָט געדאַרפט איינטיילען די ראָלען פון דער פיעסע, איז געווען אַ פּראַגע, ווער עס זאָל שפּילען נאַטאַשאָ'ן.

צום גליק, איז אין זיין טעאַטער ניט געווען קיין איינע פון די קאָזיאַנע דראַמאַטיסטקעס.

פרעגט מיך דעמאָלט קעסלער, ווער, דענק איך, דאַרף שפּילען נאַטאַשאָ'ן.

זאָג איך: — בעסי ווייסמאַן.

און איך ערקלער איהם, פאַרוואָס איך דענק אזוי. אמת, זי איז אַ סובּרעטיין, זי האָט אָבער דעם געזונטען טאַלאַנט און דעם אמת'ן פיער.

באַקומט בעסי ווייסמאַן די ראָל פון נאַטאַשאָ'ן און זי צואַ-זיינט זיך.

זי טענה'ט:

עס איז דאָ אַ קאָמישע ראָל אין דער פיעסע — פון חייקע'ן, ניט מען איהר גאָר אַ דראַמאַטישע ראָל צו שפּילען, וואָס איז ניט פאַר איהר.

און איהר שוועסטער דאַרף ווייסמאַן קומט אויך צו מיר מיט טענות. און איהר פאָטער, דער אַלטער ראַובן, מיט די אייגענע טענות. — קיין אַנדער קרבן ווי בעסי'ן האָט איהר ניט געקאָנט גע-פינען? ... וואָס הייסט, זי זאָל שפּילען אַ דראַמאַטישע ראָל, ווען אין דער פיעסע איז דאָ אַ קאָמישע? ...

זאָג איך זיי, אַז לויט מיין מיינונג וועט זי מאַכען אַ פּוראָר אין דער ראָל פון נאַטאַשאָ'ן. זיי אָבער זיינען געבליבען ביי זייערס. אַ סך פון די לעזער געדענקען מסתמא דעם „היט“, וואָס בעסי ווייסמאַן האָט דערנאָך אין דער דאָזיגער ראָל געמאַכט...

קנאַפע פיר וואַכען האָט דאן קעסלער פּראָבע געמאַכט אויף „יאַנקעל בולע“. ער האָט זיין ראָל אויסגעלערענט אויף אויס-

ווייניג. איך גלויב, אז דאָס איז געווען דאָס איינציגע מאָל אין זיין גאַנצער קאַריערע אַלס שווישפּילער.

און ווי ער האָט אַכטונג געגעבען אויף די אנדערע אַקטיאָרען, אז זיי זאָלען שפּילען ווי געהעריג איז. האָט זיך איהם אויס־געוויזען, אז אימיצער פון זיי מאַכט א פאַלשע באַטאַנונג, האָט ער ממש אויפגעציטערט.

איך דערמאָן זיך: איינער פון אונזערע אינגערע אַקטיאָרען, וועלכער האָט זיך זינט דאמאָלסט גאַנץ היבש ענטוויקעלט אַלס שווישפּילער, האָט געמאַכט פּראָבע אויף יאַנסקעל'ס קראַנקען טאַטען. איינמאָל, בעת ער איז געלעגען אויפ'ן בעט און האָט געזאָגט וודוי, האָט קעסלער פּלוצלינג גענומען נערווען זיך קנייפען די באַקען און אויף איהם אָנגעשטעלט זיינע גרויסע אויגען, וועלכע האָבען ממש געשאַטען פּויער. מיט אַמאָל האָט ער זיך צושריען:

— הער נאָר אַ קול, ער שלאָגט געכלאַך מיט זיין קול! ... איך וועל קיינמאָל ניט פאַרגעסען די ערשטע פאַרשטעלונג פון „יאַנסקעל בוילע“ מיט קעסלער'ן. זיין עהרענאָווענט איז דאָס געווען.

סעקאַנד עוועניו טעאַטער איז געפאַקט געווען. איידער דער פּאַרהאַנג האָט זיך אויפגעהויבען, בין איך אַריין צו איהם אין גאַרדעראַב־צימער. דער זעכציג־יאָהריגער קעסלער, גרימירט אַלס דער יונגער יאַנסקעל, איז זעהר נערוועז געווען. מיט אַן אויפגערעגטען קול און, צופענדיג דאָס רויטע טיכעל אַרום האַלז מיט נערוועזע פינגער, האָט ער זיך אָנגערופען צו מיר: — נאָט מיינער, וואָס פאַר א „לאַמפען־פיבער“ איך האָב היינט! ווי דענקט איהר, וועלען מיר ? ...

ער האָט ניט דעררעדט, אזוי ווי ער וואָלט מורא געהאַט אַרויסצורעדען זיך אין אַ בייזער שעה...

ער איז אויפגעטראַטען... צוערשט איז ער שטאַרק נערוועז געווען און עס האָבען זיך דעמאָלט אויך געפיהלט זיינע יאָהרען און זיינע אַטע ביינער. נאָר ביסלעכווייז איז ער אין זיין דאָס

אריין, און ווען דער ערשטער אקט האָט זיך געענדיגט, איז קעסלער שוין געווען דער יונגער, געזונטער יאנקעל, וואָס אין אלע זיינע ביינער האָט געזונגען דאָס יוגענד־פייער...

יענע, וואָס האָבען איהם געזעהן דעם לעצטען יאָהר פאר זיין טויט אין דער דאָזיגער פיעסע, האָבען איהם נישט געזעהן אין דער ראָל פון „יאנקעל בילע“.

דעם לעצטען יאָהר פאר זיין טויט, זינט ער האָט פארלאָרען זיין טעאטער, איז ער ארומגעגאנגען א צובראָכענער, און דאָס האָט זיך אויך אפגערופען אויף זיין שפילען.

אַבער דעמאָלט, מיט דריי יאָהר צוריק, ווען ער האָט די דאָזיגע פיעסע געשפילט, האָט זיך נאָר נישט געפיהלט, אז אָט דער דאָזיגער בחור, מיט זיין שטורמדיגער ליידענשאפט צו לעבען און מיט זיין נאָך מעהר שטורמדיגען פחד פאר דאָס מיסטישע, וואָס איז אויף יענער זייט פונם לעבען, אז אָט דער בחור, איז אַלטער זעכציג יאָהריגער מאַן.

ווי יונג ער האָט דאָס ארויסגעוויזען זיין ליבע צו נאַטאַשאַן, ווי יונג ער האָט דאָס געטאַנצט מיט די שקצים און שיקסעס!

זיין גרויסער טאַלאַנט האָט די לאַסט פון די יאָהרען אראָפֿ־געווארפען און מיט שטורמדיגער יונגענד זיין גייסט אָנגעטרונקען.

ער שטעהט נאָך פאַר מיר אין דער סצענע, ווען ער דער־צעהלט הירש־בער'ן (מאָריס שוואַרץ), אז זיין טאַטע איז געקומען צו חלום צו זיין מאַמע'ן און האָט זיך געקלאָגט אויף איהם, הלמאי ער איז נישט פרום.

ווי איינפאַך און נאַאיוו און מיט וואָס פאַר א שרעק ער האָט דאָס איהם דערצעהלט!

היינט די סצענע, ווען האַצע דערצעהלט איהם וועגען לילית. ווי קעסלער־יאנקעל־בילע האָט געקוקט אויף איהם. זיין פאַר־צווייפּעלטער געשריי: „ר' האַצע, ר' האַצע, גענוג, שרעקט מיך נישט!“ און זיין אימפעטיגער ציה אויפ'ן אויווען ארויף, בשעת ער ווייסט נישט וואו אהינצוטאָן זיך פאַר פחד, א ציה, ווי פון א

צוטומעלטער, איבערגעשראָקענער שלאָננ, מיט אלע אברים, אזוי עלאָסטיש און אזוי פול מיט שרעק — ווער קאָן דאָס פאַרגעסען? ! אויך קאָן מען ניט פאַרגעסען, ווי אזוי ער האָט געשפּילט די סצענע אין דעם דריטען אַקט, בעת ער דערוויסט זיך, אז נאַטאַשאַ דאַרף באַלד ווערען מוטער. ווי אזוי ער טוט זי ווילד א שטויס און ווי ער פאַלט צו צו איהר דערנאָך מיט א פאַרצווייפּעלטען קושען און יאָמער:

— אַך, נאַטאַשאַ, נאַטאַשאַ, פאַרוואָס ביזטו ניט קיין אירישע שיקסע? ! ...

און אין דעם לעצטען אַקט, בשעת ער האָט זיך געזענענט מיט איהר — נאָר איין קעסלער האָט געקאָנט אזוי שפּילען!

אין דער פּיעסע האָט ער דאן געהאט אזא ערפאַלג, אז איינמאָל ביי א פאַרשטעלונג איז ער ארויסגעטראָטען אויף דער ביהנע און האָט געהאלטען אומגעפּעהר אזא רעדע:

— איך בין זיך מודה, ווערטעס פּובליקום, יו סי? חטאָ'נטי! איך טאָר ניט לעזען קאַברינ'ס פּיעסען, ווייל, יו סי? איך האָב זיי ניט פאַרשטאַנען, און אָט איהר זייט מיינע עדות, אז ווייטער וואָס ער וועט מיר ברענגען, וועל איך בלינדערהייד עס אָננעהמען און אויפּפיהרען.

כמעט ביז זיין טויט האָט ער די פּיעסע געשפּילט. און נאָך עפעס: די אַקטיאָרען, וועלכע האָבען מיט איהם געשפּילט, וואָלטען געקאָנט דערצעהלען, ווי אזוי ער, קעסלער, וועלכער האָט זיך אזוי פיל ערלויבט מיט אַנדערע פּיעסען, האָט אין דער פּיעסע אליין זיך ניט ערלויבט און קיין אַנדערען ניט דערלאָזט צוצולייגען אָדער אַרונטערצונעמען אפּילו איין וואָרט...

די לעצטע צוויי סעזאָנען פאַר זיין טויט האָט ער א סך געליטען, מחמת ער האָט אָנגעוואַרען זיין טעאטער און געמוזט שפּילען ביי אַנדערע און דוקא אין אזעלכע פּיעסען, וועלכע ער האָט מיט זיין גאַנצען האַרצען געהאַסט.

איך דערמאָן זיך: עטליכע חדשים פאַר זיין טויט טרעף

איך איהם אין קלוב ביי די אידישע אקטיאָרען. ער איז געזעסען
ביי אַ טיש און האָט גערויכערט אַ ציגאַר. ער האָט דאָן געשפּילט
אין אַ געוויסען טעאָמער אין אַן אַפּערעטאַ.

זען איך זיך אַוועק נעבען איהם און מיר צושמועסען זיך. דאָן
פרעג איך איהם:

— וואָס שפּילט איהר איצט, קעסלער?

קוקט ער מיך אָן מיט זיינע גרויסע, אויסדרוקספולע אויגען
אויף זיין באַזונדערען שטייגער גוטמוטיגקאַמיש און מאַכט:

— וואָס איך שפּיל? איך'ל אייך ווייזען.

ער נעמט אַ „טוט־פּיק“ (ציינ־העלצעל) פּונ'ם טיש, צעברעך
קעלט עס און לייגט אַ שטיקעלע אַוועק נעבען זיך; דערנאָך
געפינט ער אַ ברעקעל ברויט אויפ'ן טישטוך און רוקט עס צו צום
שטיקעל טוט־פּיק; דאָן וואַרפט ער נאָך צו צו דעם אַ גרייפעלע
פּון אַ דערבייאַגען טעלער, אַ שטיקעל אויסגעשמירט פּאפּיר, וואָס
ער הויבט אויף פּונ'ם דיף, שיט צו צו דעם אביסעלע זאַלץ,
אביסעלע פעפּער, וואָס ער געפינט דאָ אויפ'ן טיש, שיט אויף
דעם נאָך אַרויף אַש פּון זיין סיגאַר, מישט דאָס אַלצדינג אַויס
מיט אַ פינגער, טוט אויף דעם, מחילה, אַ כּראַקע מיט דער
נאַנצער קראַפט, און מאַכט:

— דאָס שפּיל איך!

— וואָס איז דאָס?

— אונזערע אַן אַפּערדע־טעניו! ...

און האָט צוגעלייגט מיט האַם און מיט וועהטאַג:

— אַי, קאָברין, איהר ווייסט ניט. אַ ראַלעניו שפּיל איך.
איך וואָלט זיך בעסער אוועקגעשטעלט אין מיטען גאַס און!
געהאווקעט ווי אַ הונט. יאַשמשערקעס און שלאַנגען וואָלט איך
אַצינד אַרויסגעשפיגען. אָט אזוי פּיהל איך, אין דר'ערד אַריין! ...
אָט דאָס איז געווען קעסלער, דער נאַטור־מענש צווישען
מענשען און דער ווילדער זשעני צווישען קינסטלער.